

Ε.Μ.Π. _ ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ
ΔΠΜΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β _ ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**Αντιμετώπιση του ζητήματος της υπαίθρου
με όρους αειφορίας
Προσεγγίζοντας ζητήματα τοπικής ανάπτυξης**

ΑΛΙΝ ΜΑΡΟΥΚΙΑΝ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΕΙΡΗΝΗ ΚΛΑΜΠΑΤΣΕΑ

ΑΘΗΝΑ
ΜΑΡΤΙΟΣ 2021

Ε.Μ.Π._Δ.Π.Μ.Σ._ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ – ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ_ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΑΛΙΝ ΜΑΡΟΥΚΙΑΝ_ΜΑΡΤΙΟΣ 2021

Αντιμετώπιση του ζητήματος της υπαίθρου με όρους αειφορίας
Προσεγγίζοντας ζητήματα τοπικής ανάπτυξης

Εξώφυλλο:

Hands of man drawing buildings and
erasing trees - Εξάντληση των φυσικών
πόρων _ Αστικοποίηση

Πηγή: Ιδία επεξεργασία

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΣΧΟΛΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΩΝ

ΔΠΜΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ Β: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ - ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αντιμετώπιση του ζητήματος της υπαίθρου με όρους αειφορίας Προσεγγίζοντας ζητήματα τοπικής ανάπτυξης

ΑΛΙΝ ΜΑΡΟΥΚΙΑΝ

ΑΡΧΙΤΕΚΤΩΝ ΜΗΧΑΝΙΚΟΣ ΔΠΘ

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ: ΕΙΡΗΝΗ ΚΛΑΜΠΑΤΣΕΑ

Αναπληρώτρια Καθηγήτρια ΕΜΠ

ΑΘΗΝΑ
ΜΑΡΤΙΟΣ 2021

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Αντικείμενο της παρούσας εργασίας συνιστά η διερεύνηση των διαδικασιών μετασχηματισμού της υπαίθρου, υπό το πρίσμα των χωροκοινωνικών και οικονομικών μεταλλαγών, καθώς και των μεταβαλλόμενων σχέσεων πόλης-υπαίθρου. Σε αυτό το πλαίσιο, επιλέγεται αρχικά η ανάλυση εννοιών που ορίζουν την υπαίθρο και οι αντιλήψεις που τη συνοδεύουν ιστορικά. Επιπλέον γίνεται διερεύνηση των σχέσεων που αναπτύχθηκαν και αναπτύσσονται μεταξύ πόλης-υπαίθρου, κοινωνικά, οικονομικά και αντιληπτικά, έτσι ώστε να κατανοηθεί η διαχρονική πορεία, στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού και της παγκοσμιοποίησης.

Στη συνέχεια, καταγράφεται το εθνικό θεσμικό πλαίσιο που αφορά και επηρεάζει το χώρο της υπαίθρου. Αναλύεται η νομοθεσία ως ρυθμιστής του χώρου και ο σχεδιασμός που έχει προωθήσει. Σε αυτή τη βάση, εξετάζονται τα εργαλεία που διαμόρφωσαν την σημερινή κατάσταση της υπαίθρου, τα οποία συνέβαλλαν στη διαδικασία μετασχηματισμού της.

Έπειτα το επίκεντρο του ενδιαφέροντος εστιάζεται στην ανάλυση των επιπτώσεων της πολιτικής και των πιέσεων από τις χωρικές ρυθμίσεις, αναλύοντας δημογραφικές μεταβολές, τον μετασχηματισμό της αγροτικής παραγωγής, σε συνδυασμό με τις επιπτώσεις του εντατικού μοντέλου παραγωγής, την εκτεταμένη αυθαίρετη και μη δόμηση, τον υπερτουρισμό και την εντατική χωροθέτηση εγκαταστάσεων ΑΠΕ μεγάλης εμβέλειας.

Επιλέγεται ως μελέτη περίπτωσης η περιφέρεια Θεσσαλίας και καταγράφονται οι πιέσεις που δέχεται χωρικά και περιβαλλοντικά. Βασικό στόχο αποτελεί η κατανόηση μιας κοινωνικά και οικονομικά ετερογενούς υπαίθρου, όπως αυτή προέκυψε τις τελευταίες δεκαετίες μέσα από τις καθοριστικές επιδράσεις εξωγενών παραγόντων και διαδικασιών σε τοπικό επίπεδο.

Μέσα από αυτή την ανάλυση αποδεικνύεται η ανάγκη για μετασχηματισμό, αναδεικνύοντας μια ποικιλομορφία στρατηγικών επιβίωσης σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, ακολουθώντας τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης.

Λέξεις κλειδιά: υπαίθρος, σχέση πόλης-υπαίθρου, τοπική ανάπτυξη, αγροτική οικονομία, αειφόρος ανάπτυξη

ABSTRACT

The main object of the current thesis is to investigate the process of rural transformation in the light of spatial, social and economic changes, as well as the changing in urban-rural relations. In this context, it is initially chosen to analyze the concepts that define the countryside and the perceptions that accompany it historically. In addition, investigation has been conducted, regarding the relationships that have been developed and are currently developing between urban and rural areas. These relations are examined socially, economically and conceptually, in order to understand the course over time in the context of modernization and globalization.

Analysis has been done on the national institutional framework which is related and affects the rural area, along with legislation as a spatial regulator and the planning that the framework has promoted. In this way this thesis examines the tools that shaped the current state of the countryside, which also contributed to the process of its transformation.

The focus moves to the analysis of the effects of policy and pressure from spatial regulation, analyzing demographic changes, the transformation of agricultural production in combination with the effects of the intensive production model, extensive arbitrary and non- arbitrary construction, «overtourism» and intensive location of large RES facilities.

The study concludes with the analysis of the region Thessaly, recognizing the pressures it receives spatially and environmentally and the threats that have emerged. The main goal is to understand a socially and economically heterogeneous countryside, as it emerged in recent decades after the decisive effects of external factors and processes at the local level.

This thesis demonstrates the need for transformation by highlighting a diversity of survival strategies at regional and local level following the principles of sustainable development.

Keywords: countryside, urban-rural relationship, local development, agricultural economy, sustainable development

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ – ΧΑΡΤΩΝ.....	7
ΚΑΤΑΛΟΓΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ - ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	8
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ.....	9
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	10
1. ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΥΠΑΙΘΡΟ	
1.1 Ύπαιθρος και Αγροτικότητα	13
1.2 Οι ορισμοί σε Ευρωπαϊκό επίπεδο.....	14
1.3 Οι ορισμοί σε εθνικό επίπεδο	17
1.4 Η αποσαφήνιση της υπαίθρου και η πολυλειτουργική ύπαιθρος	20
2. Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΙΘΡΟ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΠΟΛΗΣ-ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΑ	
2.1 Η σταδιακή απομάκρυνση από την ύπαιθρο.....	21
2.2 Πόλη και ύπαιθρος την εποχή της εκβιομηχάνισης στον δυτικό κόσμο.....	22
2.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις και αντιλήψεις για την ύπαιθρο στην Ελλάδα.....	23
2.3.1 Η σχέση πόλης-υπαίθρου μέσα από τα θεωρητικά κείμενα των Μαρξ-Ένγκελς και Λεφέβρ	23
2.3.2 Η σύγχρονη αντίληψη για την ύπαιθρο.....	25
2.4 Εξέλιξη σχέσης πόλης-υπαίθρου	28
2.4.1 Ο αγροτικός χώρος στη μεταπολεμική περίοδο	30
3. ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΧΩΡΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ	
3.1 Οι πρώτες ρυθμίσεις που αφορούν τις πόλεις και τον εξωαστικό χώρο.....	32
3.2 Η αναθεώρηση του συντάγματος και η ανάδειξη της χωροταξίας	35
3.3 Κατευθύνσεις του χωρικού σχεδιασμού για την ύπαιθρο και τον αγροτικό χώρο (ΓΠΧΣΑΑ,ΠΠΧΣΑΑ,ΕΠΧΣΑΑ).....	41
3.4 Ο χωρικός σχεδιασμός την εποχή της οικονομικής κρίσης	45

4. Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΧΩΡΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ - ΠΙΕΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΝΤΑΙ	
4.1 Δημογραφικές μεταβολές	48
4.2 Δυσπρόσιτες περιοχές και μεταφορικό σύστημα.....	49
4.3 Εκτός σχεδίου δόμηση και κατακερματισμός της ιδιοκτησίας.....	50
4.4 Υποβάθμιση αγροτικής παραγωγής.....	52
4.4.1 Αποαγροτοποίηση και εντατικοποίηση της της παραγωγής.....	53
4.4.2 Η ΚΑΠ στη Ελλάδα.....	54
4.5 Η τουριστική και παραθεριστική δραστηριότητα.....	55
4.6 Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας.....	57
5. ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	
5.1 Χωροταξική οργάνωση	62
5.2 Οικιστικό δίκτυο – Υποδομές.....	64
5.3 Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά	65
5.4 Αστική διάχυση	68
5.5 Απασχόληση.....	73
5.6 Τουρισμός	76
5.7 Α.Π.Ε.....	81
6. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΜΕ ΟΡΟΥΣ ΑΕΙΦΟΡΙΑΣ – ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ	
6.1 Η κατασπατάληση της υπαίθρου και η ανάγκη για αειφορική διαχείριση...	83
6.2 Τυπολογία ελληνικής υπαίθρου και περιφερειακή ανάπτυξη.....	86
6.3 Πολυκεντρική και ισόρροπη χωρική ανάπτυξη	90
6.4 Στρατηγικές αρχές αγροτικής ανάπτυξης.....	92
6.5 Στρατηγικές αρχές τουριστικής ανάπτυξης.....	95
6.6 Στρατηγικές αρχές για Α.Π.Ε.....	97
7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	99
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	101

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΚΟΝΩΝ

ΕΙΚΟΝΑ 1: Μαρούσι, 1973, Πόλη – Ύπαιθρος, Αγήνωρ Αστεριάδης, Εθνική Πινακοθήκη	27
ΕΙΚΟΝΑ 2: Θεσσαλικός κάμπος, κατακερματισμένη ιδιοκτησία	69
ΕΙΚΟΝΑ 3: Αστική διάχυση κατά μήκος οδικών αξόνων που ενώνουν πόλεις	70
ΕΙΚΟΝΑ 4: Cassandra bay resort, Σκιάθος	77
ΕΙΚΟΝΑ 5: Δημοσίευση για ξεκλείδωμα επένδυσης στη Σκιάθο	77
ΕΙΚΟΝΑ 6: Υπηρεσίες τουρισμού και δομημένο περιβάλλον στην περιοχή του Αι Γιάννη στο Πήλιο 2020	78
ΕΙΚΟΝΑ 7: Άγιος Ιωάννης 1960	78
ΕΙΚΟΝΑ 8: Άγιος Ιωάννης - όριο οικισμού και εκτός σχεδίου δόμηση	78
ΕΙΚΟΝΕΣ 9 - 10: Εγκαταστάσεις φωτοβολταϊκών σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις	81
ΕΙΚΟΝΑ 11: Φωτοβολταϊκά συστήματα στη Θεσσαλία	82
ΕΙΚΟΝΑ 12: Φωτοβολταϊκά συστήματα με άδεια σε τμήμα της Θεσσαλίας	82
ΕΙΚΟΝΑ 13: Φωτοβολταϊκά συστήματα σε αξιολόγηση σε τμήμα της Θεσσαλίας	82

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΧΑΡΤΩΝ

ΧΑΡΤΗΣ 1: Τυπολογία περιοχών αγροτικότητας – αστικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης	14
ΧΑΡΤΗΣ 2: Περιφέρειες της ΕΕ ταξινομημένες σε 6 κατηγορίες	16
ΧΑΡΤΗΣ 3: Τυπολογία αγροτικών περιοχών 1991	17
ΧΑΡΤΗΣ 4: Κύριο οδικό δίκτυο στην Ελλάδα	50
ΧΑΡΤΗΣ 5: Σιδηροδρομικό δίκτυο στην Ελλάδα	50
ΧΑΡΤΗΣ 6: Περιοχές Αιολικής Προτεραιότητας (ΠΑΠ) στην ηπειρωτική Ελλάδα	59
ΧΑΡΤΗΣ 7: Χάρτης μητρώου ΑΠΕ 2020	60
ΧΑΡΤΗΣ 8: Θέση της περιφέρειας Θεσσαλίας	62
ΧΑΡΤΗΣ 9: Γεωφυσικά χαρακτηριστικά Θεσσαλίας	63
ΧΑΡΤΗΣ 10: Το εγκεκριμένο σχέδιο των επεκτάσεων του Βόλου, 1956	71
ΧΑΡΤΗΣ 11: Επεκτάσεις του Βόλου (1920-1990)	72
ΧΑΡΤΗΣ 12: Επεκτάσεις Βόλου (1930-2000)	72
ΧΑΡΤΗΣ 13: Γεωργικές περιοχές Θεσσαλίας	75
ΧΑΡΤΗΣ 14: Καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης (Airbnb), Σκιάθος	77
ΧΑΡΤΗΣ 15: Πρωτογενής τομέας-2011	89
ΧΑΡΤΗΣ 16: Δευτερογενής τομέας-2011	89
ΧΑΡΤΗΣ 17: Γεωργία, δασοκομία, αλιεία-2011	89
ΧΑΡΤΗΣ 18: Δίκτυο NATURA 2000	89

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ 1: Διαχρονικές προσεγγίσεις και κριτήρια τυπολογίας περιοχών της υπαίθρου.....	19
ΠΙΝΑΚΑΣ 2: Μόνιμος πληθυσμός 2001 και 2011, φυσικό ισοζύγιο και φαινόμενα μετανάστευση ανά περιφέρεια	30
ΠΙΝΑΚΑΣ 3: Θεσμικό πλαίσιο που αφορά την εκτός σχεδίου δόμηση	36
ΠΙΝΑΚΑΣ 4: Χαρακτήρας των εργαλείων του Ν. 2508/1997.....	39
ΠΙΝΑΚΑΣ 5: Διαχρονική προσέγγιση της νομοθεσίας που αφορά τον χωρικό σχεδιασμό και σύνδεση με την οικονομία	44
ΠΙΝΑΚΑΣ 6: Πληθυσμός Ελλάδας και Θεσσαλίας κατά τις απογραφές από 1928-2011	65
ΠΙΝΑΚΑΣ 7: Μόνιμοι μετανάστες από Θεσσαλία κατά Νομό την περίοδο 1961-1972..	66
ΠΙΝΑΚΑΣ 8: Πληθυσμιακή εξέλιξη 1951-2001 (μεταβολές σε %).....	67
ΠΙΝΑΚΑΣ 9: Κάτοικοι ανά τ.χλμ στη Θεσσαλία την περίοδο 1951-2011.....	67
ΠΙΝΑΚΑΣ 10: Πληθυσμός Βόλου 1920-2001.....	73
ΠΙΝΑΚΑΣ 11: Ξενοδοχειακό δυναμικό 2019, περιφέρεια Θεσσαλίας	79
ΠΙΝΑΚΑΣ 12: Κατηγοριοποίηση υπαίθρου και αναγνώριση σε επίπεδο περιφέρειας...	88
ΠΙΝΑΚΑΣ 13: Εδαφική γεωργία και αειφορικοί στόχοι για την ανάπτυξη περιοχών της υπαίθρου.....	94

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1: Κατανομή του πληθυσμού της Ελλάδας σε τέσσερις διαφορετικές χρονικές στιγμές (1928, 1941, 1961, 1991).....	28
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2: Διαχρονική εξέλιξη του χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα	34
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3: Συσχέτιση νόμων που αφορούν τον χωρικό σχεδιασμό και σχετικών ζητημάτων	40
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4: Πλεόνασμα εμπορικού ισοζυγίου αγροτικών προϊόντων	55
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 5: Πληθυσμός Ελλάδας και Θεσσαλίας κατά τις απογραφές από 1928-2011.....	65
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 6: Αστικός, ημιαστικός και αγροτικός πληθυσμός στη Θεσσαλία σύμφωνα με τις απογραφές 1920, 1940, 1981, 1991, 2001 και 2011.....	66
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 7: Απασχόληση οικονομικά ενεργού πληθυσμού Θεσσαλίας κατά την περίοδο 1928-2018.....	73
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 8: Εξέλιξη του αριθμού των ξενοδοχειακών δωματίων για τα έτη 2010 και 2015 για την περιφέρεια Θεσσαλίας.....	80
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 9: Οι τρεις πυλώνες της βιωσιμότητας	96

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΓΡ.Ο.Κ.	Αγροτικά Οικιστικά Κέντρα
Α.Ε.Π.	Ακαθάριστο εγχώριο Προϊόν
Α.Π.Ε	Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας
ΑΣΤ.Ο.Κ.	Αστικά Οικιστικά Κέντρα
Β.Ι.Π.Ε.	Βιομηχανική Περιοχή
Γ.Ο.Κ.	Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός
Γ.Π.Σ.	Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο
Γ.Π.Χ.Σ.Α.Α.	Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
Δ.Ε.Π.Ο.Σ.	Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομήσεων, Οικισμού και Στέγασης
Ε.Ε.	Ευρωπαϊκή Ένωση
Ε.Ο.Τ.	Εθνικός Οργανισμός Τουρισμού
Ε.Λ.Σ.Τ.Α.Τ.	Ελληνική Στατιστική Αρχή
Ε.Μ.Π.	Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Ε.Ο.Κ.	Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα
Ε.Π.Α.	Επιχείρηση Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης
Ε.Π.Χ.Σ.Α.Α.	Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
Ε.Σ.Σ.Α.Α.	Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης
Ε.Σ.Υ.Ε.	Εθνική Στατιστική Υπηρεσία Ελλάδος
Ε.Σ.Χ.Α.Δ.Α.	Ειδικό Σχέδιο Χωρικής Ανάπτυξης Δημοσίων Ακινήτων
Ε.Σ.Χ.Α.Σ.Ε.	Ειδικό Σχέδιο Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικής Επένδυσης
Ζ.Ο.Ε.	Ζώνη Οικιστικού Ελέγχου
Κ.Α.Π	Κοινή Αγροτική Πολιτική
Κ.Ε.Π.Α.	Κέντρα Εντατικών Προγραμμάτων Ανάπτυξης
Ν. Δ/ΓΜΑ	Νομοθετικό Διάταγμα
Ο.Ο.Σ.Α.	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
Ο.Π.Α.Χ.	Ολοκληρωμένο Πρόγραμμα Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου
Ο.Τ.Α.	Οργανισμός Τοπικής Αυτοδιοίκησης
Π.Α.Π.	Περιοχές Αιολικής Προτεραιότητας
Π. Δ.	Προεδρικό Διάταγμα
Π.Ε.	Περιφερειακή ενότητα
Π.Ε.Π.	Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πλαίσιο
Π.Ε.Ρ.Π.Ο.	Περιοχές Ειδικά Ρυθμιζόμενης Πολεοδόμησης
Π.Ε.Χ.Π.	Περιοχές Ειδικών Χωρικών Παρεμβάσεων
Π.Ο.Α.Π.Δ.	Περιοχές Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων
Π.Π.Α.Ι.Π.	Περιοχές Περιβαλλοντικής Αναβάθμισης και Ιδιωτικής Πολεοδόμησης
Π.Π.Χ.Σ.Α.Α.	Περιφερειακό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης
Ρ.Σ.	Ρυθμιστικό Σχέδιο
Σ.Α.Κ.Χ.	Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου
Σ.Ε.Τ.Ε./Σ.Ε.Τ.Ε.	Σύνδεσμος Ελληνικών Τουριστικών Επιχειρήσεων
Σ.Ο.Α.Π	Σχέδια Ολοκληρωμένης Αστικής Ανάπτυξης
Σ.Χ.Ο.Ο.Α.Π	Σχέδιο Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοιχτής Πόλης
Τ.Α.Ι.ΠΕ.Δ.	Ταμείο Αξιοποίησης Ιδιωτικής Περιουσίας Δημοσίου
Υ.Α.	Υπουργική Απόφαση
Eurostat	Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία
N.U.T.S.	Nomenclature of Territorial Units for Statistics
O.E.C.D.	Organization for Economic Co-operation and Development

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Αντικείμενο της διπλωματικής εργασίας είναι ο χώρος της υπαίθρου και οι μετασχηματισμοί που έχουν πραγματοποιηθεί στο πλαίσιο των μεταλλαγών της κοινωνίας, της οικονομίας και γενικότερα της παγκοσμιοποίησης.

Η ύπαιθρος στο παρελθόν αποτέλεσε υποδοχέα βασικών οικονομικών κλάδων, που στήριξαν την χώρα, αλλά και τόπο ανάπτυξης κοινωνιών και πολιτισμού. Ανέπτυξε κοινωνίες με ιδιαίτερα στοιχεία, ενώ ταυτίστηκε με την ελληνική αγροτιά που αφορούσε μεγάλο μέρος του πληθυσμού και στήριζε την οικονομία της χώρας. Σχετικά με το ζήτημα αυτό, ενδιαφέρον παρουσιάζει η σχέση μεταξύ πόλης-υπαίθρου διαχρονικά και αντίστοιχα οι αντιλήψεις που έχουν αναπτυχθεί.

Οι εποχές που διαδέχτηκαν τη βιομηχανική επανάσταση και συνοδεύτηκαν από ραγδαίο μετασχηματισμό του χώρου, έδωσαν μια νέα τροπή στον τρόπο που διαχειριζόμαστε την ύπαιθρο και η σχέση πόλης-υπαίθρου υφίσταται πλέον υπό νέες συνθήκες και αντιλήψεις. Η ύπαιθρος, σήμερα, βρίσκεται στο προσκήνιο εμφανώς αποδυναμωμένη και ανοργάνωτη, δέκτης νέων εισροών που προωθούνται από το οικονομικό και κοινωνικό σύστημα και αποζητά τη διαχείριση αυτή που σέβεται τις ιδιαιτερότητες της.

Στο πλαίσιο της εργασίας αυτής, εξετάζεται αρχικά το ζήτημα της εννοιολογικής προσέγγισης του όρου ύπαιθρος. Διερευνώνται οι έννοιες που ορίζουν την ύπαιθρο και οι αντιλήψεις που τη συνοδεύουν. Η διερεύνηση αυτή ακολουθεί τη διαπίστωση ότι η προσπάθεια κατανόησης της υπαίθρου, συνοδεύεται από μια δυσκολία στην αναζήτηση ορισμού για αυτήν, η οποία ακολουθείται από αμηχανία σχετικά με τον καθορισμό και τη διαχείριση των χρήσεων που την διαμορφώνουν. Ο «εξωαστικός» αυτός χώρος, όπως προκύπτει από τους επίσημους ορισμούς και την τυπολογία, έχει μετασχηματιστεί όσον αφορά τα κοινωνικά και οικονομικά του χαρακτηριστικά και ο μετασχηματισμός του οφείλεται στη διαχείριση της υπαίθρου ως «υπολειπόμενος χώρος».

Η έρευνα εξετάζει, στη συνέχεια, τον τρόπο που διαχειρίστηκε την ύπαιθρο το ελληνικό θεσμικό πλαίσιο και τις κατευθύνσεις που ορίστηκαν. Εστιάζει και αξιολογεί το θεσμικό πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού που αποτελεί ρυθμιστή το χώρου και διαμορφώνει τους όρους με τους οποίους συνίσταται. Η έμφαση δίνεται στα εθνικά και περιφερειακά πλαίσια, που για συγκεκριμένους και διαφορετικούς σκοπούς πολιτικούς και οικονομικούς, άλλοτε άφησαν εκτεθειμένη την ύπαιθρο και άλλοτε συνέβαλαν στη ρύθμιση του χώρου με δυσμενείς όρους, σχετικά με την αιφορική ανάπτυξη της. Αναδεικνύεται, η απουσία ενός ολοκληρωμένου πλαισίου χωρικού σχεδιασμού, που αφορά στην ύπαιθρο και η ύπαρξη ενός θεσμικού πλαισίου, που δεν αποτέλεσε και δεν αποτελεί έναν αλυσιδωτό λειτουργικό ρυθμιστή ενός σχεδιασμού. Αναγνω-

ρίζεται, ταυτόχρονα, ότι υπήρξαν πλαίσια τα οποία νομιμοποίησαν σε κάθε περίπτωση συγκεκριμένους σκοπούς. Στην προσπάθεια αποδόμησης των χαρακτηριστικών της υπαίθρου, αναδεικνύεται ένα πλήθος χρήσεων και άλλων χαρακτηριστικών παλαιότερων και νέων που οδηγούν στην αντίληψη ότι η ελληνική ύπαιθρος για χρόνια λειτουργεί ως αποθετήριο.

Οι κύριοι ερευνητικοί άξονες αφορούν

- α) στην απουσία εξιδεικευμένου σχεδιασμού ως αποτέλεσμα ενός αδύναμου θεσμικού πλαισίου, που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως ευκαιριακό
- β) στην άναρχη οργάνωση της υπαίθρου, την σταδιακή υποβάθμιση της και την προώθηση ακατάλληλων χρήσεων
- γ) στην απόδειξη περί χειρισμού της υπαίθρου ως αποθετήριο

Επιλέγεται ως μελέτη περίπτωσης η περιφέρεια της Θεσσαλίας, έτσι ώστε να αναδειχθούν οι χωρικές, κοινωνικές και περιβαλλοντικές συγκρούσεις και πιέσεις που έχει δεχθεί η ύπαιθρος. Ολοκληρώνοντας τη μελέτη και αναγνωρίζοντας τις αξίες που διέπουν αυτό το χώρο επιχειρείται η διαπραγμάτευση με την σύγχρονη ύπαιθρο που μπορεί να υπάρξει στη βάση της ενίσχυσης της τοπικής ανάπτυξης μέσω ενός σχεδιασμού-ρυθμιστή που ακολουθεί τις αρχές της αειφορίας.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Η μελέτη πραγματοποιήθηκε με τη βοήθεια ποιοτικών και ποσοτικών στοιχείων, τα οποία συγκεντρώθηκαν μέσα από βιβλιογραφική έρευνα στην ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά, πρακτικά συνεδρίων, ερευνητικά προγράμματα, διδακτορικές διατριβές, άρθρα στον τύπο και ιστοσελίδες. Επίσης μελετήθηκε το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο και πολεοδομικές μελέτες που αφορούν στην περιοχή της μελέτης περίπτωσης. Μέσω αυτών συλλέχθηκαν τα απαραίτητα δημογραφικά, κοινωνικά και πολεοδομικά χαρακτηριστικά της περιοχής. Έγινε χρήση χαρτογραφικού και φωτογραφικού υλικού, που είτε αντλήθηκαν από τις παραπάνω πηγές, είτε προέκυψαν με ίδια επεξεργασία από τα στοιχεία που συλλέχτηκαν.

Το πρώτο και δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη θεωρητική προσέγγιση της μελέτης, βάσει της βιβλιογραφικής έρευνας που πραγματοποιήθηκε. Συγκεκριμένα, αναλύονται οι επιστημονικοί ορισμοί για την ύπαιθρο, έτσι ώστε να κατανοηθεί η αμηχανία στην κατανόηση του χώρου, η προσπάθεια αντιμετώπισης της με οικονομικούς όρους, που αφήνει εκτός τα κοινωνικά και φυσικά χαρακτηριστικά της.

Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται οι κοινωνικές αντιλήψεις για την ύπαιθρο αλλά και την πόλη, όπως επίσης και η σχέση πόλης-υπαίθρου, όπως έχει εξελιχθεί διαχρονικά. Επισημαίνεται η εξέλιξη των αγροτικών κοινωνιών που ταυτίστηκαν με την ύπαιθρο και της αγροτικής οικονομίας, που είχε αποτελέσει βασικό παράγοντα διαμόρφωσης των κοινωνιών και δυναμικό οικονομικό τομέα πριν την αστικοποίηση.

Στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται το σχετικό νομοθετικό πλαίσιο, που αφορά άμεσα και έμμεσα την ύπαιθρο και διαμορφώνει τους όρους για την ανάπτυξη

και την εξέλιξη της. Η ανάλυση βασίζεται στην καταγραφή του εθνικού θεσμικού πλαισίου, καθώς και των πλαισίων που ενσωματώνουν ευρωπαϊκές οδηγίες.

Στο τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζονται οι μετασχηματισμοί που χαρακτηρίζουν την ύπαιθρο και οι πιέσεις που δέχεται από την διαχείριση και τις ρυθμίσεις που αναλύθηκαν. Στο πλαίσιο αυτό αναλύονται στοιχεία, σχετικά με τις δημογραφικές μεταβολές, το μεταφορικό σύστημα και τη συμβολή του οδικού δικτύου, στην ενίσχυση και αντίστοιχα αποδυνάμωση περιοχών, αλλά και την οικιστική ανάπτυξη. Δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην εκτός σχεδίου δόμηση, που αποτελεί βασικό παράγοντα διαμόρφωσης της υπαίθρου χωρικά. Τέλος τονίζεται το ζήτημα της αποαγροτοποίησης σε συνδυασμό με την ενίσχυση άλλων χρήσεων του τριτογενή τομέα που έχουν εισχωρήσει στην ύπαιθρο και την έχουν μεταβάλει ολοκληρωτικά. Στο πλαίσιο αυτό δίνεται έμφαση στην τουριστική δραστηριότητα και την εισχώρηση των ΑΠΕ.

Το πέμπτο κεφάλαιο περιλαμβάνει τη μελέτη περίπτωσης, σύμφωνα με μια ανάλυση όλων των προβληματικών που απασχολούν την μελέτη χωρικά, επιλέγοντας ως περιοχή την περιφέρεια Θεσσαλίας. Γίνεται επεξεργασία των ποιοτικών και ποσοτικών στοιχείων (ΕΛΣΤΑΤ, ΠΑΕ κ.α.), που συγκεντρώθηκαν, τα οποία αποτυπώνονται στους αντίστοιχους χάρτες, που παράχθηκαν. Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται, η διερεύνηση των αλλαγών που πραγματοποιήθηκαν στην κοινωνία, τις δραστηριότητες και το δομημένο χώρο της περιφέρειας.

Το έκτο κεφάλαιο περιλαμβάνει στρατηγικές κατευθύνσεις, που αφορούν την ύπαιθρο και ακολουθούν τις αρχές της αειφόρου ανάπτυξης, έχοντας ως βάση το σύγχρονη κατάσταση της υπαίθρου. Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζεται μια ταξινόμηση των περιοχών της υπαίθρου, βάσει κοινωνικών οικονομικών και φυσικών χαρακτηριστικών και δίνεται έμφαση στην ενίσχυση της αγροτικής οικονομίας αλλά και την διαχείριση των νέων δυναμικών δραστηριοτήτων που έχουν εισχωρήσει, έτσι ώστε να επιτευχθεί η ισόρροπη διαχείριση της υπαίθρου, που σέβεται τις ιδιαιτερότητες της και επιδιώκει την αειφόρο ανάπτυξη της.

1. ΟΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΥΠΑΙΘΡΟ

1.1 Υπαιθρος και Αγροτικότητα

Η προσπάθεια κατανόησης της έννοιας της υπαίθρου με επιστημονικούς όρους ξεκίνησε τον 20ο αιώνα και αποτελεί έννοια της εποχής της παγκοσμιοποίησης. Την εποχή αυτή η υπαίθρος άρχισε να διαπλέκεται με περισσότερους παράγοντες και συγκέντρωσε διαφορετικά χαρακτηριστικά. Μέχρι τότε όμως η υπαίθρος συγκέντρωνε κατά κύριο λόγο ένα βασικό χαρακτηριστικό, την ενασχόληση με τη γη. Η υπαίθρος διαχρονικά μέχρι την εκτενή αστική διάχυση και την εισχώρηση νέων οικονομιών και συμφερόντων στο έδαφος της, φαίνεται να συγγέεται με τον αγροτικό χώρο. Το γεγονός αυτό ήταν εντελώς φυσικό καθότι οι κοινωνίες της υπαίθρου είχαν ως κύρια ασχολία τις αγροτικές και γεωργικές εργασίες. Η ενασχόληση με τη γη ήταν τρόπος ζωής για τους ανθρώπους που ζούσαν στις περιοχές εκτός των πόλεων. Έτσι η υπαίθρος σε μεγάλο βαθμό ήταν οργανωμένη με κοινωνικούς και οικονομικούς όρους ως μια αμιγώς αγροτική περιοχή.

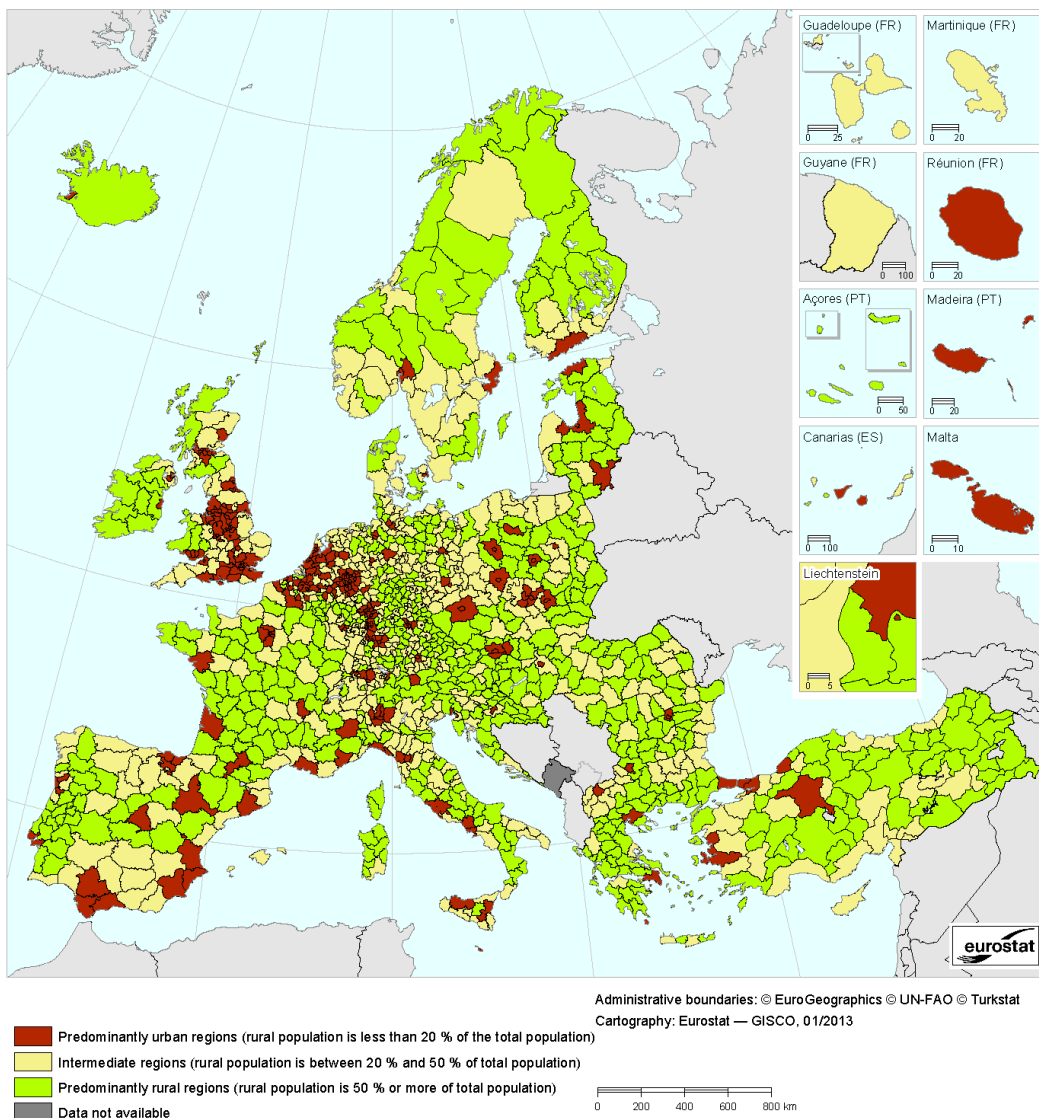
Αγροτικότητα και υπαίθρος σήμερα δεν συγγέονται, αλλά αποτελούν δυο διακριτούς όρους. Η αγροτικότητα αποτελεί ένα μέρος της υπαίθρου, για το οποίο πρέπει να αποφασιστεί με ποιο τρόπο θα συμβάλει οικονομικά και κοινωνικά και με ποιο τρόπο θα υφίσταται. Η υπαίθρος από την άλλη πλευρά, έχει παράλληλα πολλές όψεις.

Ο μετασχηματισμός της υπαίθρου και η εισχώρηση νέων οικονομιών στο χώρο αυτό, οδήγησε στην αλλοίωση των κοινωνιών της, που υπήρξαν αμιγώς αγροτικές. Σήμερα δεν υπάρχουν αμιγώς αγροτικές κοινωνίες και η υπαίθρος επαναπροσδιορίζεται σύμφωνα με τα νέα δεδομένα που την χαρακτηρίζουν.

Το καπιταλιστικό σύστημα με την παγκοσμιοποίηση, την ελεύθερη αγορά και τη διόγκωση των αστικών κέντρων, ανέτρεψε την κυρίαρχη εικόνα της υπαίθρου. Έτσι, γίνεται κατανοητό ότι η δυσκολία κατανόησης της έννοιας της υπαίθρου όπως παρατηρείται, συνοδεύεται από τη δυσκολία σχετικά με τον καθορισμό του αγροτικού ζητήματος και των αγροτικών κοινωνιών. Έμφαση δίνεται στο αγροτικό διότι, όπως αναφέρθηκε, παλαιότερα οι δύο έννοιες υπήρξαν άρρηκτα συνυφασμένες. Επισημαίνεται, ακόμα, η αξία που κατέχει στον ελλαδικό χώρο η αγροτιά, η οποία τείνει να αλλοιωθεί. Η ίδια η πολυπλοκότητα της κατανόησης αυτών των εννοιών έχει ως αποτέλεσμα την δυσκολία διαχείρισης, συμβάλλοντας με αυτόν τον τρόπο στην υποτίμηση της υπαίθρου και της παραδοσιακά κυρίαρχης αγροτικότητας.

1.2 Οι ορισμοί σε Ευρωπαϊκό επίπεδο

Η μελέτη της έννοιας της υπαίθρου έχει ως αφετηρία την διαπίστωση, ότι ο συμβατικός ορισμός της έννοιας είναι καθαρά χωρικός : «τα έξω από τις πόλεις μέρη, η εξοχή, μη αστικός» (Ελληνικό Λεξικό, σελ.794). Στον ορισμό αυτό η ύπαιθρος ορίζεται, ως κάτι που περισσεύει όταν οριστούν οι αστικές περιοχές. Το χαρακτηριστικό αυτό του ορισμού είναι κοινό με τους κυριότερους ορισμούς της ΕΕ, διεθνών και εθνικών οργανισμών για την ύπαιθρο. Ορίζεται γενικά ως αυτό που περισσεύει, όταν οριστούν οι αστικές περιοχές, με κριτήρια καθαρά αστικού προσανατολισμού όπως η πληθυσμιακή πυκνότητα (Hoggard et al, 1995).

Χάρτης 1: Τυπολογία περιοχών αγροτικότητας – αστικότητας της Ευρωπαϊκής Ένωσης
Πηγή: Eurostat 2010

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο έχουν επικρατήσει οι τυπολογίες περιοχών της υπαίθρου από την OECD¹ και την Eurostat. Η πρώτη τυπολογία ορίστηκε από την OECD² (OECD, 1993) και χρησιμοποιεί οικισμούς και περιφέρειες, ως χωρικές ενότητες αναφοράς. Το βασικό κριτήριο διάκρισης που χρησιμοποιεί είναι η πληθυσμιακή πυκνότητα και οι οικισμοί χαρακτηρίζονται αστικοί ή αγροτικοί, με όριο τους 150 κατοίκους ανά km². Οι περιφέρειες χαρακτηρίζονται ως *κυρίως αγροτικές*, όταν οι αγροτικοί οικισμοί είναι πάνω από το 50% του συνόλου των οικισμών στην περιφέρεια, *ενδιάμεσες*, όταν οι αγροτικοί οικισμοί αντιπροσωπεύουν 15 με 50% του συνόλου των οικισμών τους και *κυρίως αστικές*, όταν οι αγροτικοί οικισμοί αντιπροσωπεύουν λιγότερο από 15% του συνολικού αριθμού των οικισμών τους.

Εναλλακτική τυπολογία αγροτικότητας – αστικότητας για τις χώρες της ΕΕ είναι της Eurostat (2011). Σύμφωνα με τη τυπολογία αυτή, ορίζεται όριο πληθυσμιακής πυκνότητας 300 κατοίκων ανά Km² και όριο 5000 κατοίκων ανά Km². Κατόπιν, εξ υπολοίπου ορίζεται ως *αγροτικός ο πληθυσμός* αυτός, που κατοικεί εκτός των περιοχών που ορίστηκαν ως *αστικές* και *ενδιάμεσες* με την παραπάνω μέθοδο. Σε αυτή τη περίπτωση το όριο μεταξύ *κυρίως Αστικών* και *Ενδιάμεσων* περιοχών αναπροσαρμόζεται από 15% σε 20%.

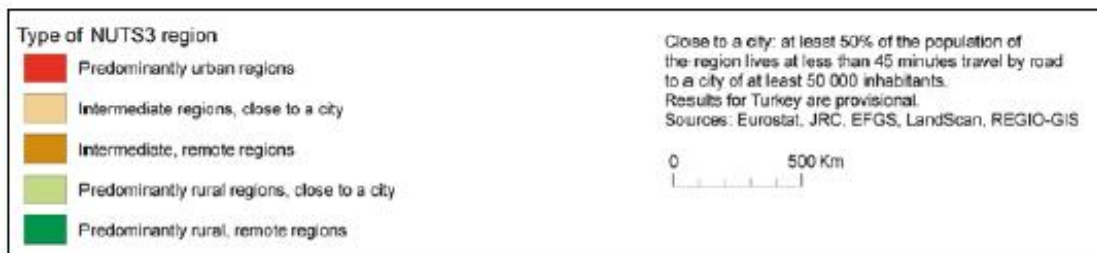
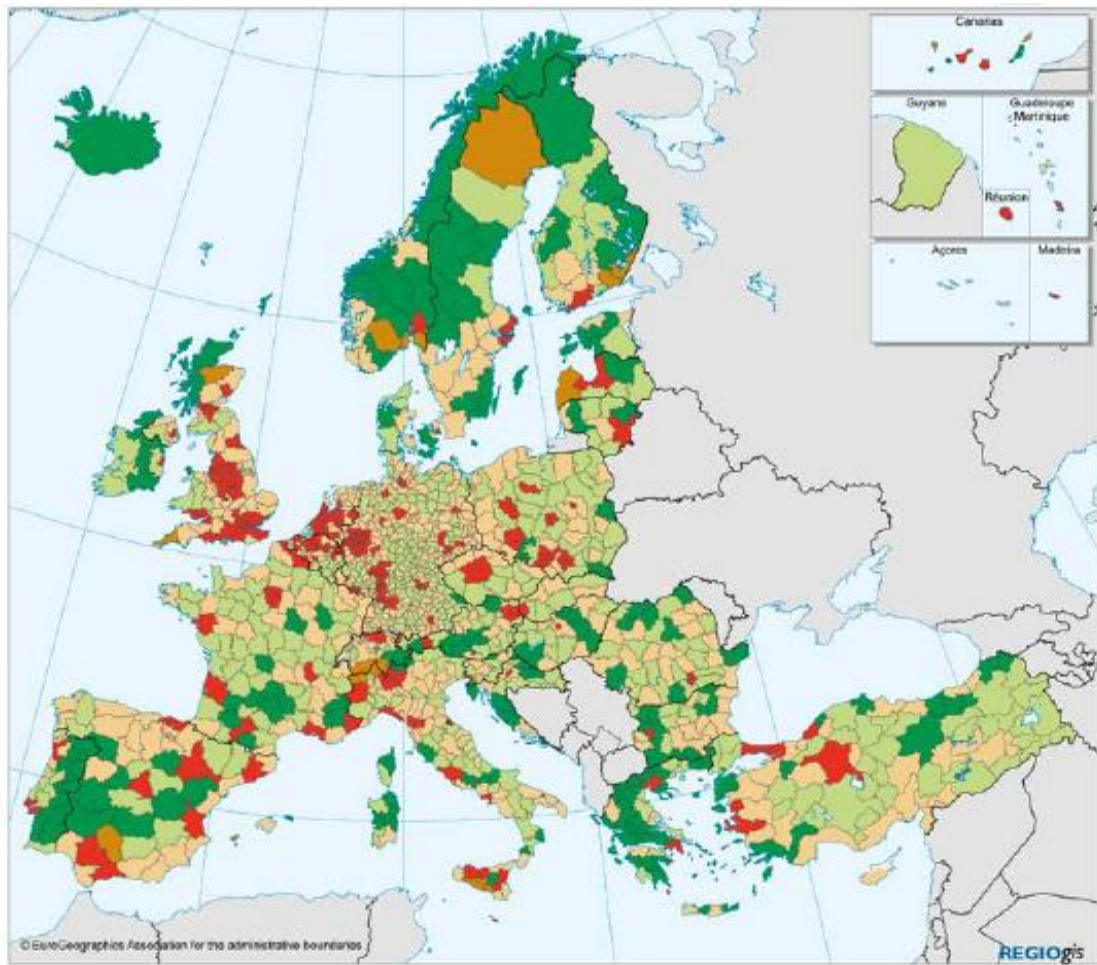
Μια ακόμα αρκετά διαδεδομένη τυπολογία, είναι η τροποποιημένη τυπολογία του OECD (European Commission, 2009). Η διαφορά είναι, ότι προστίθεται ένα επιπλέον κριτήριο, σχετικό με το ποσοστό του ανοικτού χώρου (αγροτική γη, δάση, φυσικές περιοχές). Επιπλέον, ταξινομεί τις περιοχές, ανάλογα με το αν απέχουν πάνω από 45 λεπτά από αστικά κέντρα με πληθυσμό πάνω από 50.000 κατοίκους. Συγκεκριμένα, η τροποποιημένη αυτή τυπολογία (χάρτης 2) ορίζει τις παρακάτω 5 κατηγορίες περιοχών:

- Αγροτικές Απομακρυσμένες
- Αγροτικές Προσβάσιμες
- Ενδιάμεσες Ανοικτού Χώρου
- Ενδιάμεσες Κλειστού Χώρου
- Κυρίως Αστικές

Παρά τις προσπάθειες προσέγγισης του χώρου της υπαίθρου σε διεθνές επίπεδο, τα ειδικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε χώρα ξεχωριστά απαιτούν μια πιο εξειδικευμένη προσέγγιση. Τα ειδικά κοινωνικοοικονομικά, πληθυσμιακά και περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά κάθε τόπου μεταβάλλουν την έννοια και τις ανάγκες των περιοχών της υπαίθρου και καθιστούν απαραίτητη την πιο στοχευμένη και εξειδικευμένη μελέτη του.

¹ Organisation for Economic Co-operation and Development

² Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης

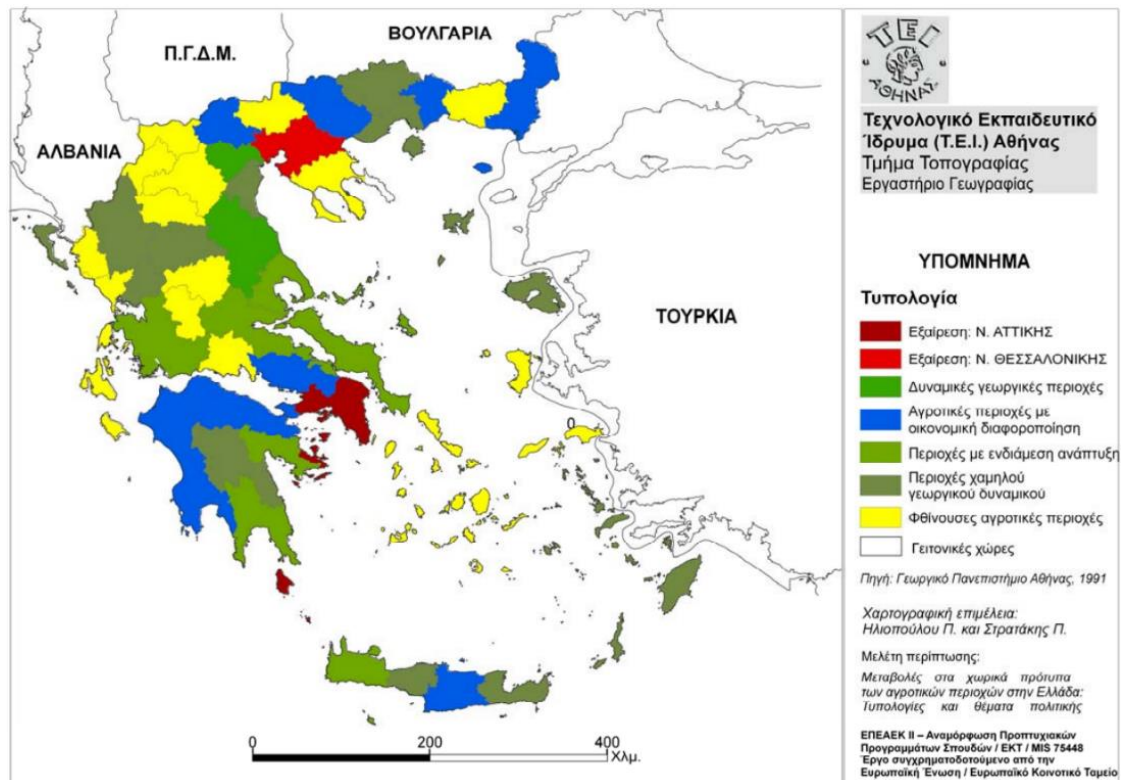

Χάρτης 2: Περιφέρειες της ΕΕ ταξινομημένες σε 6 κατηγορίες
 Πηγή: ΟΕCD, 2009

1.3 Οι ορισμοί σε εθνικό επίπεδο

Στην Ελλάδα κατά καιρούς έχουν υπάρξει προσπάθειες εξειδίκευσης τυπολογιών για τις αγροτικές περιοχές. Η πρώτη έρευνα, η οποία κατέληξε σε τυπολογία αγροτικών περιοχών (Χάρτης 3), εκπονήθηκε σε συνεργασία του Γεωπονικού Πανεπιστημίου και του Ε.Μ.Πολυτεχνείου το 1990 με τίτλο "Μεταβολές στον γεωργικό τομέα και οικιστική διάρθρωση των αγροτικών περιοχών"³ και διατυπώθηκε ως εξής:

1. Δυναμικοί αγροτικοί οικισμοί: με προσοδοφόρα γεωργική δραστηριότητα και μικρή απόσταση από τα αστικά κέντρα.
2. Οικισμοί με ενδιάμεση ανάπτυξη: διαθέτουν καλή γεωργική παραγωγική βάση, αλλά βρίσκονται σε σχετικά μεγάλες αποστάσεις από αστικά κέντρα.
3. Οικισμοί που δεν διαθέτουν επαρκή γεωργική παραγωγική βάση και σε συνδυασμό με την έλλειψη άλλων εναλλακτικών οικονομικών δυνατοτήτων φθίνουν σταθερά.

Χάρτης 3: Τυπολογία αγροτικών περιοχών 1991

Πηγή: Ηλιοπούλου, Στρατάκης, 2008

³ Επιστημονικός υπεύθυνος Κ. Παπαγεωργίου, Κύριοι ερευνητές: Σ. Αυγερινού, Π. Ηλιοπούλου

Μετά την αρχική αυτή τυπολογία, πολλές ακόμα τυπολογίες έχουν εκπονηθεί για τις αγροτικές περιοχές της Ελλάδας (Γεωργικό Πανεπιστήμιο Αθήνας 1998, Ηλιοπούλου 2001, Ηλιοπούλου, Στρατάκης, Τσατσάρης 2006, Ηλιοπούλου, Στρατάκης 2007). Η ανάγκη για τη διατύπωση τυπολογιών προκύπτει από την πολυπλοκότητα του αγροτικού χώρου. Η μεμονωμένη εξέταση παραγόντων-δεικτών δεν καταλήγει σε σαφή χωρικά πρότυπα, αφού κάθε παράγοντας παρουσιάζει διαφορετική χωρική κατανομή. Έτσι, στις εφαρμογές τυπολογιών που ακολούθησαν χρησιμοποιήθηκαν δείκτες, που περιγράφουν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά, το γεωργικό δυναμικό, την εξωγεωργική απασχόληση και τις υποδομές των νομών της Ελλάδας (Ηλιοπούλου, Στρατάκης, 2008).

Ο ορισμός της ΕΣΥΕ, προσπαθώντας να καθορίσει σε κατηγορίες την ύπαιθρο, αναφέρεται σε οικισμούς και χρησιμοποιεί ως κριτήριο διάκρισης τον πληθυσμό του οικισμού. Χαρακτηρίζει αγροτικές τις περιοχές που έχουν πληθυσμό μικρότερο από 2000 κατοίκους, ημιαστικές τις περιοχές με πληθυσμό από 2000 ως 10000 κατοίκους και αστικές τις περιοχές με πληθυσμός μεγαλύτερο από 10.000 κατοίκους.

Από τους επίσημους ορισμούς διεθνής και εθνικούς προκύπτει ότι η διάκριση του χώρου γίνεται με όρους ποσοτικών και οικονομικών, συνεπώς δεν λαμβάνονται υπόψη κοινωνικοί, χωρικοί και ποιοτικοί όροι (πίνακας 1). Ο γενικός ορισμός της έννοιας της υπαίθρου προέκυψε από την θεμιτή αδυναμία κατανόησης του χώρου και την απουσία διάθεσης για την οργάνωση της. Φανερώνεται, λοιπόν, ο μονοδιάστατος τρόπος ορισμού και αντιμετώπισης της υπαίθρου, ως μια χωρική κατηγορία με περιοχές που βασικά «δεν είναι πόλεις». Οι προσεγγίσεις αυτές δημιουργούν αμφιλεγόμενες αντιλήψεις και δεν καθορίζουν την ύπαιθρο με τρόπο, ώστε να μπορεί να κατηγοριοποιηθεί ποιοτικά και να αναπτυχθεί στρατηγικά.

Τυπολογία κατά:	Διάκριση περιοχών					Κριτήρια τυπολογίας
OECD, 1994	Κυρίως Αγροτικές	Ενδιάμεσες περιοχές	Κυρίως Αστικές			Οικονομική βάση
OECD, 2009	Αγροτικές Απομακρυσμένες	Αγροτικές προσβάσιμες	Ενδιάμεσες Ανοικτού Χώρου	Ενδιάμεσες Κλειστού Χώρου	Κυρίως Αστικές	Οικονομική βάση
Eurostat, 2010	Κυρίως Αγροτικές	Ενδιάμεσες περιοχές	Κυρίως Αστικές			Οικονομική βάση
Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Ε.Μ.Π., 1990	Δυναμικοί αγροτικοί οικισμοί	Οικισμοί με ενδιάμεση ανάπτυξη	Οικισμοί χωρίς επαρκή γεωργική παραγωγική βάση			Οικονομική /Παραγωγική βάση
ΕΣΥΕ, 1991	<2000	2000-10.000	>10.000			Πληθυσμός
Ηλιοπούλου, Στρατάκης κ.α 2008	Δυναμικές γεωργικές περιοχές	Αγροτικές περιοχές με οικονομική διαφοροποίηση	Περιοχές με ενδιάμεση ανάπτυξη	Περιοχές χαμηλού γεωργικού δυναμικού	Φθίνουσες αγροτικές περιοχές	Οικονομική /Παραγωγική βάση
Ε.Σ.Σ.Α.Α 2007-2013	Δυναμικές αγροτικές περιοχές	Ορεινές-Μειονεκτικές-Προβληματικές αγροτικές περιοχές	Νησιωτικές αγροτικές περιοχές			Γεωμορφολογία Προβληματικότητα
ΓΠΧΣΑΑ	Αγροτικές περιοχές υψηλής παραγωγικότητας	Περισστικές αγροτικές περιοχές	Ορεινές, ημιορεινές περιοχές και νησιωτικές με αγροτικό χαρακτήρα			Γεωμορφολογία Προβληματικότητα

Πίνακας 1: Διαχρονικές προσεγγίσεις και κριτήρια τυπολογίας περιοχών της υπαίθρου
 Πηγή: Σκούρας Δ. & Ψαλτόπουλος Δ., Κλαμπασέα Ε., Ιδία επεξεργασία

1.4 Η αποσαφήνιση της υπαίθρου και η πολυλειτουργική υπαίθρος

Η υπαίθρος, όπως προκύπτει από τους επίσημους ορισμούς, είναι ένας χώρος μεταβατικός και πολύπλοκος, ενώ παράλληλα οι προσεγγίσεις για το χώρο δεν είναι ρεαλιστικές, καθώς δεν λαμβάνουν υπόψη τη σύγχρονη κατάσταση της υπαίθρου. Γενικά, η υπαίθρος έχει συνδεθεί εννοιολογικά ως μια αντιθετική έννοια: ό,τι μένει όταν τα υπόλοιπα έχουν οριστεί.

Παρόλα αυτά, η γενική θεώρηση της υπαίθρου, χωρίς σημαντικές διαφοροποιήσεις κατά οικονομικές δραστηριότητες, κοινωνικούς σχηματισμούς, φύλο, εθνικότητα, ύπαρξη μειονοτήτων κτλ., πλέον έχει αρχίσει να αναθεωρείται σθεναρά. Έχει ξεκινήσει μια προσπάθεια ανανέωσης τόσο της έννοιας και του περιεχομένου της υπαίθρου, όσο και των μεθόδων των κοινωνικών επιστημών, που εξετάζουν τις κοινωνίες και τον χώρο της υπαίθρου.

Από την υπαίθρο-εξοχή-όχι πόλη, οδηγούμαστε σε πολλές διαφορετικές «υπαίθροτητες»⁴, οι οποίες ορίζονται από τους χρήστες τους ως ένα πολιτισμικό τοπίο κοινωνικών, χρονικών και χωρικών στοιχείων, λαμβάνοντας έτσι υπόψη τις τοπικές ιδιαιτερότητες. Οι διαφορετικές αυτές υπαίθροτητες μπορούν να διακριθούν με ποικιλία κριτηρίων που μπορεί να είναι χωρικά, όπως η θέση των περιοχών και η ύπαρξη ειδικών χωρικών σχηματισμών (σύνορα, φυσικά όρια κτλ), μπορεί να είναι οικονομικά, όπως οι κυρίαρχες δραστηριότητες σε μια περιοχή (Λαμπριανίδης, 2001) ή κοινωνικά, όπως η ηλικία, το φύλλο, η τάξη, η φυλή κτλ.

Η προσπάθεια αυτή συνυπάρχει με την ανάγκη για την αειφόρο ανάπτυξη της. Η έννοια της «αειφόρου ανάπτυξης» συναρτώμενης με την «πολυλειτουργικότητα» στον χώρο της υπαίθρου αντικατοπτρίζει την αναγκαιότητα της παραγωγής τροφίμων, της διατήρησης του αγροτικού περιβάλλοντος και του τοπίου καθώς και της συνεισφοράς της γεωργίας στην βιωσιμότητα των αγροτικών περιοχών και την ισόρροπη τοπική ανάπτυξη (Παπαγιαννάκης Σ., 2012).

⁴ Λαμπριανίδης, 2001

2. Η ΑΝΤΙΛΗΨΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΑΙΘΡΟ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΠΟΛΗΣ-ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΑ

2.1 Η σταδιακή απομάκρυνση από την ύπαιθρο

Πόλη και ύπαιθρος είναι εξόχως ισχυρές λέξεις, κάτι που άλλωστε δεν εκπλήσσει, αν σκεφτούμε πόσο πολλά αντιπροσωπεύουν αυτές οι λέξεις στις εμπειρίες των ανθρώπινων κοινωνιών. Οι διακρίσεις ανάμεσα σε πόλη και ύπαιθρο έχουν μια μακρά ιστορία και μεγάλη πολιτισμική σημασία και η σχέση ανάμεσα τους άλλαξε ριζικά στη διάρκεια του ιστορικού χρόνου, ανάλογα με τις εποχές και τους τρόπους παραγωγής.

Η ζωή στην ύπαιθρο σχετίζεται μέχρι σήμερα με τη ζωή δίπλα στη φύση και την επαφή με τη γη, είτε με όρους εργασίας πάνω στη γη, είτε με αισθητικούς όρους, δηλαδή την εικόνα της φύσης. Η αντίληψη του ανθρώπου για τη φύση και την ύπαιθρο ακολουθεί την οργάνωση του ανθρώπου σε κοινότητες και την εξέλιξη του σε αστικές κοινότητες. Η σταδιακή αλλαγή του άμεσου περιβάλλοντος του ανθρώπου από την άγρια φύση, σε αγροτικές και τελικά σε αστικές κοινότητες, οδήγησε στην ίδια την μεταβολή της στάσης των ανθρώπινων κοινωνιών απέναντι στη φύση.

Η ύπαιθρος χαρακτηρίζεται από μια συνεχή διάχυση στην ιστορία, σε αντίθεση με την πόλη, που βασικό της χαρακτηριστικό είναι η κεντρικότητα. Το γεγονός αυτό αφορά μια διαδικασία συνεχών μετασχηματισμών στο χώρο, με την ενίσχυση της πόλης, την απομάκρυνση από την ύπαιθρο και τον περισσότερο φυσικό τρόπο ζωής που την συνοδεύει. Η απομάκρυνση από την ύπαιθρο, αποτέλεσε μια διαδικασία αποστασιοποίησης από ένα τρόπο ζωής, που σχετίζεται περισσότερο με τη φύση και τη ζωή γύρω από αυτή. Η διαδικασία αυτή, είναι αποτέλεσμα της μεταβολής του τρόπου παραγωγής και της οργάνωσης των κοινωνιών, για την ενίσχυση νέων οικονομικών, παραγωγικών και παράλληλα πολιτικών και κοινωνικών σχέσεων.

Οι ανθρώπινες κοινωνίες εξελίχθηκαν και μετασχηματίστηκαν με διαφορετικές σχέσεις και αλληλεξαρτήσεις, οι οποίες στηρίχτηκαν σε νέες μορφές παραγωγής και οικονομίας. Δημιούργησαν την πόλη, που εξελίχθηκε σε μια ισχυρή κεντρικότητα, η οποία συγκεντρώνει οικονομικές δραστηριότητες και συνιστά ένα κοινωνικό και πολιτικό κέντρο. Η ύπαιθρος σε αυτή τη συνθήκη αποτελεί τον ελεύθερο, ανεκμετάλλευτο, παραγωγικά και οικονομικά χώρο. Ταυτόχρονα αποτελεί τον χώρο για την ικανοποίηση των αναγκών της σύγχρονης κοινωνίας είτε αυτές οι ανάγκες σχετίζονται με οικονομικούς όρους είτε με ψυχαγωγικούς όρους.

2.2 Πόλη και ύπαιθρος την εποχή της εκβιομηχάνισης στο Δυτικό κόσμο

Προκειμένου να αποδοθεί η «προβληματική της υπαίθρου» και η σχέση - αντίθεση με την πόλη, ορίζεται ως αφηγηρία η εποχή της εκβιομηχάνισης. Χωρίς αμφιβολία, η διαδικασία αυτή αποτέλεσε κινητήρια δύναμη των κοινωνικών μετασχηματισμών.

Η πόλη προϋπάρχει αυτής της εποχής, όμως με την έναρξη της εκβιομηχάνισης και της γέννησης του καπιταλισμού του ελεύθερου ανταγωνισμού με την βιομηχανική αστική τάξη, η πόλη θα αποτελέσει μια ισχυρή κεντρικότητα. Οι πόλεις συσσωρεύουν πλούτη - ακμάζει η βιοτεχνία, παραγωγή τελείως διαφορετική από τη γεωργία- και αποτελούν τα κέντρα κοινωνικής και πολιτικής ζωής όπου συσσωρεύονται εκτός από πλούτη, γνώσεις και τεχνική. Οι πόλεις υποστηρίζουν τις αγροτικές κοινότητες και την απελευθέρωση των χωρικών, όχι χωρίς να επωφελούνται όμως από αυτό και οι ίδιες. Η γεωργική παραγωγή δεν είναι πλέον κυρίαρχη, ούτε όμως και η γαιοκτησία. Η γη ξεφεύγει από τα χέρια των φεουδαρχών και περνά στους κεφαλαιοκράτες της πόλης, που έχουν πλουτίσει με το εμπόριο και τις τράπεζες. Η εγκαθίδρυση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής συντέλεσε στους μετασχηματισμούς στο χώρο, μέσα από τη διαδικασία της αστικοποίησης, αλλά και στη συνέχεια των μετασχηματισμών στην πόλη και στην ύπαιθρο μέχρι και σήμερα.

Ο 19^{ος} αιώνας υπήρξε ένας αιώνας τεράστιων αλλαγών σε όλο το Δυτικό κόσμο και η Βιομηχανική Επανάσταση [1760-1860] που χαρακτηρίζει την περίοδο αυτή, επέφερε έντονες μεταρρυθμίσεις σε κοινωνικοπολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο. Οι μεγαλύτερες όμως αλλαγές παρατηρούνται σε οικονομικό και δημογραφικό επίπεδο.

Μετά τη βιομηχανική επανάσταση η οργάνωση των κοινωνιών γύρω από τα αστικά κέντρα που περιλάμβαναν την παραγωγή αποτελούσε ευκαιρία ζωής για μεγάλο μέρος των πληθυσμών.

Με τα νέα δεδομένα, οι πόλεις προσέφεραν εργασία και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης από ότι η ύπαιθρος. Το τεχνολογικό άλμα που επιτεύχθηκε κατά τον 19^ο αιώνα συνεισέφερε στην ευκολότερη μετακίνηση του πληθυσμού (διεύρυνση δικτύων μεταφοράς και μετακίνησης) και συνέβαλε και αυτό με τη σειρά του στην υπερσυγκέντρωση πληθυσμού στα αστικά κέντρα. Η εξέλιξη των νέων μεταφορικών μέσων έδωσε μια επιπλέον ώθηση στην αστικοποίηση.

Ο πληθυσμός που μέχρι εκείνη την εποχή κατοικούσε στην ύπαιθρο, αναζήτησε στην πόλη καλύτερες συνθήκες διαβίωσης και νέες ευκαιρίες, για να έρθει τελικά αντιμέτωπος με νέες συνθήκες εκμετάλλευσης

Έτσι, αγροτικές κατά βάση κοινωνίες αποτέλεσαν τη μάζα των αστικών κοινωνιών, ενώ η διαβίωση στην πόλη αποτέλεσε την κυρίαρχη οικιστική εμπειρία. Ο αστικός τρόπος ζωής αφορούσε επίσης, την εμφάνιση νέων μορφών κοινωνικότητας, τη μεταβολή των σχέσεων εξουσίας και σύμφωνα με κάποιους μελετητές, την ανάπτυξη ενός ιδιαίτερου αστικού αισθήματος (Simmel, 1938)

2.3 Θεωρητικές προσεγγίσεις και αντιλήψεις για την ύπαιθρο στην Ελλάδα

Σύμφωνα με τον Λ. Λαμπριανίδη (2005) οι διαφορετικές προσεγγίσεις τις υπαίθρου μπορούν να διακριθούν σε τρεις βασικές περιόδους: την περίοδο μέχρι το Β' παγκόσμιο πόλεμο, την περίοδο μέχρι τη δεκαετία του '80 και την περίοδο από τα μέσα της δεκαετίας του '80 μέχρι σήμερα.

Μέχρι τον Β παγκόσμιο πόλεμο ύπαιθρος θεωρούνταν οι περιοχές που δεν ήταν αστικές. Η κύρια οικονομική δραστηριότητα ήταν η παραγωγή τροφίμων, το φυσικό τοπίο κυριαρχούσε όσον αφορά τις χρήσεις γης, το επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων της ήταν χαμηλό και τέλος το πλαίσιο αξιών και συμπεριφορών των κατοίκων δεν ήταν σύμφωνο με αυτό του «αστικού πολιτισμού». Η ύπαιθρος και οι αντιλήψεις για αυτήν και τους κατοίκους της, την περίοδο αυτή, ταυτίζεται με τον αναχρονισμό.

Την περίοδο μέχρι τη δεκαετία του '80 οι προσεγγίσεις για την ύπαιθρο σχετίζονται με τον εκσυγχρονισμό και τη βελτιστοποίηση της αγροτικής παραγωγής. Ταυτόχρονα όμως οι προσεγγίσεις εστιάζουν στη διχοτομία αστικού-αγροτικού χώρου και την ερμηνεία των κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών που συνέβαιναν στην ύπαιθρο.

Η περίοδος μετά τη δεκαετία του '80 περιγράφεται από τη μείωση της οικονομικής και κοινωνικής σημασίας της γεωργίας, τη μεταβολή του τρόπου διαβίωσης στην ύπαιθρο, την αύξηση της συνειδητοποίησης και ευαισθητοποίησης για τις περιβαλλοντικές επιπτώσεις και την αύξηση των διασυνδέσεων μεταξύ αστικών περιοχών και περιοχών της υπαίθρου.

Τις τελευταίες δεκαετίες ο παραδοσιακός ρόλος της υπαίθρου αμφισβητήθηκε, αφού πλέον ορισμένες περιοχές της υπαίθρου, που βρίσκονται περιφερειακά των πόλεων, γίνονται αναπόσπαστο τμήμα της αστικής ανάπτυξης. Πλέον αμφισβητείται η παραδοσιακή διχοτομική σχέση της πόλης και της υπαίθρου και υποστηρίζεται ότι έχουν μάλλον συμπληρωματικές σχέσεις.

2.3.1 Η σχέση πόλης-υπαίθρου μέσα από τα θεωρητικά κείμενα των Μαρξ-Ενγκελς και Λεφάβρ

Η εξέλιξη της πόλης και της υπαίθρου και η μεταξύ τους σχέση αποτέλεσε βασικό θέμα των κλασικών κειμένων των Μαρξ-Ενγκελς και Λεφάβρ. Η μαρξιστική θεωρία, αποτελεί μια σαφή προσπάθεια προσέγγισης των μετασχηματισμών που διενεργούνται στον χώρο μέσα από τον εκάστοτε τρόπο παραγωγής. Οι θεωρίες τους, μιλάνε για το διαχωρισμό/αντίθεση πόλης και υπαίθρου, θεμελιώνοντας τη θεωρία αυτή με βασικό άξονα τον καταμερισμό της εργασίας, τις σχέσεις ιδιοκτησίας και τον τρόπο παραγωγής. Παρόλα αυτά, η σχέση πόλης-υπαίθρου, με τον τρόπο που αυτή εξελίχθηκε στη διάρκεια ανάπτυξης του καπιταλισμού μέχρι σήμερα, δεν αποτελεί μόνο μία οικονομική σχέση.

Ο Μάρξ και ο Έγκελς για την σχέση πόλης - χωριού αναφέρουν:

«ο χωρισμός πόλης και χωριού μπορεί επίσης να γίνει κατανοητός σαν χωρισμός του κεφαλαίου και της γαιοκτησίας, σαν αρχή της ύπαρξης και ανάπτυξης του κεφαλαίου ανεξάρτητα από τη γαιοκτησία, μιας ιδιοκτησίας που έχει τη βάση της μονάχα στην εργασία και την ανταλλαγή»

(Μάρξ και Έγκελς, 1977)

Η πόλη μέχρι σήμερα αναπτύσσεται συγκεντρώνοντας κεφάλαια, πρώτες ύλες, πληθυσμό, δραστηριότητες, γνώση. Αναδεικνύεται λοιπόν, το κεφαλαιώδες ζήτημα του καταμερισμού της εργασίας. Ο καταμερισμός της εργασίας, στο πλαίσιο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, αφορά στο διαχωρισμό της παραγωγικής εργασίας στην αγροτική, στη βιομηχανική και στην εμπορική. Έτσι, στην πόλη αναπτύσσεται κατά βάση η βιομηχανία και το εμπόριο, ενώ στην ύπαιθρο αναπτύσσεται (ή επιβιώνει) η αγροτική παραγωγή.

Σε σχέση με το ρόλο του καταμερισμού εργασίας στο χώρο, στο πλαίσιο του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, οι Μάρξ και Έγκελς σημειώνουν:

«Ο καταμερισμός της εργασίας σ' ένα έθνος οδηγεί πρώτα στον χωρισμό της βιομηχανικής και εμπορικής εργασίας από την αγροτική εργασία, κι επομένως στο χωρισμό πόλης και χωριού και στην αντίθεση των συμφερόντων τους.»

(Μάρξ και Έγκελς, 1977)

Ο Lefebvre θα αναπτύξει αυτή τη σκέψη, και θα σημειώσει ότι:

«ο διαχωρισμός πόλης - υπαίθρου ανήκει στους πρώτους και βασικούς καταμερισμούς της εργασίας και αντιστοιχεί στον διαχωρισμό μεταξύ χειρωνακτικής και διανοητικής εργασίας»

(Lefebvre, 2007)

Ο τεχνικός και ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας εκφράζονται, στα πρώτα βήματα του καπιταλισμού, μέσα από τον διαχωρισμό της διανοητικής/πνευματικής από την χειρωνακτική/υλική εργασία. Ως κυρίαρχη τάση, διαπιστώνουμε ότι στην πόλη αναπτύσσεται η διανοητική εργασία και συγκεντρώνονται οι υπηρεσίες, η διοίκηση και η εξουσία. Σε μια παράλληλη διαδικασία, η ύπαιθρος αποδιοργανώνεται, καταρρέει. Υποτάσσεται στην πρόοδο, στην εξουσία, στην κυριαρχία της πόλης. Παραμένει ένας τόπος παραγωγής διάσπαρτος, απομονωμένος και παραμελημένος σε κάθε πτυχή του. Παραμένει ο τόπος της υλικής-χειρωνακτικής εργασίας, όπου η γνώση και η διανοήση δεν διαδραματίζουν κανένα ρόλο. Με αυτόν τον τρόπο εκτυλίσσεται εντός του καπιταλισμού ο καταμερισμός της εργασίας, μέσα από τις σχέσεις εκμετάλλευσης που αναπτύσσονται, τόσο εντός της πόλης και της υπαίθρου, όσο και στη μεταξύ τους σχέση. Στη μικρή κλίμακα της πόλης, εμφανίζεται η σχέση εκμετάλλευσης της μισθωτής εργασίας από τους κεφαλαιοκράτες, ενώ σε μεγαλύτερη κλίμακα, η πόλη, φορέας εξουσίας και φορέας των συμφερόντων της αστικής τάξης, εκμεταλλεύεται την ύπαιθρο. Εκμεταλλεύεται

την παραγωγή της, το ανθρώπινο δυναμικό της (μέσα από την ανεργία της υπαίθρου και τη φυγή προς την πόλη), τη γη της, το τοπίο της. (Lefebvre, 2007)

Η ύπαιθρος, διάχυτη από τη φύση της, διαλύεται και απορροφάται από την πόλη. Και χάνει επί της ουσίας την ταυτότητά της, το τοπίο της και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά της. Γίνεται πεδίο εκμετάλλευσης, ενώ πολλές φορές μετατρέπεται σε πεδίο κατανάλωσης: κατανάλωσης του τοπίου και όποιου στοιχείου έχει απομείνει στην ταυτότητά της, προς όφελος των κατοίκων των αστικών κέντρων.

2.3.2 Η σύγχρονη αντίληψη για την ύπαιθρο

Η σχέση ανάμεσα στην πόλη και την ύπαιθρο έχει λάβει διάφορες μορφές κατά το πέρασμα των αιώνων. Οι προκαπιταλιστικές κοινωνίες χαρακτηρίζονταν από ύπαιθρο, που ειδικευόταν στην παραγωγή και πόλη, που σχετιζόταν με την πολιτική και ιδεολογική αναπαραγωγή. Με την έλευση του καπιταλισμού, η σχέση αυτή λαμβάνει διαφορετικό χαρακτήρα: η αντίθεση πόλης-υπαίθρου έπαψε να αντιστοιχεί σε έναν καταμερισμό εργασίας μεταξύ πολιτικό-θηρσκευτικής εξουσίας και κατανάλωσης-παραγωγής και μετατοπίστηκε στο εσωτερικό της παραγωγικής διαδικασίας, με την ανάληψη από την πόλη, ρόλου στο οικονομικό επίπεδο (Οικονόμου, 1993). Η διαδικασία αυτή, μεταφράζεται ως φαινόμενο της αστικοποίησης, σύμφωνα με το οποίο μεγάλο τμήμα του πληθυσμού, που διαβιεί στην ύπαιθρο μετακινείται στα μεγάλα αστικά κέντρα, για λόγους εύρεσης εργασίας και καλύτερων συνθηκών διαβίωσης. Με την εκβιομηχάνιση, οι πόλεις υπέστησαν βίαιη επέκταση, χωρίς να υπάρχουν τα κατάλληλα εφόδια. Το φαινόμενο αυτό είχε ως αποτέλεσμα, τη δημιουργία πιέσεων στα αστικά κέντρα για αύξηση του οικιστικού τους αποθέματος και της κοινωνικής τους υποδομής, και την εμφάνιση προβλημάτων στις αγροτικές περιοχές εξαιτίας της εγκατάλειψής τους.

Ο Γάλλος φιλόσοφος Lefebvre διατυπώνει στο έργο του «Δικαίωμα στην Πόλη», που δημοσιεύτηκε το 1968 στο Παρίσι, τους λόγους για τους οποίους η πόλη άρχισε να χάνει τους οπαδούς της. Ο κάτοικος της πόλης εκείνης της εποχής περιτριγυρίζεται από την αθλιότητα της οργάνωσης και της γραφειοκρατίας σε κάθε τομέα της ζωής του. Η πηγή του προβλήματος σύμφωνα με τον Lefebvre εντοπίζεται, τόσο στο ζήτημα της στέγης και της κατοικίας, όσο και στην εκτεταμένη εκβιομηχάνιση και στον εκ-των-προτέρων-σχεδιασμό της καθημερινότητας του ανθρώπου, που οδήγησαν στην αστικοποίηση της κοινωνίας.

Από τη δεκαετία του '70 και μετά στην Ελλάδα και το δυτικό κόσμο άρχισε να εκφράζεται αυξανόμενη δυσφορία ενάντια στον επιθετικό καινούριο κόσμο που είχε δημιουργηθεί. Ο κάτοικος της πόλης είχε αναγνωρίσει τα αγαθά που αυτή του προσέφερε. Όμως δεν είχε δει ανταπόκριση σε κάθε του προσδοκία. Η πόλη, του είχε υποσχεθεί πολλά περισσότερα από όσα κατάφερε να κάνει πράξη.

Χαλασμένες γειτονιές. Το βουνό γύρω μια καμένη προσωπίδα, χωρίς ένδυμα και κόσμημα, κάνει το φως πιο κοφτερό και φωτίζει ανελέητα τις πολυκατοικίες που πληγώνουν τον ουρανό με την ευτέλειά τους, γιατί χτίστηκαν είτε βιαστικά είτε φθηνά και προπάντων για να προλάβει η πόλη την ανάπτυξη, αφού τη δεκαετία του πενήντα, εποχή που οι άλλες πόλεις γνώριζαν τις λέξεις «αντιπαροχή», «γκαρσονιέρα και μπανιέρα», «θερμοσίφωνο και κοινόχρηστα» αυτή άρχισε να παρακμάζει με την εξαφάνιση του καπνεμπορίου που τη στήριζε. Μέσα σε μια δεκαετία, αυτήν του εβδομήντα, ρήμαξε και κατεδάφισε οτιδήποτε παλιό και σοφό έχτισε σιγά σιγά ο χρόνος και οι άνθρωποι για να φορέσει αυτό το κοινό κι αδιάφορο πρόσωπο που δεν έχεις όρεξη ούτε να το κοιτάξεις, γιατί ξέρεις πως δεν κρύβει εκπλήξεις.

Όλα τώρα διαμορφωμένα στην τελική τους μορφή, χωρίς την άλμη του καπνού να γλείφει δρόμους και προσόψεις και με την εντύπωση πως σύντομα θα μας εκδικηθεί το παρελθόν.

Τουλάχιστον να βρεθεί ένας χώρος με λίγη δροσιά να κατοικήσουν εκείνοι οι άνθρωποι με το βουισμένο κεφάλι και τις πληγές στο πρόσωπο που άνοιξαν η νύχτα και ο έρωτας

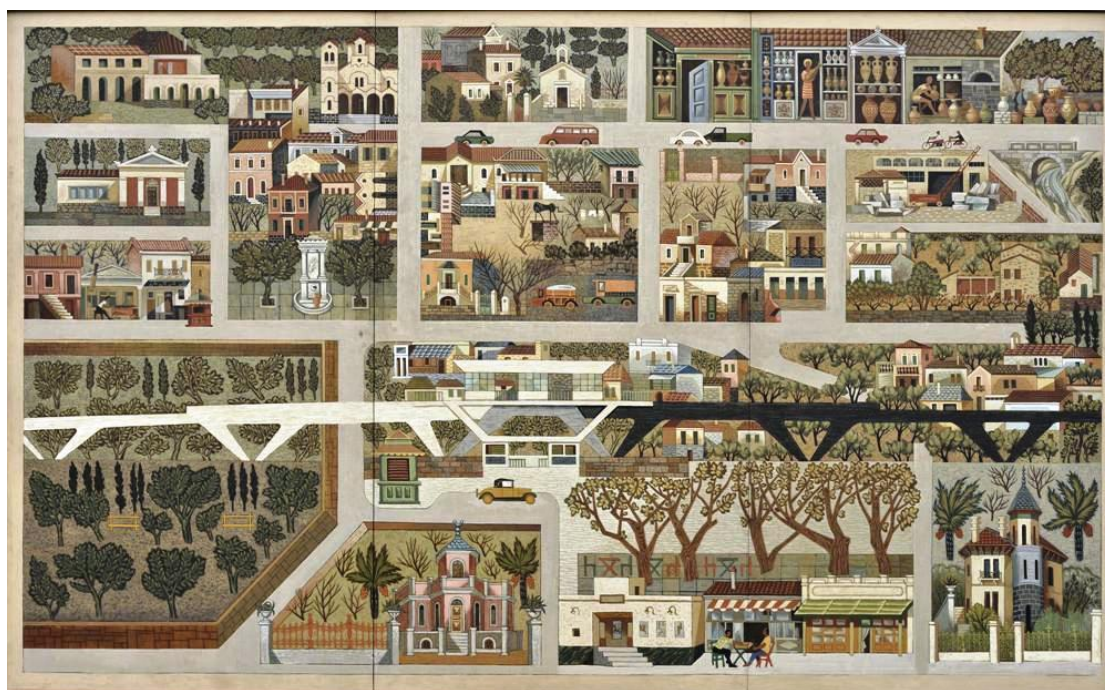
ΧΑΛΑΣΜΕΝΕΣ ΓΕΙΤΟΝΙΕΣ

ΚΟΣΜΑΣ Ι. ΧΑΡΠΑΝΤΙΔΗΣ

Προς το τέλος του 20ου αιώνα, παρατηρείται η αμφισβήτηση της μητρόπολης ως ιδανικός τόπος μόνιμης κατοίκησης και δράσης και το κέντρο βάρους του ενδιαφέροντος μεταφέρεται στην ύπαιθρο. Προβλήματα που κάνουν την εμφάνισή τους από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα, όπως για παράδειγμα η μαζική ανεργία και η απαξίωση του κτιριακού αποθέματος σε μεγάλα τμήματα πόλεων, συντελούν στη δυσaráεσκεια για το κέντρο της πόλης.

Πολιτεία γυμνή, πρωινό με τις άδειες καρέκλες
δεν είναι δω τόπος να μείνουμε
εδώ δεν έχει δρόμους δεν έχει μάτια
μέσα σ' ερειπωμένα παράθυρα
για μυρωδιά γκαζιού και κίτρινης λαδομπογιάς.

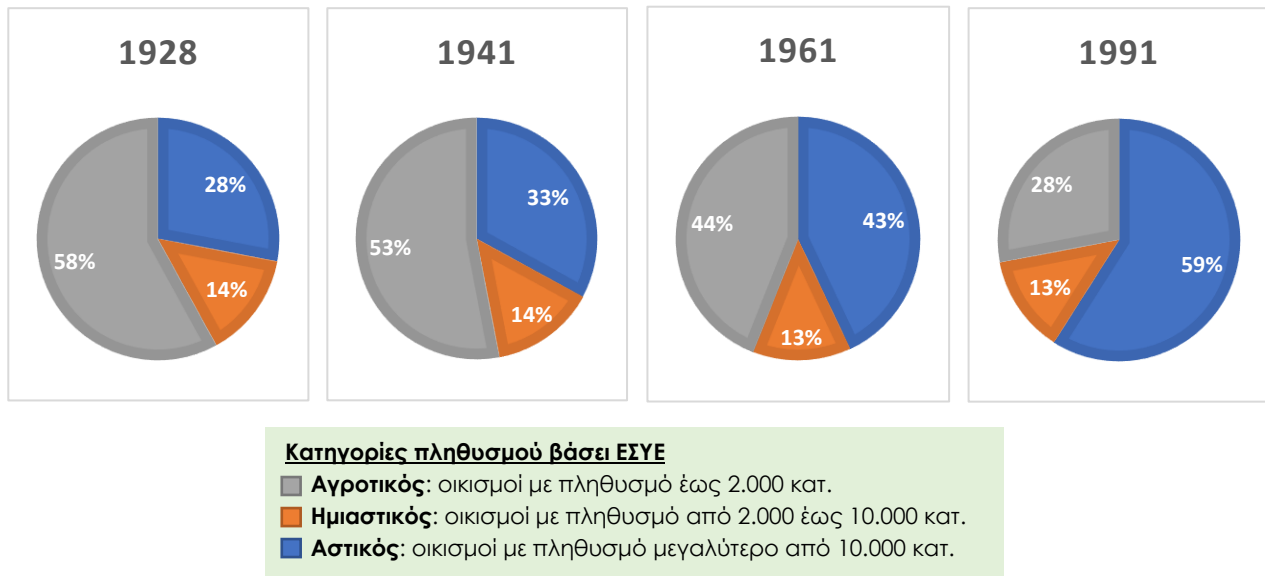
ΑΘΗΝΑ
Ν.-Α. Ασλάνογλου,

Εικόνα 1: Μαρούσι, 1973
Πόλη – Υπαιθρος,
Αγήνωρ Αστεριάδης, Εθνική Πινακοθήκη
πηγή: <http://www.nationalgallery.gr/>

2.4 Εξέλιξη σχέσης πόλης-υπαίθρου στην Ελλάδα

Η αστικοποίηση στην Ελλάδα πραγματοποιήθηκε σε ανάλογες χρονικές περιόδους, με τον υπόλοιπο δυτικό κόσμο, με υπερσυγκέντρωση του αγροτικού πληθυσμού στα αστικά κέντρα της χώρας. Στις αρχές του εικοστού αιώνα η αναλογία του πληθυσμού μεταξύ υπαίθρου και πόλης ήταν 80% και 20% αντίστοιχα, ενώ προς το τέλος του η αναλογία είχε ανατραπεί (Woods M.,2011, σελ.:512)

Διάγραμμα 1: Κατανομή του πληθυσμού της Ελλάδας σε τέσσερις διαφορετικές χρονικές στιγμές (1928, 1941, 1961, 1991)
πηγή: ΕΣΥΕ, Σβορώνος, Ιδία επεξεργασία

Η αστικοποίηση, από οικονομικής άποψης, συνοδεύτηκε από απόψεις ότι οι αγροτικές περιοχές θεωρούνταν ως περιοχές χωρίς ελπίδα, ως περιοχές από τις οποίες θα έπρεπε να φύγει κανείς ένα ήθελε να πάει μπροστά. Αντιληπτικά, ο πολιτισμός των αστικών χώρων προσλαμβάνονταν ως ανώνυμος, εχθρικός και επιφανειακός, ενώ ο πολιτισμός της υπαίθρου θεωρούνταν ότι συνεπαγόταν θετικές, οικείες και σταθερές οικογενειακές και φιλικές σχέσεις.

Από την άλλη πλευρά, πολλοί ήταν αυτοί, που είδαν στην ανωνυμία της νεωτερικής πόλης όχι μόνο την πηγή της μοναξιάς, αλλά επίσης και της ελευθερίας, καθώς η πόλη απελευθέρωνε του κατοίκους της από τους περιορισμούς και τις υποχρεώσεις, τους οποίους επέβαλαν οι παραδοσιακές κοινότητες.

Σήμερα, οι αντιλήψεις αυτές και οι οικονομικές σχέσεις αλλά και η εικόνα των οικισμών έχουν αλλάξει. Άρχισε να εμφανίζεται σταδιακά το φαινόμενο της προαστικοποίησης, δηλαδή της δημιουργίας προαστίων γύρω από τις πόλεις, καταλαμβάνοντας χώρο που ανήκε πριν στην ύπαιθρο και το οποίο οδήγησε, καταρχήν στις ανεπτυγμένες χώρες της Δύσης, σε τάση ανάπτυξης των

αγροτικών περιοχών. Η ανάπτυξη σήμαινε εισχώρηση νέων χρήσεων σε μη αστικές περιοχές και μετασχηματισμό των αγροτικών κοινωνιών.

Δημογραφικά η κατάσταση αυτή, συνοδεύτηκε από στασιμότητα ή χαμηλό ρυθμό αύξησης του πληθυσμού, των μεγάλων αστικών κέντρων, και συγχρόνως, αύξηση του πληθυσμού των μικρότερων και μεσαίων οικισμών. Ορισμένα από τα βασικά αίτια εμφάνισης αυτού του φαινομένου, είναι:

- Η διαπίστωση των καλύτερων συνθηκών διαβίωσης, από την άποψη της ποιότητας ζωής, που η ύπαιθρος μπορεί να προσφέρει στον άνθρωπο, σε σχέση με την πόλη.
- Τα κίνητρα που δόθηκαν από το κράτος προς τις επιχειρήσεις για την εγκατάστασή τους σε λιγότερο ανεπτυγμένες περιοχές, είχε ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη της υπαίθρου και την ομογενοποίηση του χώρου ως προς τις συνθήκες παραγωγής. Παράλληλα με την ανάπτυξη και βελτίωσή των δικτύων μεταφορών, επικοινωνιών κ.λπ., έγινε ελκυστικότερη η διαβίωση στις περιοχές αυτές.
- Οι αλλαγές που επήλθαν στην ίδια τη διαδικασία οργάνωσης της παραγωγής, επέτρεψαν τη διάχυση των επιχειρήσεων και στην ύπαιθρο.

Εύστοχα η Ανθοπούλου τονίζει σχετικά με αυτό το ζήτημα ότι «...τα εντεινόμενα κοινωνικά προβλήματα και η υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στις πόλεις οδηγούν σε μια αναθεώρηση της ταυτότητας και των αξιών της υπαίθρου. Η ανακάλυψη της φύσης, και των στοιχείων αυθεντικότητας και ποιότητάς ζωής έχουν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση νέων αλληλοτροφοδοτούμενων σχέσεων μεταξύ πόλης και υπαίθρου... Ο αστισμός δεν αποτελεί πλέον αποκλειστικό γνώρισμα της πόλης, αλλά ούτε η ύπαιθρος αντικατοπτρίζει το παραδοσιακό πρότυπο κοινωνικών αξιών...» (Ανθοπούλου, 2001)

Στην Ελλάδα η σχέση αυτή ακολουθεί την ίδια λογική. Παλαιότερα οι μεγάλοι οικισμοί της χώρας βρίσκονταν σε απόλυτη εξάρτηση από την ύπαιθρο, η οποία αποτελούσε το χώρο εγκατάστασης της κύριας οικονομικής δραστηριότητάς της, του πρωτογενή τομέα. Εκτός αυτού, η ύπαιθρος αποτελούσε πηγή πρώτων υλών και για τους άλλους τομείς παραγωγής, δευτερογενή και τριτογενή, δηλαδή στήριζε την συνολική οικονομία της χώρας. Αργότερα, όμως, τα αστικά κέντρα αποτέλεσαν πλέον την κύρια πηγή οικονομικής δραστηριότητας, συγκεντρώνοντας τριτογενείς υπηρεσίες και εμπόριο. Ο πρωτογενής τομέας άρχισε να παρακμάζει και τη θέση του άρχισε να παίρνει ο τριτογενής τομέας.

Ήδη από τις δεκαετίες του '80 και του '90, οι μεταναστευτικές ροές από τις περιοχές της υπαίθρου αρχίζουν να μειώνονται, σε συνδυασμό με την τάση επιστροφής μέρους του οικονομικά ενεργού πληθυσμού σε ημι-αστικές περιοχές, κυρίως γύρω από τα μεγάλα αστικά κέντρα. Οι νέοι αυτοί κάτοικοι έχουν την τάση να μεταβάλουν ποιοτικά τα χαρακτηριστικά της υπαίθρου, καθώς εισάγουν νέες επιχειρηματικές δραστηριότητες συμβάλλοντας στην οικονομία της περιοχής.

Επομένως, προκύπτουν νέες συγκεντρώσεις πληθυσμού που επηρεάζονται από τις αποστάσεις με τα αστικά κέντρα και τις χρήσεις που μπορούν να εγκατασταθούν.

Περιφέρειες	Μόνιμος πληθυσμός 2001	Μόνιμος πληθυσμός 2011	Απόλυτη διαφορά 2001-2011	% μεταβολής	Φυσικό Ισοζύγιο 2001-2010	Φαινόμενη μετανάστευση
Περιφέρεια Δυτικής Ελλάδας	721.541	680.190	-41.351	-5,7	-5.970	-35.561
Περιφέρεια Δυτικής Μακεδονίας	294.317	282.120	-12.197	-4,1	-3.093	-9.104
Περιφέρεια Βορείου Αιγαίου	205.235	197.810	-7.425	-3,6	-6.442	-983
Περιφέρεια Πελοποννήσου	597.622	581.980	-15.642	-2,6	-17.350	1.708
Περιφέρεια Αττικής	3.894.573	3.812.330	-82.243	-2,1	57.028	-139.271
Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας	558.144	546.870	-11.274	-2,0	-11.267	-7
Περιφέρεια Ιονίων Νήσων	209.608	206.470	-3.138	-1,5	-3.672	534
Περιφέρεια Θεσσαλίας	740.115	730.730	-9.385	-1,3	-7.264	-2.121
Περιφέρεια Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης	607.162	606.170	-992	-0,2	-3.686	2.694
Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας	1.874.597	1.874.590	-7	0,0	23.064	-23.071
Περιφέρεια Ηπείρου	336.392	336.650	258	0,1	-7.489	7.747
Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου	298.462	308.610	10.148	3,4	9.935	213
Περιφέρεια Κρήτης	594.368	621.340	26.972	4,5	17.193	9.779
ΕΛΛΑΔΑ ⁽¹⁾	10.932.136	10785860	-146.276	-1,3	41.167	-187.443

Πίνακας 2: Μόνιμος πληθυσμός 2001 και 2011, φυσικό ισοζύγιο και φαινόμενη μετανάστευση ανά περιφέρεια
πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Από μια πρώτη ανάγνωση των δεδομένων του πίνακα 2 για τα έτη 2001 και 2011, προκύπτει ότι από τις 13 Περιφέρειες της Ελλάδας μόλις δύο αυξάνουν τον πληθυσμό τους (Νότιο Αιγαίο και Κρήτη, + 37 χιλιάδες αθροιστικά), τρεις χαρακτηρίζονται από σταθερότητα (Ηπείρος, Κεντρική Μακεδονία και Ανατολική Μακεδονία-Θράκη) ενώ 7 παρουσιάζουν μείωση από -5,7% έως -1,3%. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλεί η αρνητική μεταβολή (-82,2 χιλ) στην πολυπληθέστερη εξ αυτών (Περιφέρεια Αττικής).

2.4.1 Ο αστικός και αγροτικός χώρος στη μεταπολεμική Ελλάδα

Από τη δεκαετία του '50 και μετά, οι παράγοντες που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στις μετεξελίξεις του ελλαδικού αστικού χώρου, ήταν η κατάρρευση του αγροτικού χώρου, η εκβιομηχάνιση και η τουριστική ανάπτυξη. Την περίοδο αυτή μεγάλο μέρος του αγροτικού πληθυσμού μετεγκαταστάθηκε από την ύπαιθρο στην πόλη.

Η εκβιομηχάνιση στην Ελλάδα και οι επιλογές της αναπτυξιακής πολιτικής οδήγησαν σε α)κατάρρευση του αγροτικού χώρου, με συνέπειες τη μαζική εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση, τη μείωση του αγροτικού πληθυσμού και την αποδιάρθρωση του αγροτικού οικιστικού δικτύου, β) δημιουργία περιφερειακών ανισοτήτων, με αποτέλεσμα την υπερσυγκέντρωση πληθυσμού και δραστηριοτήτων στα δυο μεγάλα αστικά κέντρα.

Ο Μ. Αγγελίδης (2000), υποστηρίζει ότι ο αγροτικός χώρος στη μεταπολεμική περίοδο υφίσταται διαρκείς μετασχηματισμούς και μπορεί να διακριθεί σε τρία επιμέρους στάδια:

Πρώτο στάδιο: Στο πρώτο στάδιο, που διαρκεί μέχρι τα μέσα του '50, οι αγροτικές περιοχές έχουν μια κλασική μορφή, όπου σε αυτές κυριαρχεί και οικονομικά και κοινωνικά ο αγροτικός τομέας

Δεύτερο στάδιο: Στις επόμενες δεκαετίες, έως τη δεκαετία του '90, αρχίζει να συγκεντρώνεται το κεφάλαιο της αγροτικής παραγωγής, να εκβιομηχανίζεται η γεωργική παραγωγή και να δημιουργούνται οι πρώτες βιομηχανικές και βιοτεχνικές μονάδες, κυρίως επεξεργασίας αγροτικών προϊόντων. Συγχρόνως, ο καθαρά αγροτικός πληθυσμός συνεχίζει να μειώνεται.

Τρίτο στάδιο: Το στάδιο αυτό, που αρχίζει από τη δεκαετία του '90, χαρακτηρίζεται από την αναδιάρθρωση της οικονομίας και του χώρου. Ο αγροτικός χώρος μεταβάλλεται:

1. Περιορίζεται η συμμετοχή του αγροτικού τομέα στο Α.Ε.Π. και η συμμετοχή των απασχολούμενων στον αγροτικό τομέα,

2. Η βιομηχανία στις αγροτικές περιοχές μένει στάσιμη ή και περιορίζεται, ενώ ενισχύονται υπηρεσίες, όπως ο τουρισμός.

3. ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΟΥ ΑΦΟΡΑ ΣΤΟ ΧΩΡΙΚΟ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

Ο χώρος, ως πεδίο έκφρασης των εκάστοτε δημόσιων πολιτικών, ρυθμίζεται μέσω των εργαλείων, που ενεργοποιούνται και προωθούνται από τη νομοθεσία του σχεδιασμού. Ειδικότερα, ο χωροταξικός σχεδιασμός σε στρατηγικό επίπεδο, δύναται να δώσει τις απαραίτητες κατευθύνσεις, κίνητρα και λύσεις για κάθε είδους ζήτημα. Για την κατανόηση της ελληνικής πραγματικότητας σε σχέση με τον σχεδιασμό του χώρου, είναι απαραίτητη η εξέταση της πορείας του θεσμικού πλαισίου.

3.1 Οι πρώτες ρυθμίσεις που αφορούν στις πόλεις και τον εξωαστικό χώρο

Με τη λήξη της Μικρασιατικής Καταστροφής, ο ελλαδικός χάρτης μετασηματίστηκε και τα γεωγραφικά, πληθυσμιακά και κοινωνικά δεδομένα άλλαξαν ριζικά. Οι αναδιարθρώσεις και η μετακίνηση τουλάχιστον ενός εκατομμυρίου προσφύγων στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας, διαφοροποίησε τις κοινωνικές δομές, συγκροτώντας μία διαφορετική μεσαία τάξη στο πολιτικοοικονομικό σύστημα της χώρας. Η περίοδος αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί από μια αναζήτηση και να ονομαστεί περίοδος συνειδητοποίησης της ανάγκης για χωρικό σχεδιασμό και αντιμετώπισης των συναφών προβλημάτων (Μπεριάτος, 2007).

- ***Ν. Δ/γμα της 17/07/1923 «Περί σχεδίων πόλεων, κωμών και συνοικισμών του Κράτους και οικοδομής αυτών» και η συμπλήρωση του από το Π. Δ/γμα της 23/10/1928 «Περί καθορισμού των όρων και περιορισμών της εντός και εκτός σχεδίου ζώνης των πόλεων κλπ. του Κράτους ανεγέρσεως οικοδομών».***

Το Ν. Δ/γμα του 1923 αποτέλεσε την πρώτη ενιαία και ολοκληρωμένη νομοθεσία για το σχεδιασμό των ελληνικών πόλεων. Σηματοδότησε μάλιστα την πρώτη προσπάθεια του νεότερου ελληνικού κράτους για τον προγραμματισμό και τον έλεγχο της οικιστικής ανάπτυξης και τη διαχείριση της υπεραξίας των ακινήτων, που δημιουργείται από την ένταξή τους στο σχέδιο. Παρόλα αυτά το Ν. Δ/γμα δεν προέβλεπε καμία μορφή σχεδιασμού ανωτέρου επιπέδου από αυτήν του «ρυμοτομικού σχεδίου» ή «σχεδίου πόλεως».

Με την ισχύ του Ν. Δ/τος του 1923 η χώρα διακρίνεται σε περιοχές εντός σχεδίου και εκτός σχεδίου πόλεως, έμμεσα δηλαδή, γίνεται λόγος για προνομιούχες και μη περιοχές. Σε μεγάλο βαθμό, στο σύστημα αυτό διαμορφώθηκε μία ευρύτερη λαϊκή συναίνεση και οικοδομήθηκαν πελατειακοί μηχανισμοί, που συντέλεσαν στη δημιουργία ευνοϊκών προϋποθέσεων για τη σταθερότητα του πολιτικού συστήματος.

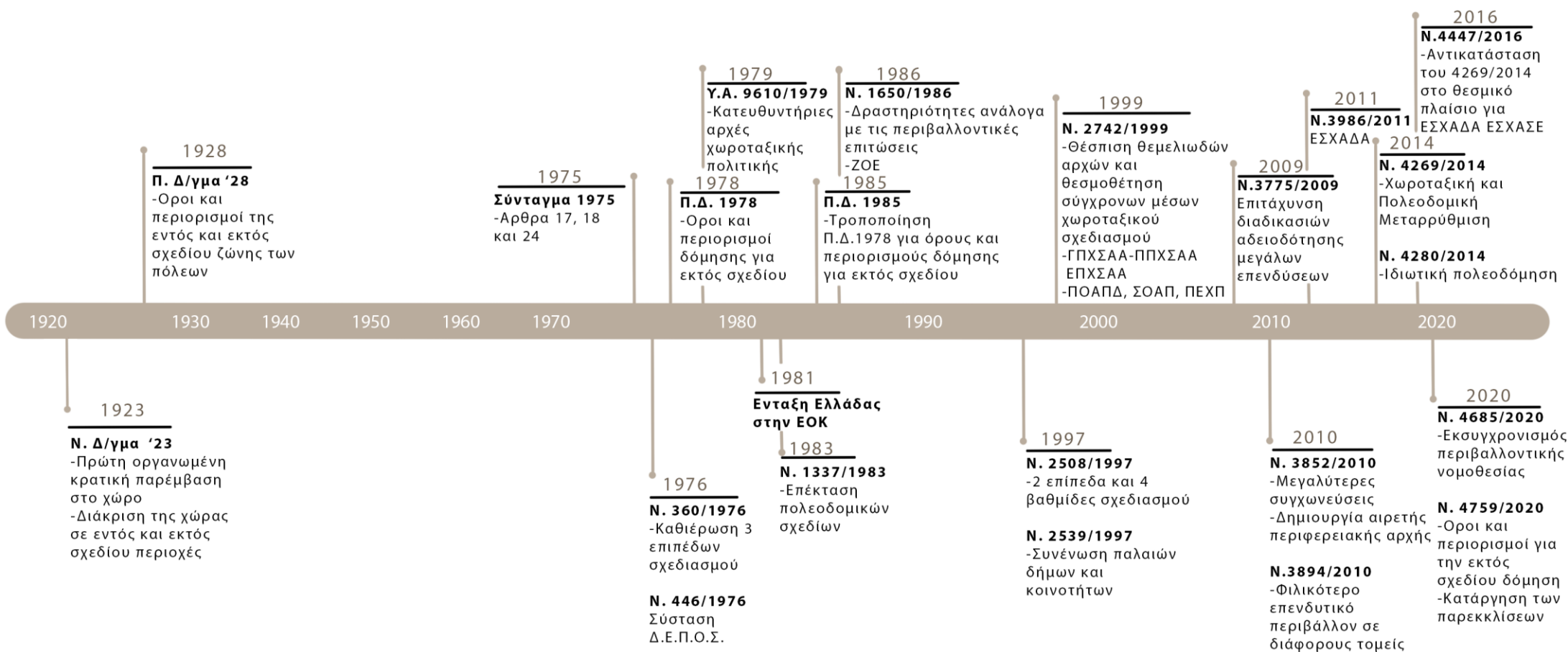
Με το **Π. Δ/γμα του 1928 που συμπλήρωσε το δ/γμα της 1923** σε ολόκληρο τον εξωαστικό χώρο (πλην ειδικών περιπτώσεων) επιτρέπονται όλες οι χρήσεις και επιπλέον δίνεται η δυνατότητα καθορισμού υψηλών συντελεστών δόμησης και διατήρησης μικρών αρτιοτήτων με την διαδικασία των παρεκκλίσεων.

Δημιουργήθηκε έτσι η αντίληψη ότι κάθε ιδιοκτησία γης, οπουδήποτε και αν βρίσκεται, αποτελεί πεδίο εκμετάλλευσης και μπορεί να είναι αξιοποιήσιμη οικιστικά. Με αυτό τον τρόπο ο εξωαστικός χώρος χρησιμοποιήθηκε για εγκατάσταση ποικίλων μη αγροτικών δραστηριοτήτων, χωρίς κατεύθυνση και σχεδιασμό. Δημιουργήθηκε, λοιπόν, ένα πρόσφορο έδαφος έτσι ώστε η αγροτική παραγωγή να μην «μονοπωλεί» τη χρήση της υπαίθρου και να εισχωρήσει ο δευτερογενής και τριτογενής τομέας άναρχα στην ελληνική επικράτεια.

Έχει αξία να αναφερθεί ότι στο πλαίσιο αυτό, η έννοια της χρήσης γης συνδέθηκε σχεδόν αποκλειστικά με το κτίριο και όχι το έδαφος (Χαϊνταρλής, 2009). Όλα τα παραπάνω στοιχεία συντέλεσαν στην εμφάνιση της αυθαίρετης δόμησης, η οποία εξελίχθηκε ραγδαία. Η ανοχή, ακολουθούμενη από την άμεση η έμμεση νομιμοποίηση της αυθαίρετης δόμησης, αποτέλεσε καταλυτικό παράγοντα για την διαμόρφωση της σημερινής υπαίθρου και την οικοδόμηση της με άναρχο τρόπο.

Την δεκαετία αυτή το κράτος, προσανατολίζεται οικονομικά στην οικοδομική δραστηριότητα, ικανοποιώντας την ανάγκη της εποχής για στέγαση (πρόσφυγες, εσωτερική μετανάστευση). Επιπλέον το 1929 εισάγεται ο θεσμός της οριζόντιας ιδιοκτησίας (Ν. 3741/1929), ευνοώντας την εκμετάλλευση των ιδιωτικών κλήρων, την κατάτμηση των μεγάλων ιδιοκτησιών και την εμπορευματοποίηση των κτηριακών κατασκευών.

Το κράτος αυτή την εποχή με όρους οικονομικούς και πολιτικούς εισχωρεί στην ύπαιθρο, ενώ ο σχεδιασμός περιορίζεται μόνο στην δυνατότητα που έχει κάποιος να χτίσει η όχι. Δημιουργεί έτσι τις βάσεις για την οικονομική αναδιαμόρφωση της υπαίθρου, την εμπορευματοποιεί και την αφήνει εκτεθειμένη.

Διάγραμμα 2: Διαχρονική εξέλιξη του χωρικού σχεδιασμού στην Ελλάδα.
Πηγή: ίδια επεξεργασία

3.2 Η αναθεώρηση του συντάγματος και η ανάδειξη της χωροταξίας

Η περίοδος που διαρκεί από το 1975 μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του '80, χαρακτηρίζεται από μια «έκρηξη» θεσμικής δραστηριότητας για το χώρο και το περιβάλλον.

• **Αναθεώρηση Συντάγματος 1975**

Πρόκειται για τη συνταγματική κατοχύρωση του πολεοδομικού σχεδιασμού όπου η πολεοδομική νομοθεσία εκσυγχρονίστηκε (ν.947/1979⁵, ν.1337/1983, ν.2508/1997). Με το σύνταγμα του 1975 γίνεται για πρώτη φορά αναφορά στη χωροταξία. Παρατηρείται πως πλέον η χωροταξία αποκτά θέση και ρόλο στη διάρθρωση της χώρας.

Επιπλέον δίνεται σημασία στην προστασία του περιβάλλοντος. Ταυτόχρονα, η διάταξη του άρθρου 24 του Συντάγματος, με την οποία κατοχυρώθηκε η προστασία του περιβάλλοντος, αναφέρεται γενικά και αόριστα στη χωροταξική αναδιάρθρωση της χώρας, χωρίς να περιλαμβάνει στρατηγικές κατευθύνσεις για τη σύνδεση της χωροταξίας με το περιβάλλον και τη βιώσιμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη⁶.

Σχετικά με την οικοδομική δραστηριότητα, το σχέδιο πόλεως εμπλουτίστηκε με νέα στοιχεία, σε μια προσπάθεια προσαρμογής του στις σύγχρονες απαιτήσεις, και αντικαταστάθηκε από την «Πολεοδομική Μελέτη», που αποτελεί αναγκαίο κατά νόμο εργαλείο για την πολεοδόμηση μιας περιοχής. Με την ίδια νομοθεσία, καθιερώθηκε και ανώτερο επίπεδο πολεοδομικού σχεδιασμού (ΓΠΣ/ΣΧΟΟΑΠ, Ρυθμιστικό Σχέδιο), το οποίο καθορίζει τις γενικές αρχές, τις κατευθύνσεις και τα προγραμματικά μεγέθη οργάνωσης, ανάπτυξης και αναβάθμισης του χώρου, προσδιορίζοντας στο πλαίσιο αυτό και τις προς πολεοδόμηση περιοχές.

• **Ο Νόμος 360/1976 «Περί χωροταξίας και περιβάλλοντος»**

Ενώ το ενδιαφέρον για τον πολεοδομικό σχεδιασμό ξεκινά από το Ν/Δ/γμα του 1923, η χωροταξική θεώρηση του σχεδιασμού παρέμεινε στην αφάνεια έως και τη δεκαετία του 1970, όπου με το σύνταγμα του 1975 και το ν.360/1976 «για τη χωροταξία και το περιβάλλον» δόθηκε για πρώτη φορά έμφαση στη χωροταξία, με μια προσπάθεια που ακυρώθηκε πριν προλάβει να εφαρμοσθεί.

Άλλος Νόμος – πλαίσιο αυτής της περιόδου ήταν ο **446/76 περί «Συστάσεως της Δημόσιας Επιχείρησης Πολεοδομήσεων, Οικισμού και Στέγασης (Δ.Ε.Π.Ο.Σ.)»**. Σκοπός της Δ.Ε.Π.Ο.Σ. είναι αφενός η μελέτη και θέσπιση κινήτρων για την προσέλκυση του πληθυσμού στις περιοχές που επιλέγονται από τους αναπτυξιακούς Νόμους, και αφετέρου η κινητικότητα του ανθρώπινου δυναμικού σύμφωνα με τις ανάγκες της παραγωγής.

⁵ Ν.947/1979 «Περί Οικιστικών Περιοχών»

⁶ Γ. Σιούτη, Το περιβαλλοντικό σύνταγμα μετά την αναθεώρηση του 2001, στο συλλογικό τόμο: Ξ. Κοντιάδη (επιμ.), Πέντε χρόνια μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2006, σ. 442-444.

- **Π. Δ/γμα της 6/17.10.1978 «Περί καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως των γηπέδων των κειμένων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφισταμένων προ του έτους 1923 οικισμών.»**
- **Π. Δ/γμα της 24/5/1985 «Τροποποίηση των όρων και περιορισμών δόμησης των γηπέδων των κειμένων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφισταμένων προ του έτους 1923 οικισμών.»**

Πρόκειται για τα διατάγματα που αφορούν αποκλειστικά την ύπαιθρο και θέτουν περιορισμούς δόμησης. Γίνεται μια προσπάθεια να ελεγχθεί η εκτεταμένη δόμηση, παρόλα αυτά συνοδεύονται με αρκετές παρεκκλίσεις οι οποίες ουσιαστικά δημιουργούν δυνατότητες για δόμηση.

ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΓΙΑ ΕΚΤΟΣ ΣΧΕΔΙΟΥ	ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ
Ν. Δ/ΓΜΑ 1923	Διάκριση της χώρας σε εντός και εκτός σχεδίου
Π.Δ. 1928	Όροι και περιορισμοί για την εκτός σχεδίου δόμηση
Π.Δ. 1978	Εκσυγχρονισμός των όρων και περιορισμών για την εκτός σχεδίου
Π.Δ. 1987	Τροποποίηση του Π.Δ. 1978
Ν. 4759/20	Κατάργηση των παρεκκλίσεων

Πίνακας 3: Θεσμικό πλαίσιο που αφορά την εκτός σχεδίου δόμηση
πηγή: Ιδία επεξεργασία

- **Η Υπουργική Απόφαση (Υ.Α.) 9610/1979** δίνει της κατευθυντήριες γραμμές της χωροταξικής πολιτικής για την οικιστική αποκέντρωση, αποσκοπώντας έτσι, στην ενίσχυση των περιφερειακών κέντρων. Ορίζονται λοιπόν, τρεις ομάδες οικιστικών κέντρων: Κέντρα Εντατικών Προγραμμάτων Ανάπτυξης (Κ.Ε.Π.Α.), που αναλάμβαναν το ρόλο των πόλεων ανάπτυξης. Οι πόλεις αυτές ήταν διάσπαρτες στην Ελλάδα. Οι υπόλοιπες πόλεις αποτελούσαν κέντρα των ευρύτερων περιοχών επονομαζόμενες είτε ως Αστικά Οικιστικά Κέντρα (ΑΣΤ.Ο.Κ.), είτε ως Αγροτικά Οικιστικά Κέντρα (ΑΓΡ.Ο.Κ.). (Γιαουτζή & Στρατηγέα 2011: 299).
- Το 1980 συστήνεται το **Υπουργείο Χωροταξίας, Οικισμού και Περιβάλλοντος (Υ.Χ.Ο.Π.)**. Το υπουργείο στη συνέχεια δημιουργεί το Πρόγραμμα των «Ανοιχτών Πόλεων» (1984), το οποίο προσδιόρισε δύο τύπους οικιστικών ενοτήτων: α) τις οικιστικές ενότητες αστικού τύπου με πυρήνα ένα οικιστικό κέντρο-πόλη πάνω από 10.000 κατοίκους και β) τις οικιστικές ενότητες «ανοιχτές πόλεις» με πυρήνα ένα οικιστικό κέντρο των δύο κατώτερων βαθμίδων με πληθυσμό κάτω των 10.000 κατοίκων (Ανδρικοπούλου, 2015).

Αναφορικά με την δεκαετία του 1980, αξίζει να σημειωθεί ότι η επιδείνωση των συνθηκών του φυσικού και δομημένου περιβάλλοντος ήταν συνεχής και τόνιζε την ανάγκη για συνολική ρύθμιση του χώρου. Η πίεση θα οδηγήσει στη θεσμοθέτηση του Ν.1337/1983.

Η περίοδος αυτή, σηματοδοτείται από την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (Ε.Ο.Κ.) (1981). Η Ελλάδα γίνεται μέλος της Ευρωπαϊκής ένωσης και πλέον δεν λειτουργεί αυτοτελώς, αλλά πρέπει να ακολουθεί οδηγίες από θεσμούς της Ευρώπης. Η ένταξη αποτελεί σταθμό στην εξέλιξη του σχεδιασμού στην Ελλάδα. Εισάγονται νέα εργαλεία και μηχανισμοί οργάνωσης και επιρροής της υπαίθρου. Η είσοδος της Ελλάδας στην Ε.Ε συνοδεύτηκε από τη συμμετοχή της στην Κοινή Αγροτική Πολιτική (Κ.Α.Π.) με σημαντικές μεταρρυθμίσεις για την αγροτική δραστηριότητα που οδήγησαν σε σταδιακή υποβάθμιση της.

- **Ν. 1337/1983 «Επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις»**

Ο νόμος αυτός αποτελεί την εμβληματική προσπάθεια για την αναδιοργάνωση του συστήματος πολεοδομικού σχεδιασμού στην Ελλάδα. Ωστόσο, η εφαρμογή του ν.1337/1983 και της Επιχείρησης Πολεοδομικής Ανασυγκρότησης (Ε.Π.Α.) επί του πεδίου αποδείχθηκε μια μάλλον δυσχερής, πολύπλοκη και ακριβή διαδικασία.

Με το νόμο αυτό καθιερώνεται ο θεσμός της Ζώνης Οικιστικού Ελέγχου (ΖΟΕ). Δημιουργήθηκαν δύο είδη ΖΟΕ, οι περιαστικές και οι ΖΟΕ της υπαίθρου ή εξωαστικές⁷. Συγκεκριμένα, με προεδρικά διατάγματα ορίζονται οι πόλεις και οι οικισμοί γύρω από τα εγκεκριμένα όρια των οποίων καθορίζονται ΖΟΕ. Με τα διατάγματα αυτά τίθενται οι όροι και οι περιορισμοί χρήσης γης ή άλλοι όροι και περιορισμοί, που επιβάλλονται μέσα στις ΖΟΕ και ιδιαίτερα το όριο εμβαδού, κάτω από το οποίο δεν επιτρέπεται η κατάτμηση της γης.

Την περίοδο αυτή θεσμοθετούνται τα Ρυθμιστικά Σχέδια (Ρ.Σ.) Αθήνας (Νόμος 1515/1985) και Θεσσαλονίκης (1561/1985) και συντάσσεται και ο Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός (Γ.Ο.Κ.) με το Ν. 1577/1985. Διαφαίνεται η ανάγκη για οργάνωση των δυο βασικών πόλεων της Ελλάδας αφήνοντας έξω την ενδοχώρα. Είναι σημαντικό το γεγονός ότι οι ρυθμίσεις που εισάγονται αφορούν σχεδόν αποκλειστικά την οικιστική ανάπτυξη και η προσπάθεια περιορισμού της άναρχης διάχυσης είναι αδύναμη. Η οικονομία της χώρας έχει στηριχθεί σε μεγάλο βαθμό στην κατασκευή κτιρίων και η υπαίθρος φαίνεται να αποτελεί τον ελεύθερο χώρο που συμβάλει στην ενίσχυση της οικονομίας με ευκαιρίες οικοδόμησης. Η αγροτική δραστηριότητα περιορίζεται και στην πράξη χάνει τον κυρίαρχο χαρακτήρα ενώ φαίνεται έντονη η διάθεση για εισχώρηση νέων χρήσεων δευτερογενούς και τριτογενούς τομέα παραγωγής. Επιπλέον το

⁷ Δ. Χριστοφιλόπουλος, Πολιτιστικό περιβάλλον, χωρικός σχεδιασμός και βιώσιμη ανάπτυξη, Π.Ν. Σάκκουλας, 2002, σ. 230επ.

περιβάλλον, ο πολιτισμός και το τοπίο δεν αποτελούν στοιχεία προστασίας και ρύθμισης.

- **Νόμος 1650/86 «Για την Προστασία του Περιβάλλοντος»**

Η επιβάρυνση του περιβάλλοντος και οι πιέσεις που δεχόταν, είχαν ως αποτέλεσμα την ψήφιση του νόμου 1650/86. Στις τρεις ενότητες του παρόντος Νόμου, ορίζονται ιδιαιτέρως σημαντικά θέματα: στη μία, η κατηγοριοποίηση των δραστηριοτήτων ανάλογα της περιβαλλοντικές επιπτώσεις, σε συνδυασμό με τη σύνταξη της μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων, στη δεύτερη καθορίζονται οι κατευθύνσεις και οι οριακές τιμές των παραμέτρων που εξετάζονται, ενώ η τρίτη εστιάζει στην προστασία της φύσης και του τοπίου, δίνοντας ακόμα τη δυνατότητα κήρυξης ζωνών προστασίας (Γιαουτζή & Στρατηγέα 2011: 301-302).

Οι Ζ.Ο.Ε. του Ν. 1337/83, (άρθρο 29, παρ. 2) είναι ζώνες προστασίας, που καθορίζονται κατ' εξουσιοδότηση του Ν. 1650/1986 και αποσκοπούν στην άμεση προστασία και έλεγχο της δόμησης και των χρήσεων γης στην εκτός σχεδίου περιοχή και εκτός ορίων οικισμών, προκειμένου να αντιμετωπισθεί η υποβάθμιση του περιβάλλοντος και η άναρχη ανάπτυξη.

- **Νόμος 2508/1997 «Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και της διατάξεις»**

Πρόκειται για το νέο καθολικό Νόμο πολεοδομικού σχεδιασμού (Γιαννακού, 2015: 37). Σημαντική διαφοροποίηση που γίνεται, είναι πως το νέο Γ.Π.Σ. του Ν. 2508/1997, περιλαμβάνει και το σχεδιασμό των εκτός σχεδίου περιοχών, που στον προηγούμενο Νόμο 1337/1983 υπήρχε σαν αυτοτελής ενέργεια μέσω του εργαλείου της Ζ.Ο.Ε..

Βασικός στόχος του νόμου, είναι ο εξοπλισμός των μέχρι πριν λίγα χρόνια καποδιστριακών Δήμων με ολοκληρωμένα πολεοδομικά σχέδια. Το ΓΠΣ/ΣΧΟΟΑΠ⁸, συνιστά τον κομβικό σύνδεσμο μεταξύ του υπερτοπικού και του τοπικού χωρικού σχεδιασμού, δηλαδή μεταξύ του γενικού, των ειδικών και των περιφερειακών πλαισίων χωροταξικού σχεδιασμού αφενός και των πολεοδομικών μελετών αφετέρου. Σε αντίθεση με τα ΓΠΣ του ν.1337/83 που αφορούσαν μόνο τον αστικό χώρο, τα νέα ΓΠΣ και ΣΧΟΟΑΠ επεκτείνονται και στον περιφερειακό και αγροτικό χώρο, με σκοπό να συνθέσουν ισότιμα τις αναπτυξιακές, κοινωνικές, περιβαλλοντικές και οικιστικές παραμέτρους της εδαφικής περιφέρειας των πρωτοβάθμιων ΟΤΑ. Κατά την έννοια αυτή, τα σχέδια αυτά φαίνεται να έχουν ολιστικό χαρακτήρα, ενώ από άποψη δεσμευτικότητας περιέχουν, τόσο ρυθμίσεις κατευθυντήριες και προγραμματικές, όσο και ρυθμίσεις κανονιστικού χαρακτήρα.

⁸ Σχέδια Χωρικής και Οικιστικής Οργάνωσης Ανοικτών Πόλεων (ΣΧΟΟΑΠ) για κάθε ομάδα γειτονικών οικισμών του μη αστικού (αγροτικού) χώρου, καθένας από τους οποίους έχει πληθυσμό μέχρι 2000 κατοίκους.

ΧΩΡΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ	ΣΧΕΔΙΟ
Εθνικό	Κατευθυντήριο	Γενικό Πλαίσιο ΧΣΑΑ
Εθνικό/Τομεακό	»	Ειδικά Πλαίσια ΧΣΑΑ
Περιφερειακό	»	Περιφερειακά Πλαίσια ΧΣΑΑ
Μητροπολιτικό	»	Ρυθμιστικά σχέδια πόλεων
Μητροπολιτικό/Τοπικό	»	ΓΠΣ/ΣΧΟΟΑΠ
Τοπικό	Κανονιστικό	Πολεοδομική μελέτη

Πίνακας 4: Χαρακτήρας των εργαλείων του Ν. 2508/1997

Πηγή: ίδια επεξεργασία

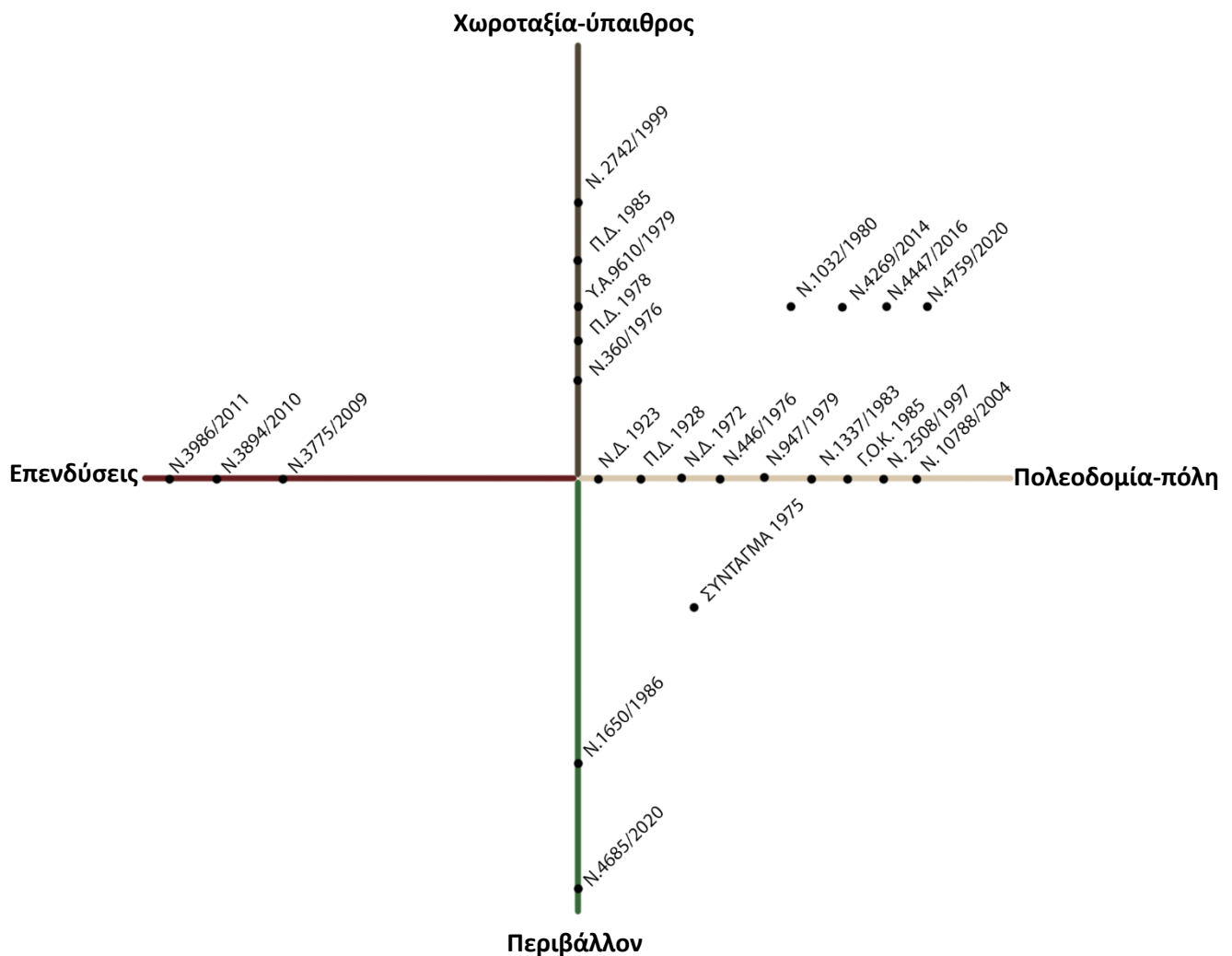
- **Νόμος 2539/1997 «Συγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Καποδιστριας)».**

Με το νόμο αυτό οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Ο.Τ.Α.) προχωρούν αναγκαστικά σε συνενώσεις παλαιών Δήμων και κοινοτήτων και καταρτίζεται ο κατάλογος των 910 νέων Δήμων και Κοινοτήτων. Το αποτέλεσμα απέχει αρκετά από αυτό που αναμενόταν, πλην του ότι ήταν ένα πολύ σημαντικό βήμα στην ανάληψη ευθυνών και αρμοδιοτήτων από τις ΟΤΑ.

- **Ν.2742/1999 για τον «Χωροταξικό Σχεδιασμό και Αειφόρο Ανάπτυξη και της διατάξεις»**

Αποτελεί προσέγγιση για έναν ολοκληρωμένο χωρικό σχεδιασμό που ξεκίνησε με το ν.2508/1997 και το κυρίαρχο πλαίσιο για τον χωροταξικό σχεδιασμό στρατηγικού χαρακτήρα. Με το νόμο αυτό θεσπίζεται για όλη την χώρα ένα σύστημα χωροταξικού σχεδιασμού που αποτελείται από τρία επίπεδα: το Γενικό, τα Περιφερειακά και τα Ειδικά Πλαίσια. Οι στόχοι του και οι αρχές του αρθρώνονται γύρω από το τρίπτυχο της αειφόρου ανάπτυξης “προστασία – ανάπτυξη – συνοχή”. Με τον Νόμο 2742/’99 καθορίζονται δύο επίπεδα σε ιεραρχική σχέση, το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (Γ.Π.Χ.Σ.Α.Α.) και τα Ειδικά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (Ε.Π.Χ.Σ.Α.Α.), που συμπληρώνουν τις κατευθύνσεις του Γ.Π.Χ.Σ.Α.Α. και δεύτερον τα Περιφερειακά Πλαίσια Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (Π.Π.Χ.Σ.Α.Α.), που εξειδικεύουν τις κατευθύνσεις χωροταξικού σχεδιασμού ανά την Περιφέρεια της χώρας. (Γιαννακού, 2015: 41). Παράλληλα εισάγει και σημαντικούς μηχανισμούς όπως, οι Περιοχές Οργανωμένης Ανάπτυξης Παραγωγικών Δραστηριοτήτων (Π.Ο.Α.Π.Δ.) που απαιτούν ιδιαίτερο σχεδιασμό, τα Σχέδια Ολοκληρωμένων Αστικών Παρεμβάσεων (Σ.Ο.Α.Π.), για την προώθηση δράσεων ανάπτυξης σε αστικά κέντρα και περιοχές που παρουσιάζουν προβλήματα και της Περιοχές Ειδικών Χωρικών Παρεμβάσεων (Π.Ε.Χ.Π.), ως μηχανισμός αντιμετώπισης ειδικών προβλημάτων ή ζητημάτων.

Το βασικό πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού επιμερίζεται σε νομοθεσία για την οικιστική ανάπτυξη και τον πολεοδομικό σχεδιασμό και σε νομοθεσία για τη χωροταξία, ενώ συμπληρωματικά το πλαίσιο επιρροής του χωροταξικού σχεδιασμού απαρτίζεται από τη νομοθεσία για επενδύσεις και αναπτυξιακά κίνητρα και νομοθεσία για δόμηση (Γιαννακού, 2007)

Διάγραμμα 3: Συσχέτιση νόμων που αφορούν τον χωρικό σχεδιασμό και σχετικών ζητημάτων

Πηγή: ίδια επεξεργασία

Στο διάγραμμα αυτό επιχειρείται η κατηγοριοποίηση της νομοθεσίας και των κατευθυντήριων γραμμών σε σχέση με τον χωρικό σχεδιασμό. Προκύπτει λοιπόν, ότι ο σχεδιασμός με τις όποιες παρεκκλίσεις και αυθαίρετες ενέργειες τον ακολουθούν, αφορούσε ιστορικά κυρίως τον δομημένο χώρο και την οικιστική ανάπτυξη. Η διαχείριση αυτή συνεχίζεται μέχρι σήμερα και όπως αναφέρεται στη συνέχεια διαμορφώνει περισσότερες πιέσεις. Αυτό προκύπτει από τις δυσχερείς συνθήκες, που δημιούργησε η οικονομική κρίση και τη διαμόρφωση ενός κατάλληλου εδάφους, για οικιστική ανάπτυξη, υπό νέους όρους και για οικονομική και κοινωνική ασφάλεια, υπό τη μορφή επενδύσεων.

3.3 Κατευθύνσεις του χωρικού σχεδιασμού για την υπαίθρο και τον αγροτικό χώρο

Κατά τη δεκαετία του 2000 και σε συνέχεια του νόμου 2742/99 συντάσσονται το 2008 και 2009 τα γενικά, περιφερειακά και ειδικά πλαίσια χωροταξικού σχεδιασμού, σε μια προσπάθεια οργάνωσης του αστικού και εξωαστικού, όπως αναφέρεται σε κάποια σημεία, χώρου της Ελλάδος.

Γενικό πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΓΠΧΣΑΑ)

Το ΓΠΧΣΑΑ αναγνωρίζει την ανάγκη για διατήρηση και ανάδειξη της ποικιλομορφίας της υπαίθρου ως προνόμιο της χώρας, όμως υποβαθμίζεται συνεχώς από την έλλειψη ολοκληρωμένου χωρικού σχεδιασμού. Διαπιστώνει ακόμα ότι φύση, τοπία και παραδοσιακοί οικισμοί δεν προστατεύονται με επάρκεια στην πράξη, λόγω συγκρούσεων με οικονομικά συμφέροντα, που επενδύουν σε ακίνητα και έντονων τάσεων οικιστικής ανάπτυξης.

Οι κατευθύνσεις που περιλαμβάνονται στο ΓΠΧΣΑΑ για τη χωρική διάρθρωση εστιάζουν, μεταξύ άλλων:

- Στη δημιουργία ενός βιώσιμου και ανταγωνιστικού συστήματος γεωργίας, φιλικό προς το περιβάλλον, ικανό να συμβάλει στην ανάπτυξη της υπαίθρου με σκοπό τη διατήρηση του αγροτικού πληθυσμού και τη δημιουργία θέσεων εργασίας, αλλά και την ανάδειξη ενός ευρέως φάσματος οικονομικών δραστηριοτήτων σε αγροτικές μειονεκτικές, ορεινές και νησιωτικές περιοχές.
- Στη διατήρηση της γεωργίας και της εντατικής κτηνοτροφίας, με παράλληλη προστασία της γεωργικής γης, ιδιαίτερα στις γόνιμες πεδινές περιοχές.
- Στο δραστικό περιορισμό της διάχυσης αστικών χρήσεων στη γεωργική γη υψηλής παραγωγικότητας.

Ως προς την ανάπτυξη της υπαίθρου, δίνεται η κατεύθυνση α) της αύξησης της ελκυστικότητας του αγροτικού χώρου, ως περιοχής οίκησης, αναψυχής και ανάπτυξης παραγωγικών δραστηριοτήτων, κυρίως του πρωτογενή τομέα, με την ανάπτυξη ποιοτικών πρωτογενών δραστηριοτήτων, σε συνδυασμό με τον τουρισμό. β) της συνετής διαχείρισης και ανάδειξής του, για τη διατήρηση των φυσικών οικοσυστημάτων.

Δίνεται ακόμα η κατεύθυνση της εγκαθίδρυσης εταιρικής σχέσης μεταξύ αστικών κέντρων και υπαίθρου, ώστε να βελτιωθεί η ελκυστικότητα της και να αποκατασταθεί δημογραφικά και παραγωγικά, με ισότιμη πρόσβαση στις υπηρεσίες, στις υποδομές και τη γνώση. Ως μοχλοί αναφέρονται, ο ποιοτικός τουρισμός-παραθερισμός, η ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων της υπαίθρου και ιδιαίτερα των τοπίων και των παραδοσιακών οικισμών και η πρόσβαση σε ποιοτικά προϊόντα αγροτικής παραγωγής. Παράλληλα προωθείται μέσω του ΓΠΧΣΑΑ η προστασία του αγροτικού χώρου από την ανεξέλεγκτη διάχυση των αστικών λειτουργιών και η ενθάρρυνση της ανάπτυξης της δόμησης σε οργανωμένους υποδοχείς αντί της διάσπαρτης δόμησης. Κομβικό στόχο αποτελεί η ανάδειξη του πολυλειτουργικού χαρακτήρα της

γεωργίας και του ρόλου της ως «διαχειριστή» των φυσικών πόρων και του αγροτικού τοπίου.

Περιφερειακά πλαίσια Χωροταξικού σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΠΠΧΣΑΑ)

Στα 12 περιφερειακά σχέδια η υπαίθρος αντιμετωπίζεται με διάφορους τρόπους. Σε ορισμένα αναγνωρίζεται ως διακριτός χώρος και ενιαία κατηγορία ενώ σε άλλα αντιμετωπίζεται μέσω διαφοροποιημένων θεωρήσεων αναφορικά με τον ορεινό, παράκτιο, νησιωτικό ή περιαστικό χώρο. Σε κάθε περίπτωση, με διαφορετικό βαθμό έντασης δίνεται η κατεύθυνση της διαφύλαξης της αγροτικής γης, σε συνδυασμό με την προστασία του περιβάλλοντος, του περιορισμού της οικιστικής διάχυσης, αποτέλεσμα της νόμιμης και αυθαίρετης εκτός σχεδίου δόμησης.

Συμπερασματικά, ο χωρικός σχεδιασμός σε εθνικό και περιφερειακό επίπεδο περιλαμβάνει ένα φάσμα αντιμετώπισης και διαχείρισης του αγροτικού χώρου, ο οποίος άλλοτε ταυτίζεται με τον εξωαστικό χώρο, άλλοτε επιμερίζεται σε χώρο παραγωγής του πρωτογενή τομέα ή υποδοχέα οικιστικής εξάπλωσης. Η θεώρηση της υπαίθρου ως φυσικού πόρου δεν φαίνεται να ενσωματώνεται στο υπόβαθρο του ισχύοντος υπερκείμενου σχεδιασμού.

ΕΠΧΣΑΑ για Τουρισμό

Στο πλαίσιο για τον τουρισμό, ο αγροτικός χώρος αντιμετωπίζεται κατακερματισμένος ως κατά περίπτωση τμήμα του ορεινού, πεδινού, νησιωτικού χώρου ή εξειδικευμένος σε «αγροτική γη». Ξεχωρίζει το γεγονός ότι μόνο στη περίπτωση αγροτικής γης υψηλής παραγωγικότητας, επιβάλλεται η διατήρηση του υψηλού καθεστώτος προστασίας που προβλέπεται από την ισχύουσα νομοθεσία. Κατ' εξαίρεση είναι δυνατή η δημιουργία τουριστικών υποδομών που έχουν σημαντική επίπτωση στη διεθνή ανταγωνιστικότητα της χώρας και στην απασχόληση, και για τη λοιπή γεωργική γη, με στόχο τον περιορισμό της διάχυσης τουριστικών εγκαταστάσεων, ο καθορισμός ζωνών τουριστικής ανάπτυξης, γίνεται μέσω των τοπικών χωροταξικών σχεδίων.

ΕΠΧΣΑΑ για ΑΠΕ

Στο πλαίσιο για τις ΑΠΕ ο χώρος της υπαίθρου δεν αντιμετωπίζεται ειδικά, αλλά ταυτίζεται με τον μη αστικό χώρο και οι διακρίσεις γίνονται βάσει γεωμορφολογικών χαρακτηριστικών, όπου επιτρέπεται η εγκατάσταση ΑΠΕ. Σχετικά με τον αγροτικό χώρο, με την επόμενη νομοθετική ρύθμιση, ορίζεται ότι σε αγροτεμάχια, που χαρακτηρίζονται από την Διεύθυνση Αγροτικής Ανάπτυξης του οικείου νομού ως αγροτική γη υψηλής παραγωγικότητας, απαγορεύεται η άσκηση οποιασδήποτε άλλης δραστηριότητας, εκτός από τη γεωργική εκμετάλλευση και την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από σταθμούς ΑΠΕ, με κάποιες εξαιρέσεις.

ΕΠΧΣΑΑ για Βιομηχανία

Στο πλαίσιο για τη Βιομηχανία περιλαμβάνονται αναφορές σχετικά με τις χωροθετικές δυνατότητες στον εξωαστικό χώρο (γενικά) και στον αγροτικό (πιο

ειδικά-γη υψηλής παραγωγικότητας-παραγωγή προϊόντων πρώτης ύλης για μεταποιητικές μονάδες).

Περιλαμβάνονται επίσης κατευθύνσεις που συνδέονται με ειδικά θεσμικά καθεστώτα και κατηγορίες χώρου (δάση και δασικές εκτάσεις, γεωργική γη υψηλής προτεραιότητας, περιοχές NATURA), οι οποίες όμως επιτρέπουν χρήσεις που μπορούν να επιβαρύνουν το περιβάλλον και την οικονομία αν δεν ακολουθούν κάποιο ειδικό σχεδιασμό.

Την περίοδο αυτή σχετικά με τις παράκτιες περιοχές θεσπίζεται ο ν.2730/1999 που επιτρέπει την παραχώρηση του δικαιώματος χρήσης αιγιαλού, παραλίας, συνεχόμενου ή παρακείμενου θαλάσσιου χώρου ή του πυθμένα, για την εξυπηρέτηση των εγκαταστάσεων, καθώς και ειδικές ρυθμίσεις για αναγκαστικές απαλλοτριώσεις για την εκτέλεση των έργων.

Συμπερασματικά, παρατηρείται πως ήδη πριν τη δημοσιονομική κρίση εμφανίζονται χωρικές παρεκκλίσεις παρόμοιες με αυτές που θα ακολουθήσουν. Ενδεχομένως, σχέδια που προωθούνται από νομοθετικές διατάξεις για τα Ολυμπιακά Έργα, αποτέλεσαν τον προάγγελο για τις χωρικές παρεκκλίσεις που θεσμοθετήθηκαν και ενσωματώθηκαν στο χωρικό σχεδιασμό την εποχή της κρίσης.

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ	ΠΟΥ ΑΠΕΥΘΥΝΕΤΑΙ	ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ	ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ
Ν. Δ/γμα της 17/07/1923	Πόλη – ύπαιθρος	Διάκριση εντός και εκτός σχεδίου δόμηση και χρήσεις γης	Οικοδομική δραστηριότητα
Π. Δ/γμα της 23/10/1928	Πόλη – ύπαιθρος	Διάκριση εντός και εκτός σχεδίου δόμηση και χρήσεις γης	Οικοδομική δραστηριότητα
Οριζόντια ιδιοκτησία/1929	Πόλη/οικισμοί	κατάτμηση των μεγάλων ιδιοκτησιών και την εμπορευματοποίηση των κτηριακών κατασκευών.	Οικοδομική δραστηριότητα
Αναθεώρηση Συντάγματος/1975	Πόλη/οικισμοί	Πολεοδομικός σχεδιασμός αναφορά στη χωροταξία	Οικοδομική δραστηριότητα
Π. Δ/γμα της 6/17.10.1978	Ύπαιθρος	Όροι και περιορισμοί δόμησης στις εκτός σχεδίου	
Ν. 1337/1983	Πόλη/οικισμοί	Επέκταση πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη	Οικοδομική δραστηριότητα
Π. Δ/γμα της 24/5/1985	Ύπαιθρος	Όροι και περιορισμοί δόμησης στις εκτός σχεδίου	
Νόμος 1650/86	Ύπαιθρος	Χρήσεις γης και προστασία περιβάλλοντος	
Νόμος 2508/1997	Πόλη/οικισμοί	Οικιστική ανάπτυξη	Οικοδομική δραστηριότητα
Ν.2742/1999	Πόλη – ύπαιθρος	παραχώρηση του δικαιώματος χρήσης αιγιαλού, ΓΠΧΣΑ, ΠΠΧΣΑ, ΕΠΧΣΑ	Οικοδομική δραστηριότητα, Τουρισμός, Βιομηχανία, Α.Π.Ε.
Νόμος 3894/2010	Πόλη – ύπαιθρος	Fast track, Επιτάχυνση υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων	Οικοδομική δραστηριότητα, Τουρισμός
Νόμος 4280/2014	Πόλη/οικισμοί	Ιδιωτική πολεοδόμηση	Οικοδομική δραστηριότητα, Τουρισμός
Ν. 4685/2020	Ύπαιθρος	Εκσυγχρονισμός περιβαλλοντικού νόμου	Α.Π.Ε
Ν.4759/2020	Ύπαιθρος	Όροι και περιορισμοί δόμησης στις εκτός σχεδίου	Οικοδομική δραστηριότητα

Πίνακας 5: Διαχρονική προσέγγιση της νομοθεσίας που αφορά τον χωρικό σχεδιασμό και σύνδεση με την οικονομία

Πηγή: ίδια επεξεργασία

3.4 Ο χωρικός σχεδιασμός την εποχή της οικονομικής κρίσης

Το 2010 η χώρα εισάγεται στο μηχανισμό στήριξης για την αντιμετώπιση του δημοσιονομικού ελλείματος της. Σε αυτό το πλαίσιο, οι ιδιωτικοποιήσεις βρίσκονται στο επίκεντρο των μεταρρυθμίσεων, που επιβλήθηκαν από το πρόγραμμα προσαρμογής, με απώτερο στόχο την αποπληρωμή του δημόσιου χρέους. Τα εργαλεία για την προσέλκυση επενδύσεων αλλά και την αξιοποίηση της δημόσιας περιουσίας αποτέλεσαν και αποτελούν σημαντικό ζήτημα. Επομένως σε αυτή τη λογική, κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, έχουν ψηφιστεί πολλοί νόμοι που αναθεωρούν και τροποποιούν το θεσμικό πλαίσιο χωρικού σχεδιασμού.

- **Ο ν.3775/2009 είχε σαν στόχο την επιτάχυνση των διαδικασιών αδειοδότησης μέσω του «Enterprise Greece» των μεγάλων επενδύσεων**

Ο νόμος αυτός ψηφίστηκε για να διευκολύνει συγκεκριμένες επενδύσεις, που θεωρούνταν σημαντικές για την οικονομία δίνοντας βάρος στην διευκόλυνση των αδειοδοτήσεων, αντικαταστάθηκε από τον ν.3894/2010, σύμφωνα με τον οποίο οι στρατηγικές επενδύσεις πλέον εκτός από ταχεία αδειοδότηση δικαιούνται και πολλά άλλα προνόμια και παρεκκλίσεις από το θεσμικό πλαίσιο του χωρικού σχεδιασμού, ενώ αντίθετα η σημασία τους για την οικονομία έχει αδιαμφισβήτητα μειωθεί. Μια ουσιαστική διαφορά με τον νόμο των στρατηγικών επενδύσεων (ν.3894/2010) είναι ότι τα κριτήρια αυτά ήταν δεσμευτικά και όχι ενδεικτικά για τον χαρακτηρισμό της επένδυσης ως στρατηγικής.

- **Νόμος 3852/2010 «Νέα αρχιτεκτονική της αυτοδιοίκησης και της αποκεντρωμένης διοίκησης – Πρόγραμμα Καλλικράτης».** Ο συγκεκριμένος νόμος επέφερε ακόμα μεγαλύτερες συγχωνεύσεις πρωτοβάθμιων Ο.Τ.Α., καθώς και τη δημιουργία αιρετής περιφερειακής αρχής χωρίς αλλαγή ορίων των περιφερειών.

- **Νόμος 3894/2010 «Επιτάχυνση και διαφάνεια υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων»** γνωστός ως “fast track”, είναι ο βασικός Νόμος για τις Στρατηγικές Επενδύσεις και τις αδειοδοτικές διαδικασίες⁹. Καθιστά ένα φιλικότερο επενδυτικό περιβάλλον, με πιο ευέλικτες διαδικασίες, για τη γρήγορη έκδοση αδειών επενδύσεων στην Ελλάδα, σε διάφορους τομείς όπως η βιομηχανία, η ενέργεια, ή ο τουρισμός.

Σύμφωνα λοιπόν με τον αρχικό νόμο του 2010: Οι Στρατηγικές Επενδύσεις «αφορούν ιδίως στην κατασκευή, ανακατασκευή, επέκταση, αναδιάρθρωση, εκσυγχρονισμό ή στη διατήρηση υφιστάμενων υποδομών, εγκαταστάσεων και δικτύων: α. στη βιομηχανία, β. στην ενέργεια, γ. στον τουρισμό, δ. στις μεταφορές και επικοινωνίες, ε. στην παροχή υπηρεσιών υγείας, στ. στη διαχείριση απορριμμάτων, ζ. σε έργα υψηλής τεχνολογίας και καινοτομίας.».

Ο συγκεκριμένος Νόμος θεσμοθετεί τα Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Στρατηγικών Επενδύσεων (Ε.Σ.Χ.Α.Σ.Ε.), ενώ συμπληρωματικά ο **Νόμος**

⁹ Ο Νόμος 3894/2010 τροποποιήθηκε από τους Ν. 4072/2012, Ν.4146/2013 και Ν.4242/2014.

3986/2011 «Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012–2015» προβλέπει τα Ειδικά Σχέδια Χωρικής Ανάπτυξης Δημόσιων Ακινήτων (Ε.Σ.Χ.Α.Δ.Α.), σύμφωνα με τα οποία, δημόσια ακίνητα μεταβιβάζονται στο Τ.Α.Ι.Π.Ε.Δ. ως ιδιωτική περιουσία του κράτους (άρθρο 12).

Τα Ειδικά Σχέδια υπερισχύουν των Γενικών Πολεοδομικών Σχεδίων, Ζωνών Οικιστικού Ελέγχου, σχεδίων πόλεων ή πολεοδομικών μελετών και σχεδίων χρήσεων γης και μπορούν να τροποποιούν εγκεκριμένα ρυμοτομικά σχέδια και πολεοδομικές μελέτες, εφόσον η τροποποίηση «καθίσταται αναγκαία για το σχεδιασμό». Στις περιπτώσεις αυτές η δημοσίευση των σχετικών εγκριτικών διαταγμάτων έχει τις συνέπειες έγκρισης σχεδίου πόλεως.

- **Νόμος 4269/2014 «Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση – Βιώσιμη Ανάπτυξη» και Νόμος 4280/2014 για την Ιδιωτική Πολεοδόμηση**

Ο Ν.4269/2014 ψηφίσθηκε ως μεταρρυθμιστικός νόμος, ενώ ουσιαστικά «νομιμοποίησε» και ενσωμάτωσε τις αλλαγές που έγιναν τα τελευταία χρόνια στον χωρικό σχεδιασμό. Στη συνέχεια με τον Ν.4280/2014 ορίστηκαν νέες περιοχές πολεοδόμησης, οι οποίες αντικατέστησαν τις ΠΕΡΠΟ και ονομάστηκαν «Περιοχές Περιβαλλοντικής Αναβάθμισης και Ιδιωτικής Πολεοδόμησης (ΠΠΑΙΠ)». Ο ν.4280/2014 τροποποίησε αρκετές διατάξεις της δασικής νομοθεσίας, δημιουργώντας τις προϋποθέσεις ώστε ένας σημαντικός αριθμός δραστηριοτήτων να μπορούν να χωροθετηθούν εντός δασικών εκτάσεων.

- **Νόμος υπ' αριθ. 4447/2016 Χωρικός σχεδιασμός - Βιώσιμη ανάπτυξη και άλλες διατάξεις.**

Ο νόμος αυτός αντικαθιστά τον Ν. 4269/2014 “Χωροταξική και πολεοδομική μεταρρύθμιση – Βιώσιμη ανάπτυξη” και αναδιαρθρώνει – τροποποιεί το σύστημα χωρικού σχεδιασμού που αυτός εισήγαγε. Ο νέος Νόμος κινείται στην κατεύθυνση της άμβλυσης της ιεραρχικής δομής του συστήματος χωρικού σχεδιασμού και διαφοροποιείται, μεταξύ άλλων, ως προς τους ρόλους που αποδίδει στο Εθνικό Συμβούλιο Χωροταξίας, στην Εθνική Χωρική Στρατηγική, στα σχέδια Εθνικού και Περιφερειακού επιπέδου και στον τρόπο ενσωμάτωσης των Ειδικών Χωρικών Σχεδίων, καθώς και της άμβλυσης του πεδίου χρήσης τους (εκτός από επενδυτικά προγράμματα, προστίθενται κοινωνικής και περιβαλλοντικής φύσης παρεμβάσεις, ανατάξεις από φυσικές καταστροφές).

- **Ν. 4685/2020 «Εκσυγχρονισμός περιβαλλοντικής νομοθεσίας, ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία των Οδηγιών 2018/844 και 2019/692 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και λοιπές διατάξεις».**

Ο νόμος αυτός τροποποιεί τις διατάξεις του ν. 1650/1986 σχετικά με τη διαδικασία θεσμοθέτησης του νομικού πλαισίου για τις προστατευόμενες περιοχές και απομειώνει καταλυτικά την προστασία των ευαίσθητων και προστατευόμενων περιοχών στην Ελλάδα.

- **Ν. 4759/2020 «Εκσυγχρονισμός της Χωροταξικής και Πολεοδομικής Νομοθεσίας και άλλες διατάξεις»**

Ο νόμος αυτός αφορά σε ρυθμίσεις που μεταβάλλουν το πολεοδομικό και χωροταξικό σύστημα, δημιουργώντας προβληματισμούς σχετικά με την εφαρμογή του, καθώς φαίνεται να προωθεί τις ανισότητες και ασυνέχειες στο χώρο και την κοινωνία. Με τον νόμο αυτό πραγματοποιούνται στοχευμένες ρυθμίσεις στην κατεύθυνση, της δημιουργίας ενός περισσότερο ευέλικτου και απλουστευμένου καθεστώτος χρήσεων γης, όπως επίσης της ενίσχυσης μεγάλων ιδιοκτησιών, επενδύσεων και επιλεγμένων δραστηριοτήτων. Συμπεραίνεται η μη ισόνομη αντιμετώπιση του χώρου, ο οποίος ρυθμίζεται με διατάξεις που υπονομεύουν την προστασία του περιβάλλοντος και διαμορφώνουν πλαίσια επιβαρυντικά για την ανάπτυξη με όρους αειφορίας.

Ο ν. 4759/2020 εισάγει και τροποποιεί ποικίλες διατάξεις που διατρέχουν όλες τις κλίμακες και τα επίπεδα σχεδιασμού. Σημαντικά σημεία στο νόμο είναι η κατάργηση οικοδομησιμότητας σε γήπεδα εμβαδού μικρότερου των 4 στρ., η αύξηση των συντελεστών δόμησης, κάλυψης και όγκου σε οργανωμένους υποδοχείς δραστηριοτήτων (βιομηχανίας, τουρισμού, κλπ) με ταυτόχρονο περιορισμό των μεγεθών για εκτός σχεδίου περιοχές και η γενική προτεραιοποίηση των τουριστικών περιοχών.

4. Ο ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΧΩΡΙΚΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ - ΠΙΕΣΕΙΣ ΠΟΥ ΑΝΑΠΤΥΣΣΟΝΤΑΙ

Ο υπερκείμενος σχεδιασμός, που αναφέρθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, παρουσιάζει αδυναμίες και πλαίσια που διαμορφώνουν ευκαιριακές σχέσεις. Ως αποτέλεσμα του θεσμικού πλαισίου, η ύπαιθρος αποτέλεσε ένα αποθετήριο χρήσεων για ευκαιριακό κέρδος και συνεχή εκμετάλλευση.

Στην παρούσα ενότητα διερευνάται ο μετασχηματισμός της υπαίθρου και των κοινωνιών της, μέσα από διαδικασίες που συνδέονται με την απογεωργοποίηση, τον εκσυγχρονισμό και την εντατικοποίηση της γεωργίας, την οικιστική ανάπτυξη, τον τουρισμό και τέλος την δυναμική εισχώρηση των ΑΠΕ.

4.1 Δημογραφικές μεταβολές

Η φυγή του αγροτικού πληθυσμού προς τις πόλεις συνεχίστηκε και συνεχίζεται μέχρι και σήμερα, σε μια μακρά διαδικασία που δεν είναι γραμμική, αλλά παρουσιάζει, στη διάρκειά της, εξάρσεις και καμπές. Η διαδικασία αυτή σχετίζεται με παράγοντες που άπτονται της παραγωγικής διαδικασίας, αλλά και των κοινωνικών προτύπων που προβάλλονται στην ύπαιθρο. Ιδιαίτερα για τον 20ο αιώνα, μπορούμε να πούμε ότι η ίδια η φυσιογνωμία της υπαίθρου άλλαξε σημαντικά, γεγονός που χαρακτηρίζεται από πολλούς ως «αστικοποίηση της υπαίθρου» και που αφορά την οικονομία, τον πληθυσμό και τα πρότυπα που προωθούνται σε σχέση με την ύπαιθρο. Φυσικά, οι όποιες αλλαγές σχετίζονται με τη λειτουργία της αγοράς, καθώς και με τον κεντρικό σχεδιασμό που προκύπτει από τα κράτη και τις καπιταλιστικές ολοκληρώσεις (π.χ. Ευρωπαϊκή Ένωση) σε όλον τον κόσμο.

Στο πρώτο μισό του 20ου αιώνα οι μεταβολές υπήρξαν ραγδαίες. Σχετικά με την ύπαιθρο πραγματοποιήθηκε η αστικοποίηση και η συγκέντρωση μεγάλου μέρους του αγροτικού πληθυσμού στις πόλεις. Η ύπαιθρος αποδυναμώθηκε πληθυσμιακά και οικονομικά, καθώς η κυρίαρχη οικονομία της άρχισε να πλήττεται μέσω του ελέγχου της παραγωγής και της συστηματοποίησης της.

Στο δεύτερο μισό του 20ου αιώνα, και ιδιαίτερα κατά τις δεκαετίες 1970 και 1980, η ύπαιθρος μεταλλάσσεται για ακόμη μια φορά. Συντελείται διάχυση νέων λειτουργιών και δραστηριοτήτων και παράλληλα αντιστροφή της τάσης ερήμωσης της υπαίθρου. Επί της ουσίας, η ύπαιθρος «τριτογενοποιείται», αναπτύσσοντας νέες λειτουργίες όπως είναι το εμπόριο, ο τουρισμός και οι υπηρεσίες. Ταυτόχρονα, η ύπαιθρος γίνεται τόπος «δεύτερης κατοικίας», αποτελώντας, πλέον, όχι μόνο τόπο παραγωγής, αλλά και τόπο κατανάλωσης. Πραγματοποιείται με λίγα λόγια η εμπορευματοποίηση των λειτουργιών, αλλά και των αξιών στην ύπαιθρο. Ως αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης των

χωριών της υπαίθρου, έρχεται και ο συμπληρωματικός σχεδιασμός από μέρους του κράτους ή της τοπικής αυτοδιοίκησης, για βελτίωση των συνθηκών ζωής μέσα από τομείς, όπως είναι τα δίκτυα μεταφορών. Την ανάπτυξη των νέων λειτουργιών και δραστηριοτήτων στην ύπαιθρο ακολουθεί η συγκέντρωση πληθυσμού, σε χωριά και μικρές πόλεις, που μέχρι πρότινος χαρακτηρίζονταν από ερήμωση. Αξίζει να αναφέρουμε ότι την ίδια στιγμή που ο πληθυσμός της υπαίθρου αυξάνεται, ο γεωργικός πληθυσμός εξακολουθεί να μειώνεται. Η κατοίκηση δηλαδή στην ύπαιθρο, δε σημαίνει παράλληλη αύξηση του αγροτικού πληθυσμού, εφόσον αναπτύσσονται οι νέες δραστηριότητες. (Ανθοπούλου και Γούσιος, 2007). Σημαντικό ρόλο, για τη μετακίνηση αυτή έχει ήδη διαδραματίσει η διαδικασία της προαστιοποίησης, δηλαδή η διαδικασία της επέκτασης των μεγάλων αστικών κέντρων προς τον περιαστικό χώρο της υπαίθρου.

Με την παραπάνω διαδικασία αναπτύσσεται και μία δεύτερη πτυχή της αστικοποίησης της υπαίθρου, που βασίζεται στο σύστημα αξιών και συμπεριφορών, στα κοινωνικά πρότυπα και στον τρόπο ζωής. Όπως αναφέρει ο Lefebvre, «η αστική κοινωνία και ζωή μεταφέρονται από το αστικό δίκτυο και διεισδύουν στην ύπαιθρο. Ένας τέτοιος τρόπος ζωής συμπεριλαμβάνει συστήματα αντικειμένων και συστήματα αξιών» (Lefebvre, 2007: σελ. 31). Ουσιαστικά, αναπτύσσεται στην ύπαιθρο η «αστική κουλτούρα», στοιχείο που συμβάλλει, όπως θα δούμε και παρακάτω, στην αποδιάρθρωση της αντιθετικής σχέσης (dichotomy) μεταξύ πόλης και υπαίθρου. (Castells στο Susser (επ.), 2002)

4.2 Δυσπρόσιτες περιοχές και Μεταφορικό σύστημα

Σήμερα, η ύπαιθρος επιβιώνει, στο βαθμό που εντός της αναπτύσσονται λειτουργίες πέραν της αγροτικής παραγωγής. Υπάρχουν παρόλα αυτά ακόμη περιοχές και χωριά της υπαίθρου, οι λιγότερο ευνοημένες περιοχές, όπου ο πληθυσμός εξακολουθεί να συρρικνώνεται και δεν σημειώνεται αύξηση του επιπέδου ανάπτυξης. Οι περιοχές αυτές, στην πλειονότητά τους, αποτελούν περιοχές, όπου αναπτύσσεται αποκλειστικά η αγροτική παραγωγή και περιοχές που παραμένουν αποκλεισμένες λόγω κακής προσβασιμότητας (πχ ορεινές περιοχές).

Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι στην ύπαιθρο, όπως και στο αστικό πλέγμα, παρατηρούνται ιεραρχίες, που έχουν να κάνουν με παράγοντες γεωγραφικούς, οικονομικούς και κοινωνικούς. Είναι προφανές ότι οικισμοί που βρίσκονται κοντά σε αστικά κέντρα ή σε πλεονεκτική γεωγραφική θέση θα αναπτύσσονται τόσο οικονομικά, όσο και πληθυσμιακά. Από την άλλη, οικισμοί που χωροθετούνται μακριά από αστικά κέντρα ή που η πρόσβαση σε αυτούς είναι δύσκολη, αντιμετωπίζουν σημαντικά προβλήματα επιβίωσης.

Καθοριστικό παράγοντα των δημογραφικών αλλαγών στην Ελλάδα, εκτός του μετασχηματισμού της οικονομίας, αποτέλεσε το μεταφορικό της σύστημα, το οποίο μπορεί να χαρακτηριστεί γενικότερα ως αδύναμο. Βασικό χαρακτηριστικό της ανάπτυξης του μεταφορικού συστήματος στην Ελλάδα ήταν η ενίσχυση του

εθνικού οδικού δικτύου δίνοντας βάση στα δυο μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας. Επισημαίνεται επίσης η βαρύτητα που δόθηκε στο οδικό δίκτυο έναντι του σιδηροδρομικού και του θαλάσσιου εθνικού δικτύου¹⁰.

Η τμηματική ανάπτυξη του οδικού δικτύου συνδυαστικά με την υποτίμηση των υπολοίπων μέσων, είχε ως αποτέλεσμα την χωρική απομόνωση μεγάλου αριθμού περιοχών. Έτσι, η απουσία ολοκληρωμένου συστήματος μεταφορών συνέβαλε δυναμικά στην υποβάθμιση και ερημοποίηση περιοχών με γεωμορφολογικές, γεωγραφικές και οικονομικές ιδιαιτερότητες.

Χάρτης 4: Κύριο οδικό δίκτυο στην Ελλάδα
Πηγή: <https://ypodomes.com/>

Χάρτης 5: Σιδηροδρομικό δίκτυο στην Ελλάδα
Πηγή: <https://www.ose.gr/>

4.3 Εκτός σχεδίου δόμηση και κατακερματισμός της ιδιοκτησίας

Η πολιτική που ακολουθήθηκε, από το ξεκίνημα της ενασχόλησης με την πολεοδομία και την οργάνωση του χώρου, συνεπάγονταν διαδικασίες κατάτμησης της γης και κατακερματισμού των μεγάλων ιδιοκτησιών με την ταυτόχρονη ενίσχυση της οικοδομικής δραστηριότητας. Υπήρξαν λίγες περιπτώσεις, με μεγάλες ιδιοκτησίες γης, κυρίως στον αγροτικό χώρο και περιαστικό χώρο, που ανήκαν σε ιδιοκτήτες, των οποίων η οικονομική επιφάνεια και η κοινωνική θέση επέτρεπαν την εκμετάλλευση με επιχειρηματικά κριτήρια και μακροχρόνια προοπτική (Μαυρίδου, 1987).

Αποτέλεσμα αυτής της κατάστασης, σε συνάρτηση, φυσικά, με την συνολική εξέλιξη της παραγωγής του χώρου στην Ελλάδα, ήταν ότι, η ανάπτυξη του χώρου δεν καθορίστηκε από την εκμετάλλευση των μεγάλων ιδιοκτησιών γης.

¹⁰ Σε επίπεδο πόλεων η βαρύτητα προς το οδικό δίκτυο υπήρξε παράλληλα αυξημένη, έναντι των μαζικών μέσων μεταφοράς και των μέσων σταθερής τροχιάς.

Αντιθέτως, κυριάρχησε ο κατακερματισμός της γης και η μικρή ιδιοκτησία¹¹. Έτσι εδραιώθηκαν διάφοροι τύποι οικοδόμησης, που στήριξαν την οικονομία, με τον βασικό τύπο εμπορικής παραγωγής κτιρίων να είναι η αντιπαροχή.

Παράλληλα, ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο έπαιξε η εκτός σχεδίου δόμηση, που συνέβαλε στην οικιστική ανάπτυξη της χώρας. Μέχρι τη δεκαετία του 1970, η αυθαίρετη εκτός σχεδίου δόμηση κάλυψε ανάγκες των αστικοποιούμενων πληθυσμών. Τα κενά της πολεοδομικής νομοθεσίας και η ανοχή των διοικητικών μηχανισμών ευνόησε πολύ τη δόμηση αυτή, η οποία αποτέλεσε ουσιαστικά έναν βασικό άξονα της κρατικής κοινωνικής πολιτικής, για την κατοικία και κύριο μηχανισμό ανάπτυξης του χώρου. Συμπερασματικά, προκύπτει ότι η κρατική οικιστική πολιτική, ουσιαστικά, στηρίχθηκε στην κατάτμηση της περιαστικής γης σε πολύ μικρές ιδιοκτησίες, οι οποίες οικοδομήθηκαν.

Οι περιαστικές κυρίως περιοχές, που αναπτύχθηκαν με αυθαίρετα κτίσματα εντάχθηκαν, σταδιακά στο σχέδιο πόλης, με υψηλούς, σχετικά, συντελεστές δόμησης, ενώ βελτιώθηκαν, ως ένα βαθμό, οι τεχνικές και κοινωνικές υποδομές. Οι διαδικασίες αυτές σε συνδυασμό με τη διατήρηση της ζήτησης κτισμένου χώρου σε υψηλά επίπεδα, οδήγησαν στη σταδιακή ανανέωση του οικοδομικού πλούτου, κυρίως με το σύστημα της αντιπαροχής. Αυτή η διαδικασία σήμαινε καθιέρωση και ίσως ένταση του κατακερματισμού της ιδιοκτησίας.

Από τη δεκαετία του 1970, η κατάσταση ως προς την αυθαίρετη δόμηση συνεχίστηκε, αλλά διαφοροποιήθηκε ποιοτικά. Το ρεύμα της εσωτερικής μετανάστευσης ανακόπηκε. Έτσι, οι κυρίως ενδιαφερόμενοι δεν ήταν πια, σε μεγάλο βαθμό, εσωτερικοί μετανάστες, όπως στο προηγούμενο διάστημα. Αυθαίρετα κτίσματα εκτός σχεδίου, για κατοικία - συνήθως δεύτερη - αλλά και για κέντρα διασκέδασης, επαγγελματικούς χώρους κ.ο.κ., κατασκευάστηκαν από άτομα κάθε εισοδηματικού επιπέδου, που δεν στερούνταν πρώτης κατοικίας και εκμεταλλεύτηκαν τη νομοθεσία και τους διοικητικούς μηχανισμούς. Οι διαδικασίες, από την άποψη της κατάτμησης της γης και της ανάπτυξης του χώρου χωρίς υποδομή, και οι δυνατότητες σχεδιασμού έμειναν οι ίδιες.

Βασικό χαρακτηριστικό των διαδικασιών ανάπτυξης του χώρου ήταν, το γεγονός ότι δεν υπήρχε ουσιαστικά κεντρικός έλεγχος και σχεδιασμός. Το πλέγμα των νόμων, που καθόριζαν την οικοδόμηση, ήταν πολύπλοκο, με μεγάλη έμφαση σε λεπτομέρειες και επιμέρους περιπτώσεις, με επικαλύψεις και κενά τέτοια, που το καθιστούσαν ανενεργό για τον αποτελεσματικό έλεγχο της οργάνωσης του χώρου.

Από τα τέλη της δεκαετίας του '80, οι πιέσεις από τη διεθνοποίηση και τη βιομηχανία της αγοράς ακινήτων είχαν ως αποτέλεσμα την μεγέθυνση των

¹¹ Η χαμηλή τιμή της περιαστικής γης, στην οποία αναπτύχθηκε η αυθαίρετη δόμηση, ειδικότερα κατά την περίοδο της μεγάλης εσωτερικής μετανάστευσης, αποδίδεται στους πιο κάτω λόγους (Μαυρίδου, 1987): Οι περιοχές που κατατμήθηκαν και πωλήθηκαν ως «αγροτεμάχια» ήταν κατά βάση αγροτικές, που είχαν απαξιωθεί λόγω της αποδιάρθρωσης της αγροτικής οικονομίας. Αναιρέθηκαν, δηλαδή, σ' αυτές οι όροι διαμόρφωσης αγροτικών γαιοπροσόδων. Παράλληλα, οι ιδιοκτήτες της γης, σε γενικές γραμμές, δεν είχαν υποκειμενικά τη δυνατότητα να την εκμεταλλευτούν ως αστική, με πιο σύνθετους όρους, όπως επενδύσεις για την κατασκευή υποδομής, κ.ο.κ..

οικοδομικών έργων. Στον τομέα της ανοικοδόμησης ήδη μπορούμε να παρατηρήσουμε, ότι έχει αυξηθεί η κατασκευή συγκροτημάτων πρώτης ή δεύτερης κατοικίας, τουριστικών καταλυμάτων, γραφείων και καταστημάτων. Τα φαινόμενα αυτά είναι πιο έντονα στις αναπτυσσόμενες τουριστικές περιοχές. Συνέπεια των πιο πάνω είναι η ζήτηση μεγάλων γηπέδων, για την κατασκευή ανάλογων εγκαταστάσεων, που δύσκολα διατίθενται σε σχετικά ανεπτυγμένες περιοχές. Η υπαιθρος και πάλι είναι αυτή, που θα διαθέσει το χώρο προς την οικιστική ανάπτυξη, τουριστικού κυρίως περιεχομένου, με το χαρακτήρα μεγάλων επενδύσεων. Η θεσμοθέτηση επίσης της «ιδιωτικής πολεοδόμησης» (Ν. 1947/1991) είναι βέβαιο ότι αντανακλά αυτές τις τάσεις.

Η Ελλάδα, σταδιακά, από τη μικρή κατασκευή και την μικρή οικοδομική επιχείρηση, οδηγήθηκε στις επενδύσεις μεγάλης εμβέλειας και την εισχώρηση διεθνών πολυεθνικών εταιριών στο χώρο της κατασκευής. Ο τομέας της οικοδόμησης πέρασε δυναμικά στην κατασκευή τουριστικής υποδομής, που αναπτύχθηκε ραγδαία και αναπτύσσεται μέχρι και σήμερα. Η οικονομική κρίση και τα εργαλεία που δημιουργήθηκαν μετά το 2009, ευνόησαν την κατασκευή μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων, σε εξωαστικές περιοχές, οι οποίες διαθέτουν τον ελεύθερο χώρο, για την εγκατάσταση αυτών των χρήσεων.

Είναι σαφές ότι, για δεκαετίες, η κρατική πολιτική για την οικοδόμηση ευνόησε την άναρχη δόμηση, εις βάρος της υπαίθρου, καθώς «έτρωγε» χώρο από αυτή με όρους άναρχους. Μέχρι σήμερα η κατάσταση αυτή συνεχίζεται, καθώς έχουν εισαχθεί νέες χρήσεις και η υπαιθρός είναι ένα πεδίο εκμετάλλευσης για επενδυτικά σχέδια, τουριστικές εγκαταστάσεις και εγκαταστάσεις ΑΠΕ, όπως θα αναφερθεί και στη συνέχεια

4.4 Υποβάθμιση αγροτικής παραγωγής

Όσον αφορά την αγροτική ανάπτυξη, επισημαίνεται ότι, η γη της υπαίθρου αποτέλεσε δυναμικό αντικείμενο κεφαλαιοκρατικής εκμετάλλευσης. Αυτό συμβαίνει με το πέρασμα μεγάλων εκτάσεων (συγκεντροποίηση) γης στην ιδιοκτησία ιδιωτικών επιχειρήσεων, οι οποίες στοχεύουν στην παραγωγή μεγάλων ποσοτήτων προϊόντων και την εξαγωγή και κυκλοφορία τους στην αγορά. Πρόκειται για την «βιομηχανοποίηση» της αγροτικής παραγωγής, που επιτυγχάνεται μέσα από την επεξεργασία και την τυποποίηση των αγροτικών προϊόντων, και τη διανομή τους στα κατεξοχήν πεδία μαζικής κατανάλωσης, που είναι τα αστικά κέντρα.

Η είσοδος της γεωργίας στα καπιταλιστικά πρότυπα παραγωγής είχε τέσσερα βασικά αποτελέσματα:

1. Η αγροτική παραγωγή έχασε το χαρακτήρα της παραγωγής για την κάλυψη των βιοτικών αναγκών της τοπικής κοινωνίας και έγινε πεδίο κερδοφορίας για το μεγάλο κεφάλαιο.
2. Ο αγρότης (όπως και ο βιομηχανικός εργάτης) έχασε όχι μόνο την ιδιοκτησία, αλλά και τη σχέση του με τη γη και τα μέσα παραγωγής

3. Η «ανάγκη» για μαζική παραγωγή προϊόντων οδήγησε στην απομείωση της παραγωγικότητας του εδάφους και στην επιβάρυνση του φυσικού περιβάλλοντος

4. Οι μεγάλες εκτάσεις εκμεταλλεόμενης γης αλλοίωσαν το τοπίο, ένα από τα βασικά στοιχεία που καθορίζουν την ταυτότητα της υπαίθρου.

Γίνεται αντιληπτό ότι, σταδιακά η υπαίθρος έχει μετατραπεί σε έναν χώρο παραγωγής, που προσφέρει υπεραξία και παράγει προϊόν το οποίο προορίζεται, στο μεγαλύτερο βαθμό του, για την πόλη. Έτσι, η γη της υπαίθρου καλλιεργείται με καταχρηστικό τρόπο και πολλές φορές παράγει διαφορετικά προϊόντα από αυτά τα οποία έχει ανάγκη ο πληθυσμός της υπαίθρου.

Η συνεχιζόμενη εντατικοποίηση και βιομηχανοποίηση της αγροτικής παραγωγής οδήγησε στην υπερπαραγωγή τροφίμων στις εγχώριες αγορές, έριξε τις τιμές σε ιστορικά χαμηλά επίπεδα, δημιούργησε πολλά και σημαντικά περιβαλλοντικά προβλήματα και επέτεινε την αγροτική έξοδο των νέων και δυναμικότερων κοινωνικών ομάδων της υπαίθρου. Το μοντέλο παραγωγής που επιβλήθηκε είχε ως αποτέλεσμα (Paradopoulos, 2003):

- Εξαρτημένη ανάπτυξη, από επιδοτήσεις και πολιτικές αποφάσεις οργανισμών χωρίς γνώση της περιοχής.
- Άνιση ανάπτυξη, με έμφαση μόνο σε συγκεκριμένους τομείς και επιχειρήσεις.
- Καταστροφική ανάπτυξη, η οποία ομογενοποίησε την ποικιλομορφία της υπαίθρου και δημιούργησε περιβαλλοντικά προβλήματα.
- Εξωγενή ανάπτυξη, σχεδιασμένη και διαχειριζόμενη από εξωτερικούς από την περιοχή οργανισμούς.

4.4.1 Αποαγροτοποίηση και εντατικοποίηση της παραγωγής

Η ελληνική υπαίθρος υπακούοντας στα διεθνή πρότυπα έχασε τον τοπικό αγροτικό της χαρακτήρα και σταδιακά μετατράπηκε σε μια εξωστρεφή οικονομία. Έτσι, αναδείχθηκαν, σταδιακά, ορισμένα νέα χαρακτηριστικά στην ελληνική αγροτική κοινωνία, όπως π.χ. η ταυτόχρονη αγροτική υποασασχόληση και η έλλειψη εργατικών χεριών, ο τεμαχισμός της γης, που οδήγησε στον τεμαχισμό της καλλιεργήσιμης γης, η κερδοσκοπία γύρω από τη γη, η αυξανόμενη κατοχή της γης από μη-αγρότες και η αγροτική έξοδος (Δαμιανάκος κ.ά. 1978, Δαμιανάκος 1999). Ως αποτέλεσμα, οι τρόποι ζωής στους οικισμούς διαφοροποιήθηκαν σημαντικά, καθώς υπήρχαν επαγγέλματα που σταδιακά εξαφανίστηκαν, ενώ έκαναν την εμφάνισή τους νέα επαγγέλματα που αφορούσαν κυρίως στην παροχή υπηρεσιών. Γενικότερα, οι μικροκαλλιεργητές συμπλήρωναν το εισόδημά τους εργαζόμενοι, είτε σε άλλες μεγαλύτερες εκμεταλλεύσεις, είτε σε εξω-γεωργικές μισθωτές εργασίες. Όλα αυτά στοιχειοθέτησαν μια εικόνα της ελληνικής υπαίθρου πιο πλουραλιστική.

Η κυρίαρχη αφήγηση καταδεικνύει ότι, στην Ελλάδα η κοινωνία και η οικονομία της υπαίθρου ως τη δεκαετία του 1970 εξαρτιόταν μονοσήμαντα από το γεωργικό τομέα και ότι στην πορεία εκτυλίχτηκε μια πολύπλοκη διαδικασία

σταδιακής αποστασιοποίησης από τη γεωργία και «ανοίγματος» προς τους λοιπούς παραγωγικούς τομείς (Kasimis and Papadopoulos 2001).

Τη δεκαετία του 1970 και 1980 και με την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η οικονομία της υπαίθρου υφίσταται αλλαγές. Η αποστασιοποίηση της υπαίθρου από το γεωργικό τομέα καταγράφεται με τον όρο αποαγροτοποίηση (deagriculturalization), που υποδηλώνει τη συγκρότηση μιας διαδικασίας, που τροφοδοτείται από την τάση συγκέντρωσης της γεωργικής γης, τη μείωση του ποσοστού της γεωργικής απασχόλησης, την ανάδειξη άλλων παραγωγικών και καταναλωτικών δραστηριοτήτων και την απεμπλοκή των μελών της οικογένειας από την εκμετάλλευσή τους (Γούσιος 1999, Κασίμης και Παπαδόπουλος 1999, Kasimis and Papadopoulos 2001).

Στη συνέχεια πραγματοποιήθηκε συγκέντρωση της γης και εντατικοποίηση της παραγωγής. Για παράδειγμα, το 1981 οι αγροτικές εκμεταλλεύσεις με έκταση μικρότερη των 50 στρεμμάτων καλλιεργούσαν το 41% της καλλιεργούμενης γης, ενώ το έτος 2000 το 29% της καλλιεργούμενης γης. Αντίστοιχα, οι εκμεταλλεύσεις με έκταση άνω των 100 στρεμμάτων, καλλιεργούσαν το 1981 το 30% της καλλιεργούμενης γης, ενώ το 2000 αυξήθηκε σε 50% της καλλιεργούμενης γης. Για να εκτιμήσουμε αυτή την εξέλιξη θα πρέπει να συνυπολογίσουμε το ρόλο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ), η οποία ευνόησε τις μεγάλες σε μέγεθος αγροτικές εκμεταλλεύσεις - σύμφωνα άλλωστε και με τους διατυπωμένους στόχους της - αλλά και συγκεκριμένες περιοχές (πεδινές περιοχές όπου κυριαρχούν οι εντατικές καλλιέργειες) που καλλιεργούν υψηλά επιδοτούμενα αγροτικά προϊόντα.

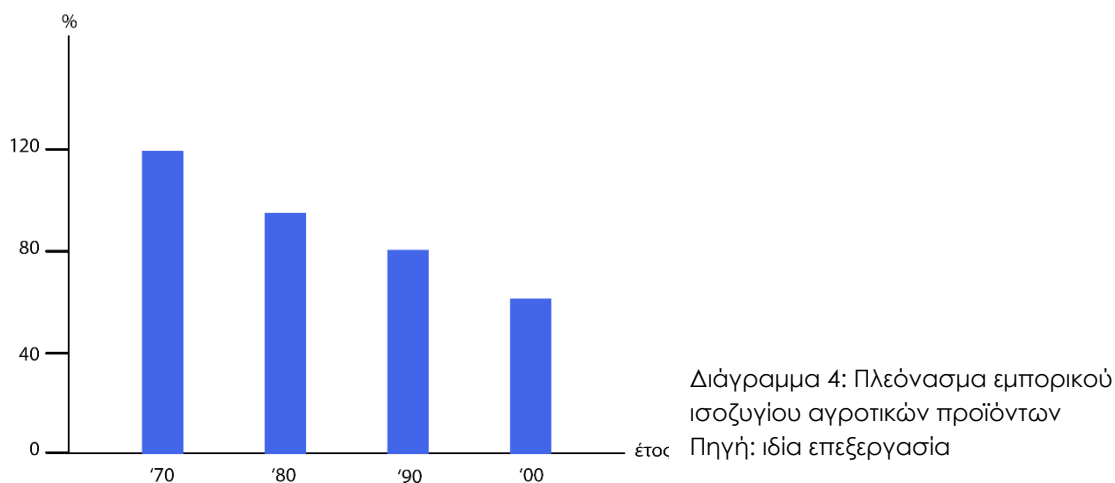
4.4.2 Η ΚΑΠ στην Ελλάδα

Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή κοινότητα είχε σημαντικές επιπτώσεις για τον ελληνικό αγροτικό τομέα. Σήμαινε σημαντικές μεταβολές στο καθεστώς λειτουργίας του, που εκδηλώθηκαν σε πολυποίκιλα επίπεδα, όπως στην παραγωγή, στην απασχόληση, στο εισόδημα, στο ύψος των εισαγωγών και εξαγωγών αγροτικών προϊόντων, στο γεωργικό προσανατολισμό τους, αλλά και σε διαρθρωτικές σχέσεις του τομέα αυτού.

Μετά από την ένταξη της χώρας στην Ε.Ε, η ελληνική γεωργία προσδιορίστηκε από τους κανόνες της ευρωπαϊκής γεωργίας μέσα από την Κοινή Αγροτική Πολιτική (ΚΑΠ). Κατά την διάρκεια των ετών, η Κ.Α.Π. έχει υποστεί πολλές μεταρρυθμίσεις, ανάλογα με τους επιδιωκόμενους σκοπούς της και η ελληνική γεωργία έπρεπε να προσαρμοστεί και να πορευτεί σύμφωνα με αυτούς τους κανόνες.

Δύο μεταρρυθμίσεις της Κ.Α.Π ήταν ουσιαστικής σημασίας για την Ελλάδα. Συγκεκριμένα, η μεταρρύθμιση του 1992, σύμφωνα με την οποία οι άμεσες ενισχύσεις συνδέθηκαν με τις επιλέξιμες εκτάσεις ή με τον αριθμό των ζώων, με αποζημίωση της κατάργησης των τιμών στους αγρότες. Έτσι η πολιτική της Κ.Α.Π. μετατράπηκε από πολιτική στήριξης των τιμών σε πολιτική στήριξης των εισοδημάτων, μέσα από την κατάργηση της στήριξης των τιμών και της σύνδεσης των άμεσων ενισχύσεων με τις επιλέξιμες εκτάσεις και τον αριθμό των

ζώνων. Δεύτερη ουσιαστική μεταρρύθμιση για τον αγροτικό τομέα ήταν αυτή του 2003, με την οποία αποφασίστηκε η αποσύνδεση των γεωργικών ενισχύσεων από την παραγωγή και η στήριξη είτε σε επίπεδο παραγωγού είτε σε περιφερειακό μέσο από ιστορικά στοιχεία. Αυτές οι μεταβολές των πολιτικών είχαν άμεση επίδραση στο σύνολο του αγροτικού τομέα. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια συρρίκνωση του αγροτικού τομέα, σχετικά με τη συμμετοχή του στην εθνική οικονομία. Όλες αυτές οι μεταρρυθμίσεις επηρέασαν ριζικά τη δομή του αγροτικού τομέα της χώρας.

Η μείωση της απασχόλησης στον γεωργικό τομέα στην Ελλάδα έφτασε το -6,1% για το διάστημα 1998-2009, με ετήσιο ρυθμό μείωσης -0,6%. Το ποσοστό συμμετοχής της γεωργίας στο ΑΕΠ της οικονομίας βαίνει μειούμενο εδώ και παραπάνω από είκοσι χρόνια (10,5% το 1990, 2,5% το 2011). Το αγροτικό εισόδημα μειώνεται συνεχώς με ιδιαίτερη μείωση το 2009 εξαιτίας της κάμψης των τιμών και το διάστημα 2000/09 εμφανίζει συνολική μείωση ίση με -16,9%. Επιπλέον, το εμπορικό ισοζύγιο των αγροτικών προϊόντων παρουσίαζε πλεόνασμα μέχρι την προσχώρηση της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (διάγραμμα 4). Συγκεκριμένα τη δεκαετία του '70 το πλεόνασμα έφτανε τα 120%, την δεκαετία του '80 το 95%, τη δεκαετία του '90 το 84% και τη δεκαετία του '00 το 63% (Χαλικιάς, 2011)

4.5 Η τουριστική και παραθεριστική δραστηριότητα

Στο μετασχηματισμό της υπαίθρου, ως προς τα λειτουργικά και χωρικά του δεδομένα, συνέβαλε δυναμικά η εισχώρηση της τουριστικής και παραθεριστικής δραστηριότητας. Η τουριστική άνοδος στην Ελλάδα παρατηρείται από τη δεκαετία του εξήντα, όταν η χώρα δημιουργεί την εικόνα ενός τόπου ιδανικού τουριστικού προορισμού και κατασκευάζει παραθεριστικά καταλύματα. Την περίοδο αυτή άρχισαν να πολλαπλασιάζονται οι αριθμοί των τουριστών εξωτερικής και εσωτερικής προέλευσης, ενώ στους προορισμούς προστίθενται

νέες τοποθεσίες, που παρουσιάζουν μεγάλη γεωγραφική ποικιλία.¹² Περιοχές τουριστικού ενδιαφέροντος είναι, οι παράκτιες και νησιωτικές, δυναμικές συνήθως περιαστικές αγροτικές και ορεινές περιοχές.

Αρχικά, στην διαμόρφωση της «τουριστικότητας» του χώρου της υπαίθρου, ανέλαβε πρωταρχικό ρόλο ο εσωτερικός τουρισμός και παραθερισμός. Οι κάτοικοι των πόλεων επέστρεψαν στην ύπαιθρο από όπου κατάγονταν και δημιουργήθηκε η τάση και η διάθεση για μια συμπληρωματική κατοικία στον τόπο καταγωγής. Το φαινόμενο αυτό απέκτησε σύντομα έναν συστηματικό χαρακτήρα.

Μετά από τέσσερις ή και πέντε δεκαετίες αστικής εγκατάστασης αυτή η περιοδική επιστροφή στην ύπαιθρο αποκτά διαφορετικό χαρακτήρα, καθώς οι κάτοικοι των πόλεων αναζητούν έναν τόπο-καταφύγιο για ανάπαυση, ξαναβρίσκοντας εκεί τη φύση, την αναψυχή και τις πατροπαράδοτες κοινωνικές σχέσεις. Η τάση αυτή συνόδευσε ταυτόχρονα την αύξηση της εκτός σχεδίου δόμησης.

Οι δεκαετίες του '80 και του '90 αποτέλεσαν την δυναμική περίοδο που κυριάρχησε η κατασκευή παραθεριστικής κατοικίας. Η εμπορευματοποίηση της εξοχικής κατοικίας συνέβαλε σημαντικά στην ενίσχυση του οικιστικού αποθέματος και στην βιομηχανία της κατασκευής, που είχε εδραιωθεί στην Ελλάδα. Ταυτόχρονα, η τουριστικοποίηση της υπαίθρου ευνοείται από τις δυνατότητες ιδιωτικής μετακίνησης, που συνοδεύτηκαν από την γενική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου.

Οι μεταβολές στα πρότυπα και στα επικρατούντα είδη αναψυχής της ελληνικής κοινωνίας, ευνοήθηκαν, από τη γενική άνοδο του βιοτικού επιπέδου, η οποία επιτρέπει πλέον την απόκτηση ιδιωτικών μέσων μεταφοράς και ιδιόκτητη ή ενοικιαζόμενη παραθεριστική κατοικία, με αποτέλεσμα να τροφοδοτείται το αυξανόμενο και γενικό ενδιαφέρον για την ύπαιθρο. Ευνοϊκές δανειοδοτήσεις και επιδοτήσεις ήταν τα πρώτα μέσα που υιοθετήθηκαν από την κοινοτική και εθνική πολιτική (κοινοτική οδηγία 75/268 για τις προβληματικές περιοχές), με τα οποία ενισχύθηκαν οι πρώτες τουριστικές επιχειρήσεις στην ελληνική ύπαιθρο.

Η διαφήμιση, η εξειδίκευση της ελληνικής υπαίθρου ως ιδανικός προορισμός για διακοπές και η εξομάλυνση των μετακινήσεων ενίσχυσε τον εσωτερικό αλλά και εξωτερικό τουρισμό, με αποτέλεσμα η ελληνική ύπαιθρος να αποτελέσει ένα δυναμικό τουριστικό προϊόν και να διαμορφώσει έδαφος για την ανάπτυξη της βιομηχανίας του μαζικού τουρισμού, που αναπτύσσεται με ραγδαίους ρυθμούς έως και σήμερα και συμβάλει στην οικονομία της χώρας.

Από την προσέγγιση των περιπτώσεων προκύπτει ότι, η τουριστική δραστηριότητα και ο παραθερισμός, που απευθύνονται στην ύπαιθρο, αν και αποτελούν μηχανισμούς μιας ορισμένης αναπτυξιακής διαδικασίας,

¹² Αυγερινού-Κολώνια Σ., «Χωρικές δυναμικές του τουρισμού 1961-1991», Burgel G. και Δεμαθάς Ζ. (επιμ.) στο Η Ελλάδα μπροστά στην Τρίτη χιλιετία: χώρος, οικονομία, κοινωνία τα τελευταία 40 χρόνια, ΤΟΠΑ Παντείου και Un.de Paris X., Αθήνα, 2001.

προκαλούν συχνά επιβαρύνσεις και δυσλειτουργίες φέρνοντας τους τόπους στα όρια της φέρουσας ικανότητας.

Η δραστηριότητα του τουρισμού εισήχθη στην ύπαιθρο, με οικονομική υποστήριξη, από τα μέσα της δεκαετίας του εβδομήντα, και συνεχίστηκε σταθερά μέσω των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης και των πρωτοβουλιών Life, Leader και των Ολοκληρωμένων Προγραμμάτων Ανάπτυξης Αγροτικού Χώρου (ΟΠΑΧ, 2000-6), ευνοώντας την οργάνωση και ανάπτυξη της τουριστικής προσφοράς στην ύπαιθρο.

Την περίοδο 2007-2013 εισήχθη η ανάγκη για βιώσιμη ανάπτυξη. Η διασφάλιση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς της υπαίθρου, στη βάση ενός συνδυασμού παραδοσιακών και σύγχρονων επιχειρηματικών δραστηριοτήτων και προτύπων και η ανάπτυξη μεθόδων παραγωγής στα πλαίσια της φέρουσας ικανότητας και αξιοποίησης τοπικών προϊόντων, αποτέλεσαν τα χαρακτηριστικά της βιωσιμότητας. Έτσι προέκυψαν το Εθνικό Σχέδιο Πλαίσιο Αναφοράς (ΕΣΠΑ) 2007-2013, το Εθνικό Στρατηγικό Σχέδιο Αγροτικής Ανάπτυξης (ΕΣΣΑΑ) 2007-2013, το Γενικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης (ΓΠΧΣΑΑ), αλλά και το ΕΠΧΣΑΑ για τον τουρισμό.

4.6 Ανανεώσιμες πηγές ενέργειας

Οι ΑΠΕ προωθούνται ως κεντρικός άξονας μίας ολοκληρωμένης και φιλικής προς το περιβάλλον αναπτυξιακής πολιτικής. Παρ' όλα αυτά, η μέχρι τώρα ανάπτυξη τους στην Ελλάδα έχει οδηγήσει σε σχεδιασμούς και έργα μεγάλης κλίμακας, με αμφίβολη περιβαλλοντική συμβατότητα και κοινωνικά οφέλη.

Βασισμένη στη λογική της βιωσιμότητας, η Ευρωπαϊκή Ένωση προτάσσει τη χρήση των ΑΠΕ, για την προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και για την ενίσχυση οικονομικών προοπτικών. Προς αυτή τη κατεύθυνση εισάγει οδηγίες, τις οποίες ακολουθούν τα μέλη και δεσμευτικούς στόχους που πρέπει να επιτευχθούν.

Στην Ελλάδα η εισχώρηση των ΑΠΕ θεσμικά ξεκίνησε το 1994 με τον Ν. 2244/1994¹³. Ο νόμος αυτός όρισε το θεσμικό πλαίσιο και την αδειοδοτική διαδικασία για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας από ΑΠΕ, με κύρια κατεύθυνση την αύξηση της συμμετοχής της στο ενεργειακό ισοζύγιο της χώρας. Ακολούθως, ένας σημαντικός νόμος για τις εγκαταστάσεις ΑΠΕ ήταν ο Ν.2941/2001 (ΦΕΚ Α 201/12-9-2001) «Απλοποίηση διαδικασιών ίδρυσης εταιρειών, αδειοδότησης Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, [...]», ο οποίος προέβλεπε τη δημιουργία Ειδικού Πλαισίου Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τις ΑΠΕ (ΕΠΧΣΑΑ-ΑΠΕ) (ΦΕΚ Β 2464/3-12-2008) και τροποποίησε τη διάταξη του άρθρου 58 του Ν. 998/1979 (ΦΕΚ Α 289/29-12-1979) «Περί προστασίας των δασών και των δασικών εν γένει εκτάσεων της Χώρας»,

¹³ (ΦΕΚ Α 168/7-10-1994) «Ρύθμιση θεμάτων ηλεκτροπαραγωγής από ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και από συμβατικά καύσιμα και άλλες διατάξεις»

έτσι ώστε να επιτρέπεται η εγκατάσταση έργων ΑΠΕ σε δάση και δασικές εκτάσεις υπό προϋποθέσεις.

Το ΕΠΧΣΑΑ-ΑΠΕ θεσπίστηκε το 2008, με σκοπό τη διαμόρφωση πολιτικών χωροθέτησης έργων ηλεκτροπαραγωγής από ΑΠΕ και την καθιέρωση κανόνων και κριτηρίων χωροθέτησης.

Εν μέσω οικονομικής κρίσης θεσπίστηκε ο Ν. 3851/2010 (ΦΕΚ Α 85/4-6-2010) «Επιτάχυνση της ανάπτυξης των Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας για την αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και άλλες διατάξεις [...]», με σκοπό την απλοποίηση της αδειοδοτικής διαδικασίας. Ταυτόχρονα ακολουθώντας την οδηγία 2009/28/EK, τέθηκε ως δεσμευτικός στόχος η συμμετοχή της ενέργειας που παράγεται από ΑΠΕ στην ακαθάριστη τελική κατανάλωση ενέργειας με ποσοστό 20% ως το 2020.

Επιπλέον, επισημαίνεται ότι με την ενσωμάτωση της οδηγίας 2009/28/EK στο εθνικό δίκαιο και όπως προκύπτει ακολουθώντας από το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για τις ΑΠΕ, τέθηκε ως στόχος, η συμμετοχή της αιολικής ενέργειας στην συνολική πράσινη ενέργεια σε ποσοστό μεγαλύτερο του 50%, αναδεικνύοντας έτσι τα ζητήματα που άπτονται των αιολικών πάρκων.

Ο τελευταίος σχετικός νόμος είναι ο Ν. 4685/2020 «Εκσυγχρονισμός περιβαλλοντικής νομοθεσίας [...]», με σκοπό την περαιτέρω απλοποίηση της αδειοδοτικής διαδικασίας. Με τον νόμο αυτό εισήχθη νέο καθεστώς για τις περιοχές Natura δίνοντας τη δυνατότητα χωροθέτησης ΑΠΕ σε περισσότερες περιοχές ως ήπια δραστηριότητα.

Η εθνική πολιτική για τις ΑΠΕ προσανατολίζεται εμφανώς στην αξιοποίηση του δυναμικού ανάπτυξης μεγάλων έργων ΑΠΕ. Αυτή η προσήλωση σε εφαρμογές μεγάλης ισχύος, αλλοιώνει το ίδιο το πνεύμα της ανανεώσιμης ενεργειακής τεχνολογίας, συντελεί στην πρόκληση κοινωνικών αντιδράσεων και συντηρεί το στρεβλό μοντέλο που θέλει την περιφέρεια να τροφοδοτεί τα οικιστικά κέντρα με φυσικούς πόρους, χωρίς οι τοπικές κοινωνίες να αποκομίζουν αντίστοιχα οφέλη (Κατσουλάκος κ.ά., 2010). Ακόμη, τα έργα μεγάλης κλίμακας έχουν αμφίβολη περιβαλλοντική συμβατότητα, καθώς η βλάβη που προκαλεί η εγκατάστασή τους στο φυσικό περιβάλλον δεν είναι αμελητέα (Morrison και Sinclair, 2004). Οι ιδιαίτερα ευνοημένοι από αυτή τη κατάσταση είναι οι μεγάλοι επενδυτές, καθώς η βαρύνουσα συμμετοχή των ΑΠΕ με διάθεση της παραγωγής στο δίκτυο, πραγματοποιείται με εγγυημένες, υψηλές τιμές. Από οικονομικής άποψης, οι επενδύσεις ΑΠΕ είναι ιδιαίτερα ασφαλείς και κερδοφόρες, καθώς προβλέπεται υποχρεωτική αγορά της παραγόμενης ενέργειας, σε σταθερά υψηλή τιμή.

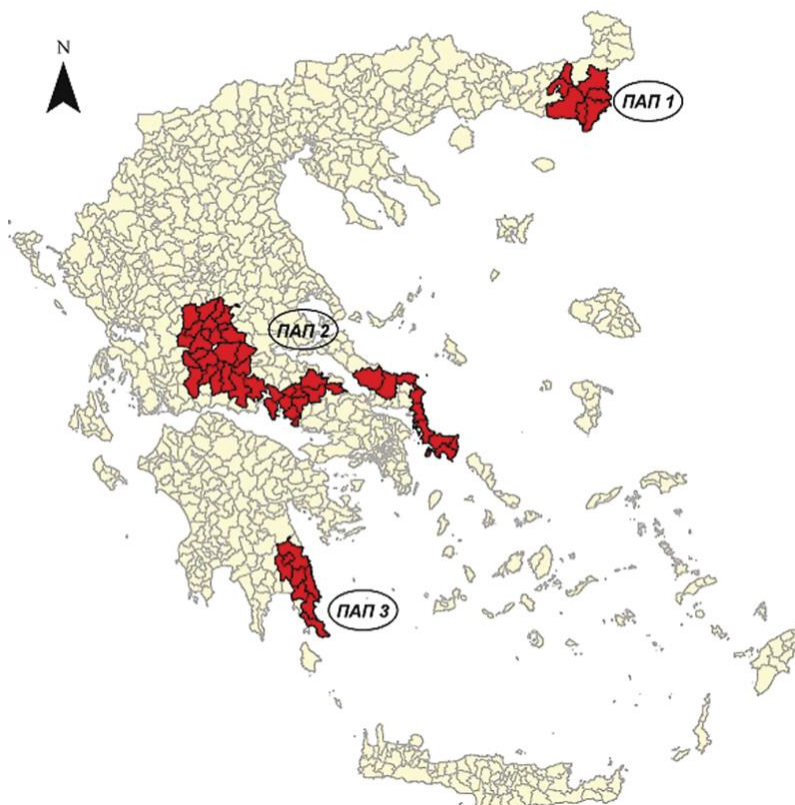
Όπως προκύπτει από το θεσμικό πλαίσιο, τα τελευταία χρόνια και για λόγους «υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος», χαλαρώνει το πλέγμα νομικής προστασίας, που προϋπήρχε για τις περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές και καταργούνται αρκετοί περιορισμοί χωροθέτησης των ΑΠΕ (Κλαμπατσέα, 2012), κάνοντας εφικτή την εγκατάσταση αιολικών πάρκων σε δασικές, αναδασωτές και προστατευόμενες περιοχές καθώς και φωτοβολταϊκών συστημάτων σε γη υψηλής παραγωγικότητας. Σε αυτό το πλαίσιο προκύπτουν εθνικοί στόχοι, που προσπαθούν να εναρμονιστούν άκριτα με Ευρωπαϊκές δεσμεύσεις, και

δημιουργούν ευνοϊκές χωρικές πολιτικές για ΑΠΕ, που παραμερίζουν σημαντικά τις γεωλογικές, γεωμορφολογικές, οικολογικές, πολιτισμικές και οικονομικές ιδιαιτερότητες της χώρας.

Μέχρι το 2008 και την έγκριση του ΕΠΧΣΑΑ-ΑΠΕ, η χωροθέτηση των έργων ΑΠΕ είχε αντιμετωπισθεί σχεδόν αποκλειστικά στο πλαίσιο των διαδικασιών περιβαλλοντικής αδειοδότησης.

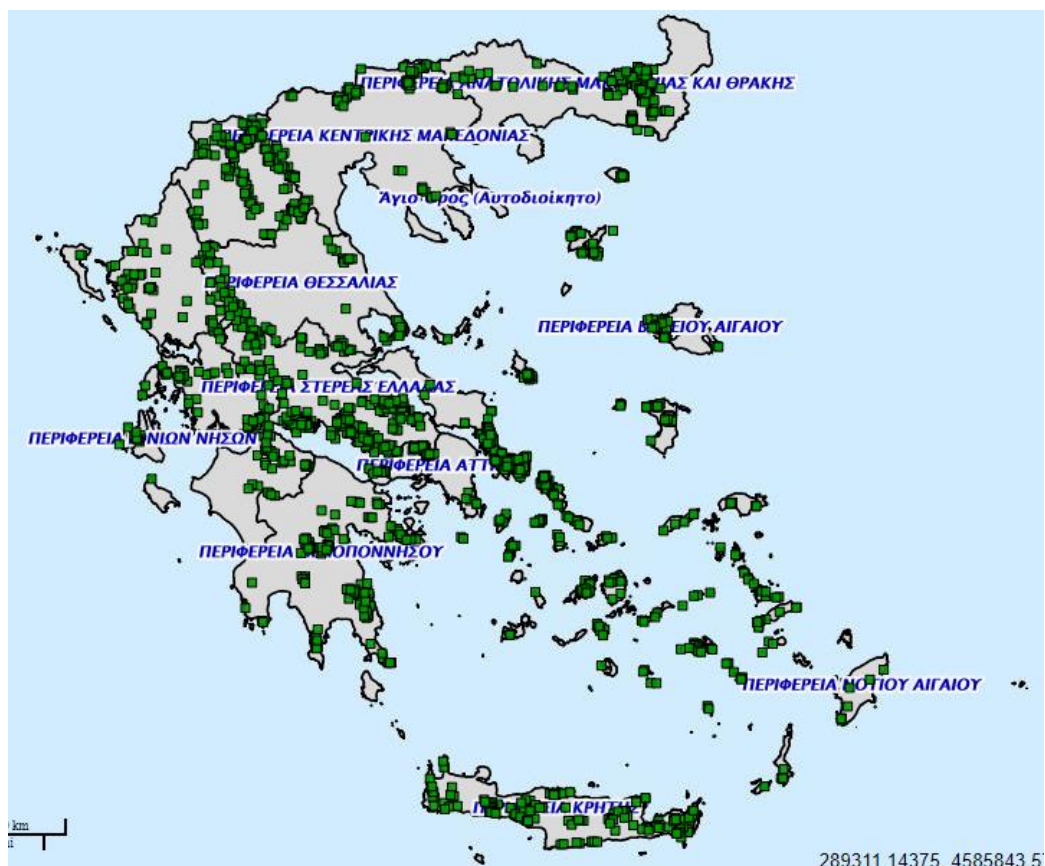
Τα δεδομένα για την χωροθέτηση των ΑΠΕ αλλάζουν με τη θέσπιση του ΕΠΧΣΑΑ-ΑΠΕ και το σχηματισμό ενός κανονιστικού πλαισίου εγκατάστασής τους, σύμφωνα με την κοινοτική οδηγία 2001/77/ΕΚ και τους εθνικούς στόχους. Ο νόμος προσπαθεί να διασφαλίσει ένα πλαίσιο χωρικής οργάνωσης των δραστηριοτήτων, ανάλογα με τη φυσιογνωμία και τις χωροταξικές ιδιαιτερότητες των επιμέρους ενοτήτων του ελληνικού χώρου, τις επιμέρους κατηγορίες έργων Α.Π.Ε. και τις ειδικές ανάγκες ανάπτυξης, προστασίας ή διαφύλαξης που απαντώνται σε συγκεκριμένες περιοχές και σε ευπαθή οικοσυστήματα της χώρας.

Περαιτέρω ο Ν. 3851/10 προέβλεψε τη δυνατότητα να εγκαθίστανται ΑΠΕ σε όλες τις περιοχές του Δικτύου Φύση 2000, εκτός των οικοτόπων προτεραιότητας και των υγροτόπων Ραμσάρ. Παρέμειναν, ωστόσο, σε ισχύ οι ζώνες αποκλεισμού των περιοχών απολύτου προστασίας της φύσης και των καταφυγίων άγριας ζωής. Όπως φαίνεται, μέσα σε λίγα χρόνια στο όνομα της «ανάπτυξης», οι δύο νομοθεσίες μετρίασαν τους περιορισμούς χωροθέτησης αιολικών πάρκων σε ευαίσθητες περιοχές, που, εκτός των άλλων, αποτελούν δημόσιο αγαθό (Κλαμπατσέα, 2012).

Χάρτης 6: Περιοχές Αιολικής Προτεραιότητας (ΠΑΠ) στην ηπειρωτική Ελλάδα
Πηγή: ΕΠΧΣΑΑ-ΑΠΕ (ΦΕΚ Β 2464/3-12-2008)

Το ΕΠΧΣΑΑ-ΑΠΕ, παρουσίασε χάρτη με τις Περιοχές Αιολικής Προτεραιότητας (ΠΑΠ) στην ηπειρωτική Ελλάδα (χάρτης 6), οι οποίες παρουσιάζουν υψηλό αιολικό δυναμικό. Η χαρτογράφηση αυτή του αιολικού δυναμικού της χώρας, η οποία περιλαμβάνει τα όρη στα οποία είναι υψηλό, είχε προδικάσει τη χρήση τους, ως τόπους εγκατάστασης ανεμογεννητριών, αφού η χαρτογράφηση δεν συμπεριέλαβε τις περιοχές προστασίας και αποκλεισμού εγκατάστασης.

Χάρτης 7: Χάρτης μητρώου ΑΠΕ 2020

Πηγή: https://www.resoffice.gr/mitroo_ape/mitroo_ape

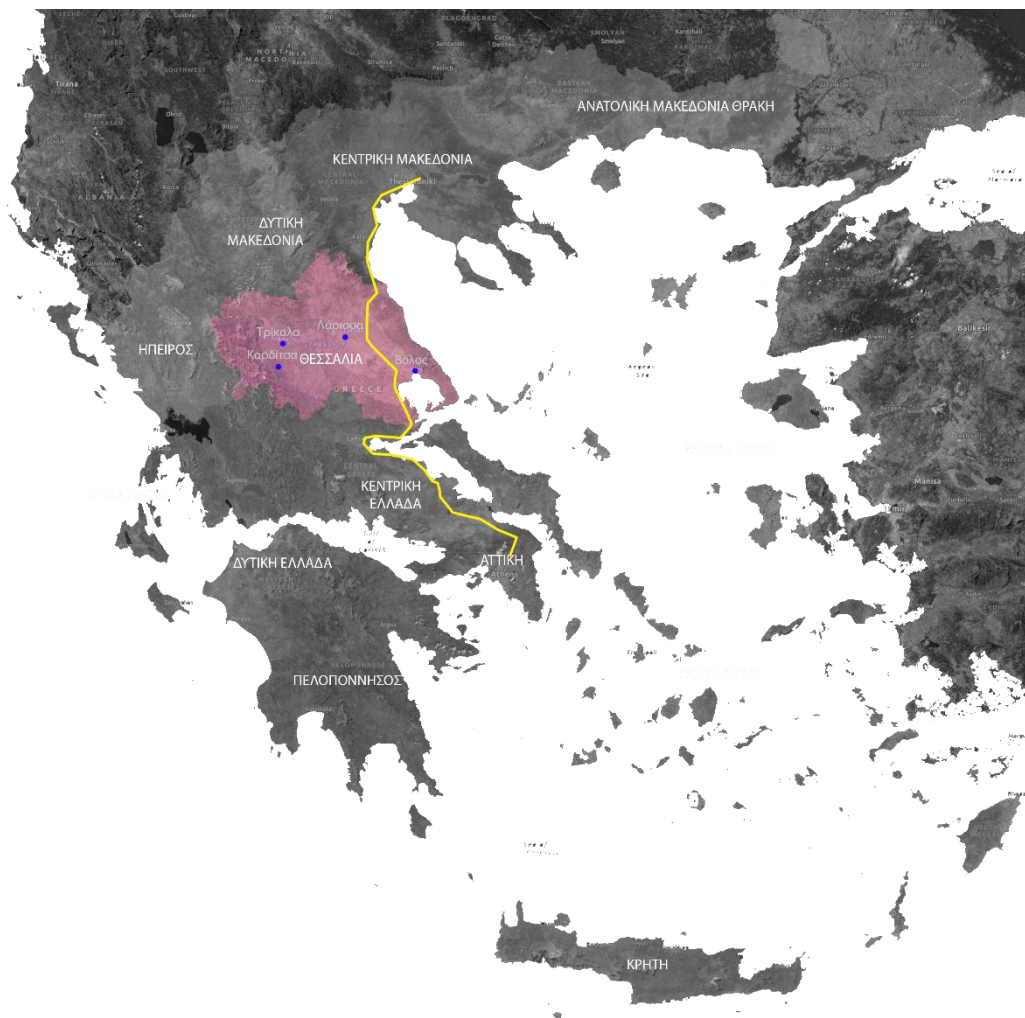
Ο παραπάνω χάρτης (χάρτης 7) δείχνει τις μονάδες ΑΠΕ, που βρίσκονται σε λειτουργία καθώς και αυτές, που έχουν πάρει άδεια εγκατάστασης μέχρι το 2020. Όπως προκύπτει, η χωροθέτηση των ΑΠΕ φαίνεται να καλύπτει μεγάλο μέρος των ορεινών όγκων και των νησιών της χώρας. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι οι περισσότερες από αυτές τις εγκαταστάσεις αφορούν έργα μεγάλης εμβέλειας. Το γεγονός αυτό είναι ιδιαίτερα αποθαρρυντικό, καθώς τα έργα αυτά, όπως έχει παρατηρηθεί, συνοδεύονται από την αισθητή αλλοίωση του τοπίου, της φυσιογνωμίας της περιοχής και επηρεάζουν ουσιαστικά τα χερσαία οικοσυστήματα. Το πλήθος των τεχνικών έργων και της οδοποιίας προκαλούν την κατάτμηση της περιοχής, γεγονός που συνεπάγεται αλλαγή στις συνθήκες διαβίωσης και μετακίνησης της πανίδας, καθώς και την παύση της χρήσης των ορεινών αυτών λιβαδιών ως βοσκοτόπια αιγοπροβατοτροφίας.

Η ενίσχυση των έργων μεγάλης εμβέλειας, η σταδιακή άμβλυνση των περιορισμών χωροθέτησης από τη νομοθεσία, που αποτελούσε μέχρι πρόσφατα έναν προστατευτικό κλοιό για το περιβάλλον και η επιτρεπόμενη - σχεδόν παντού- χωροθέτηση των εγκαταστάσεων ΑΠΕ, χωρίς την πρόβλεψη για προστασία του περιβάλλοντος, αποδεικνύουν για τον τομέα αυτό ότι λειτουργεί κυρίως σε οικονομική βάση. Οι ανανεώσιμες πηγές αποτελούν ένα νέο πεδίο οικονομικής ανάπτυξης, που εκμεταλλεύονται τον χώρο της υπαίθρου και επωμίζονται οικονομικά οφέλη από τους πόρους της. Ταυτόχρονα η εδραίωση του τρόπου διαχείρισης και χωροθέτησης των ΑΠΕ λειτουργεί ιδιαίτερα επιβαρυντικά, τόσο περιβαλλοντικά, όσο οικονομικά και χωρικά.

5. ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙΠΤΩΣΗΣ: ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

5.1 Χωροταξική οργάνωση

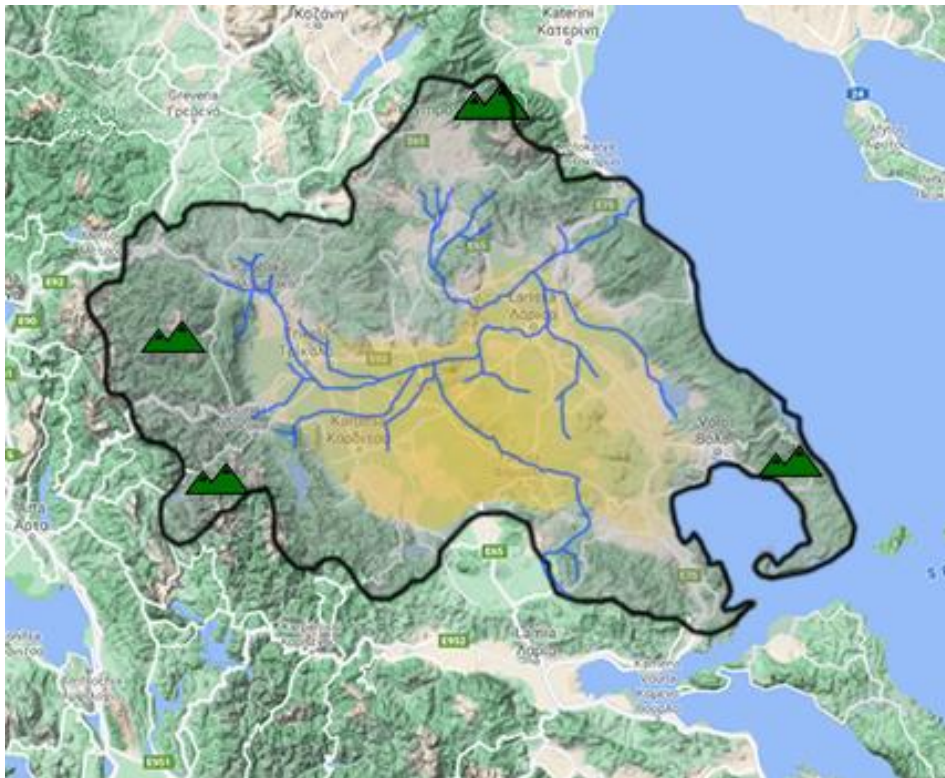
Η Θεσσαλία βρίσκεται σε κεντρική-ανατολική θέση του ηπειρωτικού κορμού της Ελλάδας, με έκταση ίση με 14.037 τετρ. χλμ. (εκ των οποίων τα 303 νησιωτικά), που αντιστοιχεί στο 10,6% της συνολικής επικράτειας. Περιλαμβάνει τις Περιφερειακές Ενότητες Λάρισας, Μαγνησίας και Σποράδων, Καρδίτσας και Τρικάλων. Έχει στρατηγική κεντροβαρή και σχετικά εύκολα προσπελάσιμη γεωγραφική θέση, καθώς συνδέεται με το βασικό οδικό και σιδηροδρομικό άξονα της Χώρας (ΠΑΘΕ / N – Β), ενώ σε σχετικά μικρή απόσταση από το βόρειο όριο της διέρχεται η Εγνατία Οδός, κύριος άξονας σύνδεσης του Ανατολικού με το Δυτικό τμήμα της χώρας.

Χάρτης 8: Θέση της περιφέρειας Θεσσαλίας
Πηγή: ίδια επεξεργασία

Το έδαφος της είναι 45% ορεινό, ημιορεινό 17% και πεδινό 38%. Περιλαμβάνει την πεδιάδα της Θεσσαλίας, που είναι η μεγαλύτερη πεδιάδα της ελληνικής επικράτειας και διαρρέεται στον άξονα ανατολή-δύση από τον ποταμό Πηνειό, το τρίτο μεγαλύτερο ποτάμι της χώρας (Λιανός, 2000). Ο Όλυμπος βρίσκεται στα όρια Μακεδονίας και Θεσσαλίας, με μία σειρά από υψηλές κορυφές, που δημιουργούν βαθιές χαράδρες, γύρω από τις οποίες εκτείνεται μία περιοχή ιδιαίτερης βιοποικιλότητας. Το οικιστικό της δίκτυο είναι συνεκτικό, με συνολικά 20 περίπου αστικά και τουριστικά οικιστικά κέντρα και ισχυρές μεσαιές προς μεγάλες πόλεις. Τόσο τα γεωγραφικά, όσο και τα γεωφυσικά χαρακτηριστικά της Περιφέρειας Θεσσαλίας, με ορεινούς όγκους και μεγάλες πεδινές εκτάσεις, καθώς και με ακτές και μικρό νησιωτικό σύμπλεγμά, αποτελούν σημαντικά συγκριτικά πλεονεκτήματα για την εσωτερική χωρική και κοινωνικό – οικονομική συνοχή και χωροταξική ολοκλήρωσή της.

Στην περιφέρεια Θεσσαλίας δεν παρατηρούνται περιοχές που να χαρακτηρίζονται ως μητροπόλεις. Αντίθετα, εντοπίζονται πρωτεύοντες εθνικοί πόλοι στους οποίους συγκαταλέγονται η Λάρισα και ο Βόλος, ενώ στους λοιπούς εθνικούς πόλους εντάσσονται τα Τρίκαλα και η Καρδίτσα.

Χάρτης 9: Γεωφυσικά χαρακτηριστικά Θεσσαλίας
Πηγή: ίδια επεξεργασία

5.2 Οικιστικό δίκτυο - υποδομές

Ο ρόλος της Περιφέρειας στον τομέα των συγκοινωνιών και μεταφορών είναι ιδιαίτερα σημαντικός. Η Θεσσαλία λόγω γεωγραφικής θέσης διαθέτει συγκριτικό πλεονέκτημα «θέσης», διότι είναι στο κέντρο της χώρας και διασχίζεται από το βασικό άξονα (ΠΑΘΕ) ανάπτυξης, που είναι ενταγμένος στο Διευρωπαϊκό Δίκτυο Μεταφορών. Επίσης περιλαμβάνει τον άξονα κεντρικής ενδοχώρας (Ε65) που συνδέει τα Ιωάννινα-Τρίκαλα- Καρδίτσα-Λαμία, ενώ στους θαλάσσιους άξονες σύνδεσης εντάσσεται ο Βόλος και οι Σποράδες.

Το σημερινό σιδηροδρομικό δίκτυο, τμήμα του εθνικού δικτύου, είναι συρρικνωμένο, ενώ εγκαταλελειμμένοι σταθμοί τρένων, που δεν είναι συμβατοί με το σύγχρονο δίκτυο, υπάρχουν διάσπαρτοι στη Θεσσαλία.

Μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο το οδικό δίκτυο ήταν διαλυμένο, όπως και το σιδηροδρομικό δίκτυο. Ελάχιστοι δρόμοι ήταν προσπελάσιμοι καθόλη τη διάρκεια του χρόνου. Μέχρι την κατασκευή της πρώτης Εθνικής Οδού που διέσχισε την Κοιλιάδα των Τεμπών, η σύνδεση της Λάρισας με τη Θεσσαλονίκη εξασφαλιζόταν από έναν δύσβατο ορεινό δρόμο.

Η κατασκευή της πρώτης εθνικής οδού που έφθανε από την Αθήνα στη Θεσσαλονίκη βοήθησε τις μετακινήσεις και επέφερε πολύ σημαντική ανάπτυξη στον άξονα της Λάρισας, ατροφώντας όμως ταυτόχρονα τα άλλα αστικά κέντρα της Θεσσαλίας.

Επιπλέον κατασκευάστηκαν επαρχιακοί δρόμοι, που συνέδεαν πόλεις όπως ο Βόλος με τη Λάρισα. Η κατασκευή ενός τέτοιου δικτύου ωφέλησε έναν τύπο πόλεων, που χαρακτηρίζονται ως μεσαιές εσωτερικές πόλεις, οι οποίες ζουν κυρίως από τις σχέσεις που διατηρούν με την αγροτική τους ενδοχώρα. Εκτός της εθνικής οδού, της πρωτεύουσας οδικής αρτηρίας και ορισμένων κύριων επαρχιακών οδών, που αφορούσαν κυρίως συνδέσεις με τις κύριες πόλεις, υπήρξαν περιοχές που έμειναν εκτεθειμένες, χωρίς επαρκή δίκτυο για βασικές μεταφορές και τροφοδότηση, με χαρακτηριστικό το τμήμα του Πηλίου. Έτσι ειδικά στο Πήλιο, ο πληθυσμός συρρικνώθηκε σημαντικά, εκτός από την περί το Βόλο περιοχή. Ακολούθως και η ορεινή περιοχή του Ολύμπου. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα, οι παρακμάζουσες περιοχές να είναι περισσότερες και με μεγαλύτερη έκταση από τις ακμάζουσες.

Συνέπεια αυτής της κατάστασης, είναι η χωρική απομόνωση κάποιων περιοχών και η διάκριση της ευρύτερης περιοχής, σε ευνοημένες και μη περιοχές. Παρατηρείται ότι ορισμένες δυσπρόσιτες περιοχές -με την εξέλιξη των πόλεων και των μετακινήσεων- αποδυναμώθηκαν.

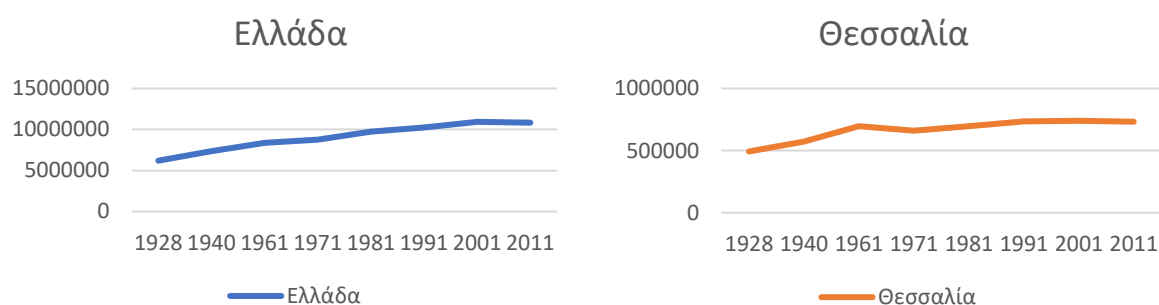
5.3 Δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά

Τα δημογραφικά χαρακτηριστικά της Θεσσαλίας ακολούθησαν τις γενικότερες μεταβολές, που σημειώθηκαν σε εθνικό επίπεδο, μετά την προσάρτηση της στο Ελληνικό κράτος. Ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της περιφέρειας αυτής αποτελεί ο πληθυσμός της, που παραδοσιακά αποτελείται κατά μεγάλο ποσοστό από αγροτικά νοικοκυριά.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΟΣ ΧΩΡΟΣ/ ΑΠΟΓΡΑΦΗ	1928	1940	1961	1971	1981	1991	2001	2011
Ελλάδα	6.204.684	7.344.860	8.388.553	8.768.372	9.739.441	10.259.900	10.934.097	10.815.197
Θεσσαλία	493.213 (7.95%)	573.417 (7.81%)	695.385 (8.29%)	659.913 (7.94%)	695.285 (7.14%)	734.846 (7.16%)	740.115 (6.77%)	732.762 (6.77%)

Πίνακας 6: Πληθυσμός Ελλάδας και Θεσσαλίας κατά τις απογραφές από 1928-2011

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

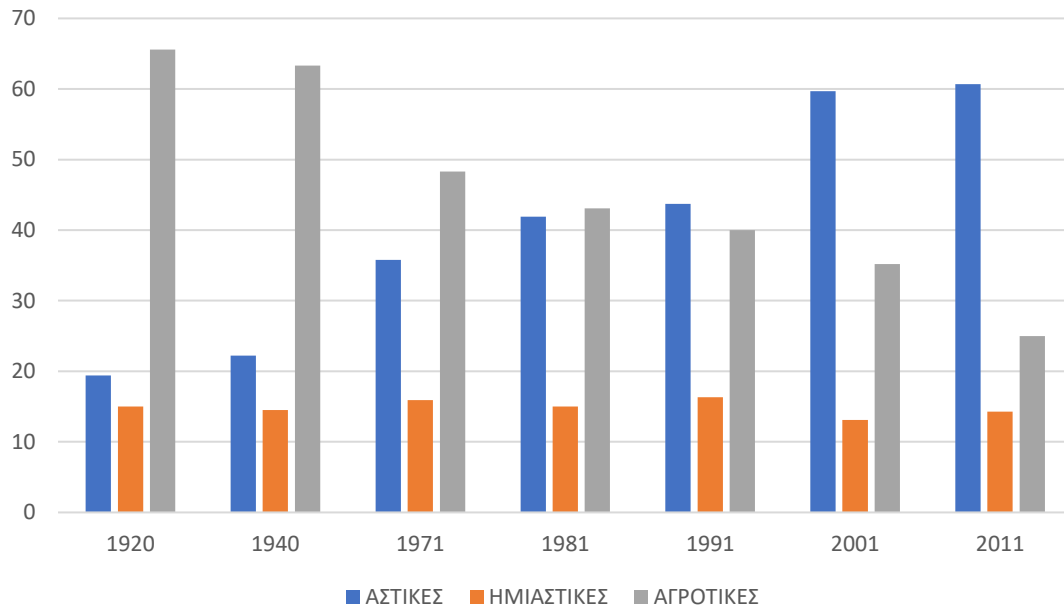

Διάγραμμα 5: Πληθυσμός Ελλάδας και Θεσσαλίας κατά τις απογραφές από 1928-2011

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Η Θεσσαλία είχε σημαντική πληθυσμιακή μεταβολή μετά την Μικρασιατική καταστροφή. Κατά την περίοδο αυτή από το 1922-1924 περίπου 26.000 πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν κυρίως στα μεγάλα αστικά κέντρα της Θεσσαλίας (Βόλο και Λάρισα). Η εγκατάσταση αυτή επηρέασε κυρίως την πόλη του Βόλου, η οποία αναπτύχθηκε με αυτή την εγκατάσταση σε μεγάλο αστικό κέντρο με πληθυσμό 48.000 μέχρι το 1928. Παρόλα αυτά, κατά την περίοδο αυτή στη Θεσσαλία το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού κατοικούσε σε αγροτικές περιοχές. Επιπλέον ο πληθυσμός αυτός αποτελούσε το 7.8%-7.9% του συνολικού πληθυσμού της χώρας, με το μεγαλύτερο μέρος του να απασχολείται με τον πρωτογενή τομέα και την αγροτική παραγωγή.

Η αστικοποίηση του Θεσσαλικού πληθυσμού παρουσιάζει την περίοδο αυτή στασιμότητα. Έτσι ο αστικός πληθυσμός αυξήθηκε μόνο από 19.4% το 1920 σε 22.2% το 1940 (διάγραμμα 6). Το φαινόμενο αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι ο δευτερογενής τομέας δεν μπορούσε να απορροφήσει το πλεονάζον εργατικό δυναμικό από τον πρωτογενή τομέα.

Διάγραμμα 6: Αστικός, ημιαστικός και αγροτικός πληθυσμός στη Θεσσαλία σύμφωνα με τις απογραφές 1920, 1940, 1981, 1991, 2001 και 2011
 Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Η περίοδος 1951-1971, στη συνέχεια, χαρακτηρίζεται από έντονες δημογραφικές εξελίξεις σε ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο. Η απρογραμματιστή οικονομική πολιτική και η παντελής έλλειψη περιφερειακής ανάπτυξης είχαν ως συνέπεια, τη μεγάλη εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση στη δεκαετία του 1960, που μαζί με τη μείωση της γεννητικότητας του ελληνικού πληθυσμού, δημιούργησαν ανεπιθύμητες ανακατατάξεις στη γεωγραφική κατανομή του πληθυσμού και στη δημογραφική εξέλιξη.

Η δημογραφική εξέλιξη στο Θεσσαλικό χώρο την περίοδο αυτή παρουσιάζει τα ακόλουθα χαρακτηριστικά: Ο πληθυσμός της Θεσσαλίας αυξήθηκε από 629.000 στα 1951 σε 695.000 στα 1961. Στη δεκαετία όμως 1961-1971 ο πληθυσμός της Θεσσαλίας παρουσιάζει μείωση κατά 5.1% (πίνακας 8). Η μείωση αυτή οφείλεται βασικά στην εξωτερική και εσωτερική μετανάστευση. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε ότι στην περίοδο 1961-72 μετανάστευσαν μόνιμα από τη Θεσσαλία για το εξωτερικό 55.000 άτομα που ανήκαν κατά ποσοστό 90% στις παραγωγικές ηλικίες 15-49 ετών (πίνακας 7). Τα άτομα αυτά αποτελούσαν το 8% του συνολικού πληθυσμού της Θεσσαλίας κατά την απογραφή του 1961.

ΕΤΗ/ΠΕΡΙΟΧΕΣ	ΚΑΡΔΙΤΣΑ	ΛΑΡΙΣΑ	ΜΑΓΝΗΣΙΑ	ΤΡΙΚΑΛΑ	ΘΕΣΣΑΛΙΑ
1961-1972	9.474	17.057	6.708	21.514	54.753

Πίνακας 7: Μόνιμοι μετανάστες από Θεσσαλία κατά Νομό την περίοδο 1961-1972
 Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα απογραφής πληθυσμού του 1971, στο διάστημα 1965-71 η καθαρή μείωση του πληθυσμού της Θεσσαλίας, που εγκατέλειψαν την περιοχή και εγκαταστάθηκαν μόνιμα στα μεγάλα αστικά κέντρα και κυρίως στην Αθήνα, έφτασε τα 29.000 άτομα, δηλαδή το 4% του Θεσσαλικού πληθυσμού.

Παράλληλα με τις μεγάλες μετακινήσεις πληθυσμού προς το εξωτερικό και εσωτερικό καταγράφεται η τάση για μείωση των γεννήσεων. Με τη μείωση της γεννητικότητας, την αύξηση του μέσου όρου ζωής και τη φυγή των νέων προς το εξωτερικό ή τα μεγάλα αστικά κέντρα, παρατηρείται γήρανση του Θεσσαλικού πληθυσμού κυρίως στις αγροτικές περιοχές. Είναι χαρακτηριστικό ότι, ο δείκτης γηρασμού (ποσοστό ατόμων πάνω από 60 ετών στο σύνολο του πληθυσμού) από 7,9, που ήταν στα 1961, έφτασε το 15% στα 1971. Μάλιστα ο δείκτης γηρασμού του Θεσσαλικού πληθυσμού ήταν τότε μεγαλύτερος και από το δείκτη γηρασμού του ελληνικού πληθυσμού,, που το 1971 ήταν 11% (ΕΣΥΕ, απογραφές)

Η έλλειψη σχεδιασμένης και στοχευμένης περιφερειακής ανάπτυξης οδήγησε εκατοντάδες χιλιάδες άτομα να εγκαταλείψουν τον τόπο τους και να αναζητήσουν την τύχη τους σε μεγάλες πόλεις και αποτέλεσε βασικό παράγοντα διαμόρφωσης της πληθυσμιακής φυσιογνωμίας. Άλλοι σημαντικοί παράγοντες είναι η υπογεννητικότητα και η συνεχής αστικοποίηση. Κρίσιμο ζήτημα αυτής της κατάστασης ήταν η σημαντική μείωση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού.

	1951-1961	1961-1971	1971-1981	1981-1991	1991-2001
Ν. Μαγνησίας	5,51	-0,55	12,9	8,89	4,31
Θεσσαλία	10,56	-5,1	5,41	5,11	3,1
Ελλάδα	9,9	4,53	11,08	5,37	6,82

Πίνακας 8: Πληθυσμιακή εξέλιξη 1951-2001 (μεταβολές σε %)

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ 2001

Σύμφωνα με τα στοιχεία της στατιστικής υπηρεσίας την περίοδο από το 1980 μέχρι το 2001 παρουσιάζεται μια σταθερή και μικρή αύξηση του πληθυσμού της περιφέρειας (πίνακας 8). Με βάση τις τελευταίες δυο απογραφές από το 2001 και μέχρι το 2011 υπήρξε μείωση στον πληθυσμό Θεσσαλίας. Ταυτόχρονα, ο πληθυσμός της Θεσσαλίας σήμερα θεωρείται γηρασμένος, με οριακές τιμές αντικατάστασης.

ΕΤΟΣ	1951	1961	1971	1981	1991	2001	2011
ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΚΑΤΑ Τ.ΧΛΜ	44.8	49.5	47.4	49.5	52.4	52.7	52.2

Πίνακας 9: Κάτοικοι ανά τ.χλμ στη Θεσσαλία την περίοδο 1951-2011

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

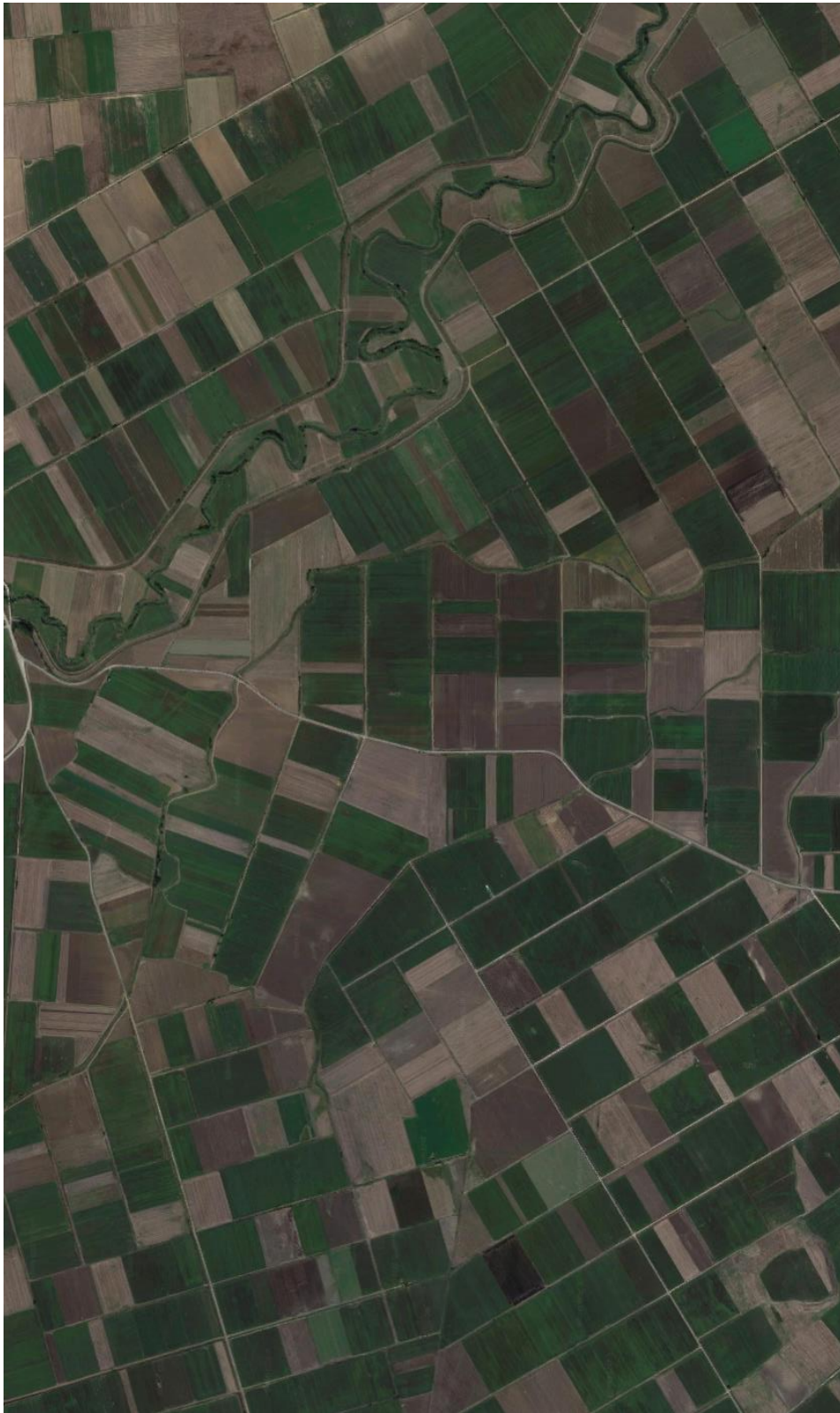
Τέλος, ένα ακόμη αποθαρρυντικό στοιχείο είναι η εγκατάλειψη των ορεινών περιοχών που συγκαταλέγονται στις δυσπρόσιτες περιοχές. Ενώ αποτελούν το 45% του εδάφους της περιφέρειας, ο πληθυσμός έχει μειωθεί αρκετά και αποτελεί μικρό μέρος του συνολικού πληθυσμού της περιφέρειας. Σε αρκετές περιπτώσεις μάλιστα η κατοίκηση τους σχετίζεται με εποχικές τουριστικές δραστηριότητες.

5.4 Αστική Διάχυση

Η αστική διάχυση αποτελεί ένα κρίσιμο ζήτημα των τελευταίων δεκαετιών και συνδέεται με πολλά περιβαλλοντικά προβλήματα, με οικονομικές και κοινωνικές επιπτώσεις στα κέντρα τους και στον περιβάλλοντα χώρο. Οι επιπτώσεις της επέκτασης και της άναρχης εξάπλωσης είναι πλήρως συνδεδεμένες με τις έννοιες της αειφόρου ανάπτυξης και των συνδεδεμένων οικοσυστημάτων, έννοιες σημαντικές για την ομαλή λειτουργία της πόλης και των γύρω περιοχών (ΕΕΑ, 2006). Ο τρόπος που χρησιμοποιείται η γη και οι φυσικοί πόροι έχουν σημαντικές επιδράσεις στις περιβαλλοντικές συνθήκες, στις αστικές και στις μη αστικές περιοχές. Αυτές μπορεί να είναι άμεσες, όπως είναι ο περιορισμός της γεωργικής γης, η σταδιακή αλλοίωση του φυσικού τοπίου, η εξαφάνιση ειδών χλωρίδας και πανίδας ή και έμμεσες, όπως είναι η αυξημένη μόλυνση του νερού και των φυσικών πόρων και η έντονη ατμοσφαιρική ρύπανση.

Οι γεωργικές εκτάσεις που γεινιάζουν με τα αστικά κέντρα είναι ιδανικοί προορισμοί για αστικές επεκτάσεις. Η αξία της γης, παράλληλα, αυξάνεται συνεχώς λόγω της αυξανόμενης ζήτησης, της κατασκευής οδικών αξόνων, των νέων προορισμών αναψυχής και εμπορίου. Αρκετοί αγρότες καταλήγουν να διαθέτουν τα αγροτεμάχια τους σε εργολάβους, εξασφαλίζοντας, ωστόσο, μεγάλα οικονομικά οφέλη.

Η άναρχη και αυθαίρετη δόμηση, που αποτελεί τάση διαφόρων εποχών αποτέλεσε χαρακτηριστικό και στην περιφέρεια της Θεσσαλίας. Με τον κατακερματισμό της ιδιοκτησίας και την μεγάλη αξία της κατασκευής ακινήτων, τμήμα της θεσσαλικής γης επιδόθηκε στην κατασκευή. Το ιδιαίτερα αρνητικό στην περίπτωση της Θεσσαλίας είναι ότι, αυτή η γη που δόθηκε στην κατασκευή αποτελούσε και αποτελεί αγροτική γη υψηλής παραγωγικότητας, αλλά και ιδιαίτερα τοπία και φυσικά περιβάλλοντα ευαίσθητων οικοσυστημάτων.

Εικόνα 2: Θεσσαλικός κάμπος, κατακερματισμένη ιδιοκτησία
Πηγή: <https://www.ktimatologio.gr/>

Η κατασκευή οδικών αξόνων είναι ένας παράγοντας που συνέβαλε στην αστική επέκταση και είχε σημαντικές επιπτώσεις στη περίπτωση της Θεσσαλίας. Η ανάπτυξη του δρόμου, πρώτα επαρχιακού και μετέπειτα Κεντρικού Οδικού Δικτύου προσέλκυσε κτίσματα σε αγροκτήματα. Τα κτίσματα αυτά μεγάλου μεγέθους στις περισσότερες περιπτώσεις είναι διαφόρων χρήσεων, που ποικίλουν ανάλογα με την εκάστοτε ανάπτυξη και τις τάσεις. Ξεκινώντας από τις ταβέρνες και τα μπουζούκια της ακμής της δεκαετίας του 1990, φτάνουμε μέχρι σήμερα με τα Mall και IKEA, που έρχονται να προστεθούν στο παζλ χρήσεων. Ταυτόχρονα υπάρχουν και μεταποιητικές και βιοτεχνικές χρήσεις. (εικόνα 3)

Εικόνα 3: Αστική διάχυση κατά μήκος οδικών αξόνων που ενώνουν πόλεις
 Πηγή: ίδια επεξεργασία

Η κατασκευή της νέας Εθνικής Οδού Αθήνας -Θεσσαλονίκης επέφερε πολύ σημαντική ανάπτυξη στον άξονα της Λάρισας, απομειώνοντας όμως ταυτόχρονα τα άλλα αστικά κέντρα της Θεσσαλίας.

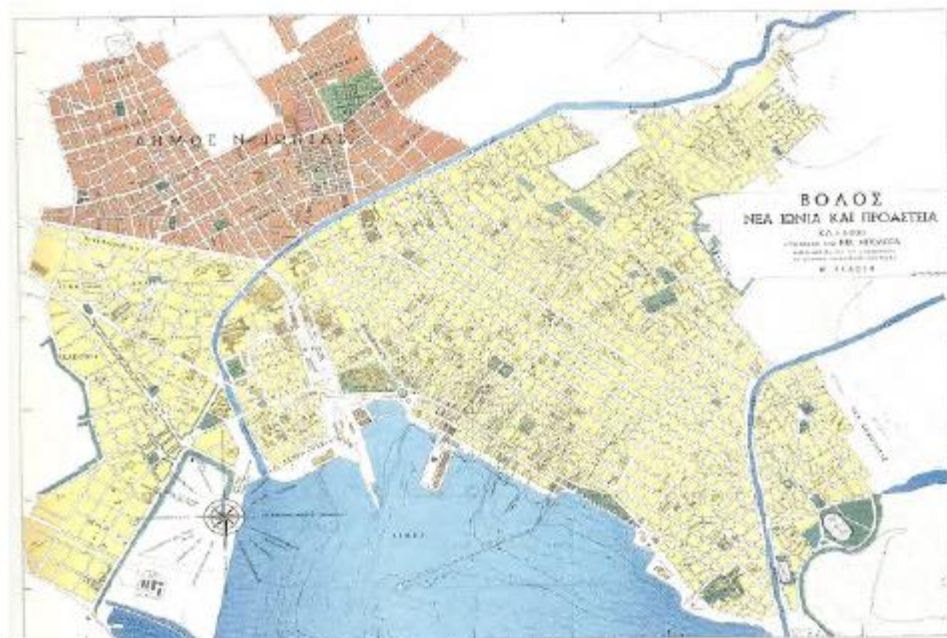
Η γένεση των προβλημάτων εκτεταμένης δόμησης (στις περισσότερες περιπτώσεις αρτηριών των ελληνικών πόλεων) ξεκινά αμέσως μετά την κατασκευή ενός νέου οδικού άξονα (π.χ. ενός παρακαμπτήριου δρόμου πόλης ή οικισμού). «Αυτός ασκεί ισχυρές ελκτικές δυνάμεις σε διαφόρων ειδών «εντατικές» χρήσεις γης, οι οποίες, ελλείψει απαγορευτικών ή άλλων ρυθμιστικών διατάξεων, αρχίζουν να εγκαθίστανται στον παρόδιο χώρο του και να προκαλούν με τη σειρά τους πρόσθετες κυκλοφοριακές επιβαρύνσεις. Παράλληλα, η ύπαρξη συσσωρευμένων λειτουργιών ανεβάζει τις αξίες της γης. Σε ένα επόμενο στάδιο γίνονται συνήθως επενδύσεις στον οδικό άξονα (π.χ.

βελτίωση της οδικής υποδομής, διαμορφώσεις του δημόσιου χώρου, κλπ) και προωθούνται ρυθμίσεις (π.χ. εντάξεις εκτάσεων στο σχέδιο πόλης), με βάση μια προσδοκώμενη επαύξηση της συγκέντρωσης παροδίων λειτουργιών.»¹⁴

Ένα σημαντικό ζήτημα, όπως προαναφέρθηκε, αποτελεί το γεγονός ότι, κυρίως μετά τη δεκαετία του 1980, παρατηρείται έντονη συγκέντρωση του πληθυσμού στα αστικά κέντρα, τα οποία επεκτείνονται χωρικά, με σημαντικές συνέπειες για το περιβάλλον.

Η πόλη του Βόλου αποτελεί ένα από τα χαρακτηριστικά παραδείγματα αστικής διάχυσης. Η περιοχή που καταλαμβάνει ο οικιστικός ιστός περιβάλλεται βορειοανατολικά από τον ορεινό όγκο του Πηλίου, νότια από τη θάλασσα και δυτικά από τις πεδινές εκτάσεις της Θεσσαλίας. Η πόλη είναι κτισμένη με μέτωπο κυρίως στον Παγασητικό κόλπο και εκτείνεται ως τις παρυφές του Πηλίου. Είναι μια πόλη, όπου η σχέση του αστικού της ιστού με το βουνό και τη θάλασσα, έχει επιδράσει διαχρονικά και δραστικά στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή των κατοίκων (Greenkeys, 2008; Χαστάογλου, 2002).

Ο πληθυσμός του Βόλου παρουσίασε εντυπωσιακή αύξηση από το 1920 μέχρι το 1951. Κομβικές χρονικές στιγμές, για την εξέλιξη της πόλης, ήταν το 1962, κατά το οποίο στο Βόλο ιδρύθηκε οργανωμένη Βιομηχανική περιοχή (ΒΙΠΕ). Παράλληλα, η Λιμενική Επιτροπή αποφάσισε να κάνει ενέργειες προς εκτόνωση της κίνησης στο λιμάνι. Η πόλη προσέλκυσε, έτσι, νέες χρήσεις και δέχθηκε οικιστικές πιέσεις ζητώντας επεκτάσεις.

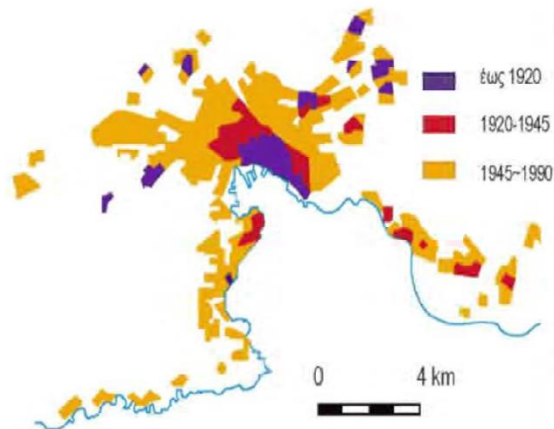
Χάρτης 10: Το εγκεκριμένο σχέδιο των επεκτάσεων του 1956

Πηγή: Χαστάογλου, 2002

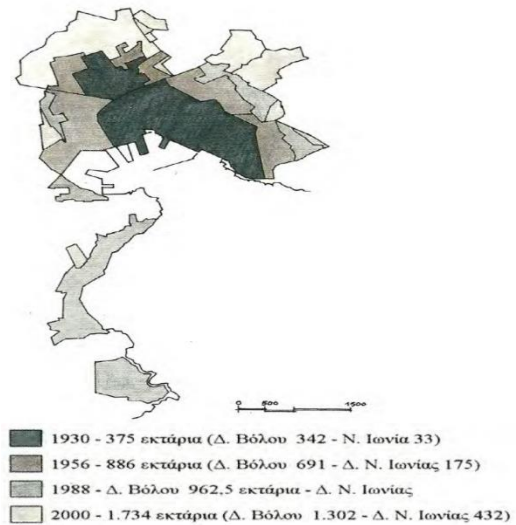
¹⁴ Ερευνητικό Πρόγραμμα για το Υπουργείο Περιβάλλοντος, Χρήσεις γης στο Κύριο Οδικό Δίκτυο, Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών, ΕΜΠ, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα, 2001

Τις δεκαετίες '60 και '70 που ακολούθησαν, ο συνδυασμός της αντιπαροχής με την αύξηση του συντελεστή δόμησης και του μέγιστου ύψους στα 20μ., έδωσαν το πυκνοδομημένο αστικό τοπίο, που έχει η πόλη μέχρι σήμερα. Η εικόνα αυτή προκύπτει ως αποτέλεσμα των επεκτάσεων, αλλά και της αυθαίρετης δόμησης που πραγματοποιήθηκε στα βορειοανατολικά ορεινά και νοτιοδυτικά πεδινά.

Το 2000 η έκταση της πόλης είχε υπερδιπλασιαστεί σε σχέση με εκείνη του σχεδίου του 1956. Στους χάρτες 11 και 12 καταγράφονται οι επεκτάσεις από το 1920 έως το 2000 για το Δήμο Βόλου και το Δήμο Νέας Ιωνίας αντίστοιχα.

Χάρτης 11: Επεκτάσεις του Βόλου (1920-1990)
Πηγή: Αβδελίδη, 2010

Χάρτης 12: Επεκτάσεις Βόλου (1930-2000)
Πηγή: Χαστάογλου, 2002

Τον 20^ο αιώνα ο ρυθμός χωρικής επέκτασης του αστικού ιστού του Βόλου υπήρξε έντονος, με τις επεκτάσεις του δομημένου χώρου κατά τον 20^ο αιώνα και ιδιαίτερα μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο να είναι εκτεταμένες και συνεχείς. Το φαινόμενο αυτό είχε ως βασική επίπτωση, την σε μεγάλο βαθμό αυθαίρετη δόμηση, η οποία συνεπάγεται κοινωνικές πρακτικές υπέρβασης των επιστημονικών και τεχνικών κανόνων πολεοδομίας, ενώ παράλληλα ώθησε σε μια μεγάλη νομοθετική παραγωγή, για τη διευθέτηση αυτής της ρευστής κατάστασης (Αβδελίδη, 2010:63).

Στην πόλη του Βόλου η πληθυσμιακή αύξηση, που παρουσιάστηκε την περίοδο 1990-2011, οδήγησε σε περαιτέρω οικιστική ανάπτυξη της ευρύτερης περιοχής. Παράλληλα, η πόλη του Βόλου προσέλκυσε και νέους κατοίκους, εν όψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Το γεγονός αυτό σηματοδοτεί την οικοδόμηση των αδόμητων χώρων εντός και εκτός σχεδίου πόλεως και αναπόφευκτα λειτουργεί εις βάρος του ελεύθερο χώρο της υπαίθρου, είτε αυτός είναι αγροτικός, είτε ορεινός με ευαίσθητα οικοσυστήματα και ιδιαίτερα τοπία.

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΑ	1920	1940	1961	1971	1991	2001	2011
ΚΑΤΟΙΚΟΙ ΚΑΤΑ Τ.ΧΛΜ	30.046	54.919	67.209	88.095	79.155	85.001	86.046

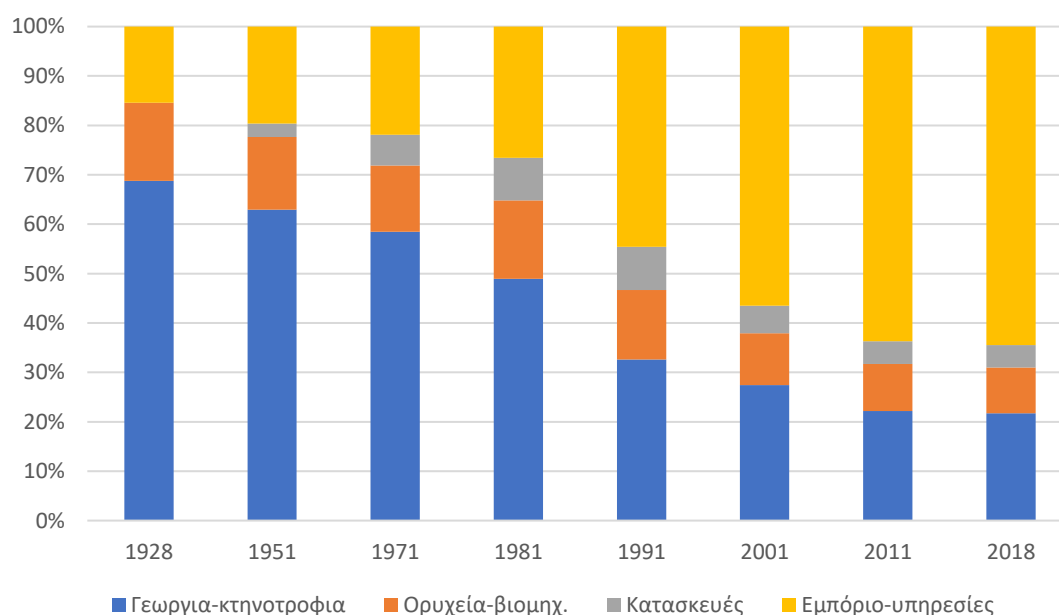
Πίνακας 10: Πληθυσμός Βόλου 1920-2001

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

5.5 Απασχόληση

Η βασική απασχόληση στην περιφέρεια τον 20^ο αιώνα ήταν η γεωργία και η κτηνοτροφία. Στη συνέχεια, παρατηρείται, μικρή τάση στροφής της περιφερειακής οικονομίας προς τον τριτογενή τομέα, και ταυτόχρονα παρατηρείται κάμψη του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα.

Η αστικοποίηση στις δεκαετίες πριν το 1980 δεν συνοδεύτηκε από αύξηση στην απασχόληση στον μεταποιητικό τομέα, που ενώ το 1951 απασχολούσε 30.000 άτομα, το 1971 απασχολούσε 31.000 άτομα. Παρατηρείται όμως, ότι στους τομείς κατασκευές και εμπόριο, μεταφορές και υπηρεσίες, η απασχόληση, μεταξύ των απογραφών 1951 και 1971, αυξήθηκε από 47.000 άτομα σε 69.000, που σημαίνει ότι, οι μετακινούμενοι στα αστικά κέντρα απασχολούνται αποκλειστικά σχεδόν στον τριτογενή τομέα της οικονομίας (διάγραμμα 7).

Διάγραμμα 7: Απασχόληση οικονομικά ενεργού πληθυσμού Θεσσαλίας κατά την περίοδο 1928-2018

Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ, ίδια επεξεργασία

Από το 1951 έως και το 1981, ήταν μια περίοδος προσπάθειας ολοκλήρωσης των βασικών δομών και υποδομών, της υιοθέτησης του εντατικού γεωργικού μοντέλου παραγωγής και των πρώτων περιφερειακών πολιτικών. Την περίοδο αυτή πραγματοποιείται σταθεροποίηση του πληθυσμού σε αστικά κέντρα και σε πεδιάδα. Επίσης η περίοδος αυτή προσδιορίζεται από δυο σημαντικά γεγονότα. Πρώτον την εξασθένηση της ελκυστικότητας των αστικών κέντρων όσον αφορά την προσφορά θέσεων εργασίας, λόγω της πετρελαϊκής κρίσης 1973-75 και την εφαρμογή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) το 1981, η οποία ήρθε να ενισχύσει το εισόδημα της υπαίθρου. Η ανάπτυξη, αυτή την περίοδο, βασίστηκε κυρίως στον εκσυγχρονισμό της οικογενειακής εντατικής γεωργίας, επιφέροντας την ενίσχυση κυρίως των κάθετων παρά των οριζόντιων σχέσεων, αλλά και εξαρτήσεις υπερτοπικές και διαπεριφερειακές, που συχνά ξεπερνούσαν την κλίμακα των θεσσαλικών πόλεων. Αντίθετα, οι αγροτικές τοπικές κοινωνίες αποδεικνύονται αδύναμες να διαχειριστούν τις συνεταιριστικές οργανώσεις, δηλαδή την τοπική τους οικονομία μέσω της κοινωνικής αλληλεγγύης και της συλλογικής δράσης, παρά την πλούσια παράδοση και εμπειρία στο συνεταιριστικό και αγροτικό κίνημα. Η κομματικοποίηση των αγροτικών συλλόγων και κινημάτων ανέκοψε κάθε εξέλιξη και πρόοδο.

Την περίοδο αυτή, μαζί με την εντατικοποίηση της παραγωγής, κυριάρχησαν οι επιδοτήσεις, που μετά από μια μακρά περίοδο εφαρμογής, έγιναν τρόπος ζωής και οικονομικής στήριξης για τις αγροτικές οικογένειες.

Όπως προκύπτει από το διάγραμμα 7 η περιφέρεια έχασε σταδιακά την δυναμική που είχε στην αγροτική παραγωγή, με μείωση των απασχολούμενων και παράλληλα μείωση στη συμμετοχή ΑΕΠ. Η οικονομία στράφηκε, ακολουθώντας τις παγκοσμιοποιούμενες τάσεις, στον τριτογενή τομέα.

Στην Κεντρική Ελλάδα η μεγάλη κερδοφόρα καλλιέργεια των τελευταίων ετών ήταν το βαμβάκι. Η καλλιέργεια αυτή αποτέλεσε μια περίπτωση συμβολής σε μια διαδικασία μετασχηματισμού και αστικοποίησης της υπαίθρου.

Το βαμβάκι απέφερε τέτοια εισοδήματα, ώστε η περιφέρεια οδηγήθηκε εν μέρη σε μονοκαλλιέργεια βαμβακιού. Η καλλιέργεια στηρίχθηκε από την Ευρωπαϊκή ένωση με επιπλέον επιδόματα. Ως αποτέλεσμα, προήλθαν αλλαγές στον τρόπο κατοίκησης, λόγω της ευημερίας που έφερε η συγκεκριμένη καλλιέργεια στη Θεσσαλία. Στην πεδιάδα τη δεκαετία του '90 άρχισαν να ξεφυτρώνουν νέες κατοικίες, σε ορισμένες περιπτώσεις πολυτελή, σε χωριά που πλούτισαν πολύ, χάρη στα υψηλά εισοδήματα που απέφερε το βαμβάκι. Επιπλέον δόθηκε η δυνατότητα για δημιουργία δεύτερης κατοικίας, που αποτελούσε τάση της εποχής και συνέβαλε στην κατασκευαστική ανάπτυξη, που όμως είχε ως αποτέλεσμα την κατασπατάληση του φυσικού ελεύθερου χώρου. Έτσι το αστικό άρχισε να συγχέεται με το αγροτικό.

Αξιζει να σημειωθεί ότι με την καλλιέργεια βαμβακιού, τις τελευταίες δεκαετίες, κατασπαταλήθηκαν οι υδάτινοι πόροι της Θεσσαλίας χάριν στην ανάπτυξη της "εθνικής οικονομίας". Το κράτος έστρεψε τους παραγωγούς στη μονοκαλλιέργεια του υδροβόρου βαμβακιού κι ανά 50 στρέμματα ανοίχθηκε μια βαθιά γεώτρηση (ο υδροφόρος ορίζοντας έχει φθάσει σε βάθος μεγαλύτερο

από 200μ.). Αυτό το μοντέλο ανάπτυξης είχε σαν αποτέλεσμα την εξάντληση των υδάτων από την υπεράρδευση, την πρόκληση καθιζήσεων του εδάφους και ρωγμών εξαιτίας της υπεράντλησης νερού, την παντελή έλλειψη οργανικής ουσίας, την ολοένα πιο εκτεταμένη χρήση χημικών λιπασμάτων με επιπλέον αποτελέσματα στην ρύπανση, την μείωση της βιοποικιλότητας και την αύξηση του κόστους¹⁵.

Σήμερα, η γεωργική γη πρώτης προτεραιότητας, και κυρίως οι πεδινές περιοχές του Θεσσαλικού κάμπου, αντιμετωπίζουν σοβαρά προβλήματα περιβαλλοντικής φύσης, που προέρχονται από την εντατική χρήση με τρόπο «σπάταλο» όσον αφορά τους φυσικούς πόρους και χωροταξικής φύσης, που προέρχονται από την τάση ανάπτυξης και επέκτασης των αστικών χρήσεων στις πεδινές περιοχές. Επίσης, χρησιμοποιούνται μη οικολογικές μέθοδοι καλλιέργειας και η ελάχιστη έως και καθόλου αμειψισπορά, που επικρατεί, ενθαρρύνει την αλόγιστη χρήση λιπασμάτων. Τέλος, ο τομέας αντιμετωπίζει προβλήματα, που οφείλονται σε παράγοντες, όπως το ιδιοκτησιακό καθεστώς της γεωργικής γης και το γεγονός ότι μεγάλο μέρος του τοπικού πληθυσμού εξακολουθεί να εξασφαλίζει το βιοπορισμό του από τη γεωργία, χωρίς όμως να ασκεί πραγματικά αυτό το επάγγελμα. (Μουντράκης, 2010)

Η Θεσσαλική πεδιάδα σήμερα αποτελεί τη μεγαλύτερη ενιαία πεδινή έκταση της χώρας, που φτάνει τα 3,9 εκτ. στρέμματα γεωργικής γης, το 10 % περίπου του συνόλου γεωργικής γης της χώρας. Από την προαναφερόμενη έκταση αρδεύονται τα 2,4 εκατ. στρ. περίπου αλλά ανεπαρκώς. (Χάρτης 13)

Χάρτης 13: Γεωργικές περιοχές Θεσσαλίας
Πηγή: ίδια επεξεργασία

Συγκεντρωτικά, η συσσώρευση της γης, με την βοήθεια του εκμηχανισμού της γεωργίας, οι περιφερειακές εξειδικεύσεις - καθώς φάνηκε ότι η μονοκαλλιέργεια σε μεγάλες εκμεταλλεύσεις είναι πολύ περισσότερο προσοδοφόρες - και η εντατικοποίηση των μεθόδων παραγωγής (intensification), ώστε να

¹⁵ 4ο Αναπτυξιακό Συνέδριο για τους υδάτινους πόρους της Θεσσαλίας, 2017

μεγιστοποιηθεί η παραγωγικότητα, είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά της σύγχρονης αγροτικής εκμετάλλευσης.

5.6 Τουρισμός

Ο τουρισμός στην περιφέρεια της Θεσσαλίας αποτελεί έναν από τους κυριότερους μοχλούς της αναπτυξιακής διαδικασίας, που ελκύει διαρκώς νέες επενδύσεις. Πρόκειται για έναν κλάδο που γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση τις τελευταίες δεκαετίες.

Σχετικά με τον τουρισμό παρατηρείται έντονα η διάσπαρτη εκτός σχεδίου δόμηση τουριστικών εγκαταστάσεων σε ευαίσθητες ορεινές περιοχές, γεγονός που συμβάλει στην ενίσχυση του δομημένου περιβάλλοντος και λειτουργεί αποθαρρυντικά σε ευαίσθητες περιοχές (Νatura, ορεινός χώρος, μικρά νησιά με χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης) και στον αγροτικό χώρο, που απειλείται από την ανεξέλεγκτη διάχυση των αστικών λειτουργιών.

Παρότι η περιφέρεια διαθέτει τουριστικούς πόρους στα ορεινά, στο δυτικό και ανατολικό τμήμα, ο τουρισμός είναι προσανατολισμένος στο μαζικό παραθαλάσσιο τουρισμό. Έτσι έχουμε παραδείγματα μετασχηματισμού παράκτιων τμημάτων, που είχαν μικρούς οικισμούς, να μετατρέπονται σε έντονα δομημένες περιοχές. Επίσης υπάρχουν σε μικρό ακόμα βαθμό περιπτώσεις μεγάλων επενδύσεων ξενοδοχειακών καταλυμάτων, κυρίως στο νησιωτικό τμήμα. Τα τελευταία χρόνια, κυρίως στα νησιά, η τάση χωροθέτησης μεγάλων ξενοδοχειακών μονάδων 5* all inclusive ευνοείται σημαντικά από το κράτος και το θεσμικό πλαίσιο, γεγονός που δημιουργεί κινδύνους. Αυτός ο χαρακτήρας τουρισμού, όπως έχουν αποδείξει άλλα παραδείγματα (Σαντορίνη, Μύκονος), λειτουργεί πολύ επιβαρυντικά για το περιβάλλον, καθώς τρώει χώρο και παράλληλα στις περισσότερες περιπτώσεις ο χώρος αυτός αφορά ευαίσθητα περιβάλλοντα.

Συνεπώς, περιοχές που άλλοτε είχαν περιορισμένη δόμηση φαίνεται να πυκνώνουν λόγω του τουριστικού ενδιαφέροντος. Παράλληλα με την ανάπτυξη τουριστικών καταλυμάτων, έχουν αναπτυχθεί διάφορες υπηρεσίες που συνοδεύουν τον τουρισμό και αφορούν την εστίαση και την ψυχαγωγία. Ο τουρισμός που συναντάται στην περιφέρεια Θεσσαλίας ποικίλει και μπορεί να ταξινομηθεί σε 3 κατηγορίες:

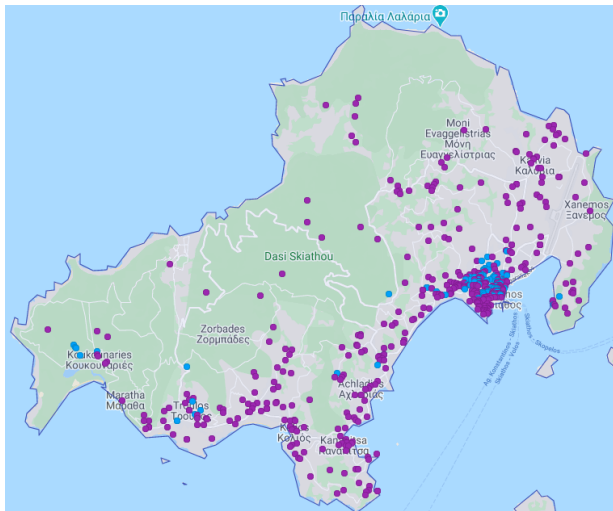
1. Νησιωτικό
2. Ηπειρωτικό παράκτιο
3. Ορεινό

Τα νησιά αποτελούν το βασικό τόπο προσέλκυσης τουρισμού. Στην περίπτωση της Θεσσαλίας και συγκεκριμένα των Σποράδων ο τουρισμός χαρακτηρίζεται από την εποχικότητα.

Στις περιπτώσεις της Σκοπέλου, της Αλοννήσου και της Σκύρου τα τελευταία χρόνια έχει αυξηθεί, τόσο ο τουρισμός όσο και οι τουριστικές υποδομές και υπηρεσίες, αλλά δεν εμφανίζουν χαρακτήρα μαζικότητας και υπέρμετρης συγκέντρωσης τουρισμού. Παράλληλα, στις περιπτώσεις αυτών των νησιών το

μεγαλύτερο μέρος των καταστημάτων και των ξενοδοχείων λειτουργεί μόνο τους καλοκαιρινούς μήνες.

Αξίζει να σημειωθεί η περίπτωση της Σκιάθου, που ακολουθώντας το πρότυπο του μαζικού οργανωμένου τουρισμού, εμφανίζει χαρακτηριστικά «υπερτουρισμού» και έντονης πύκνωσης τουριστικών καταλυμάτων, φτάνοντας σε επίπεδα κορεσμού. Ιδιαίτερα αρνητικό είναι το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια «φυτρώνουν» στο νησί 5στερα resort ξενοδοχεία, που εξυπηρετούν τον τουρισμό πολυτελείας και υποβαθμίζουν φυσικά και ευαίσθητα εδάφη. Η Σκιάθος μέχρι σήμερα έχει αποκτήσει 5 ξενοδοχεία πέντε αστέρων δυο εκ των οποίων είναι resort.

Χάρτης 14: Καταλύματα βραχυχρόνιας μίσθωσης (Airbnb), Σκιάθος
 Πηγή: <https://www.airdna.co/> (2021)

Εικ. 4: Cassandra bay resort, Σκιάθος
 Πηγή: <https://www.tripadvisor.com/>

Ξεκλειδώνει το έργο για νέο ξενοδοχείο 5 αστέρων στη Σκιάθο

Δημοσιεύθηκε 1 έτος πριν στις 4 Δεκεμβρίου 2019 από

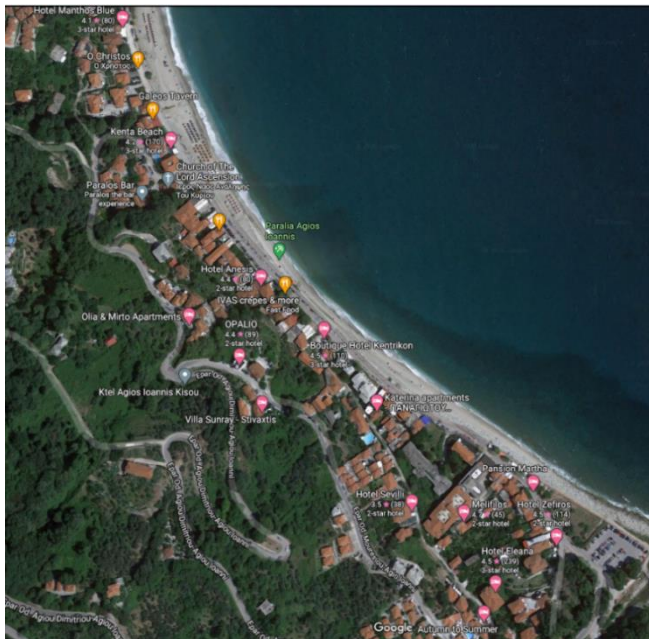

Εικ. 5: Δημοσίευση για ξεκλείδωμα επένδυσης στη Σκιάθο
 Πηγή: <https://ypodomes.com/>

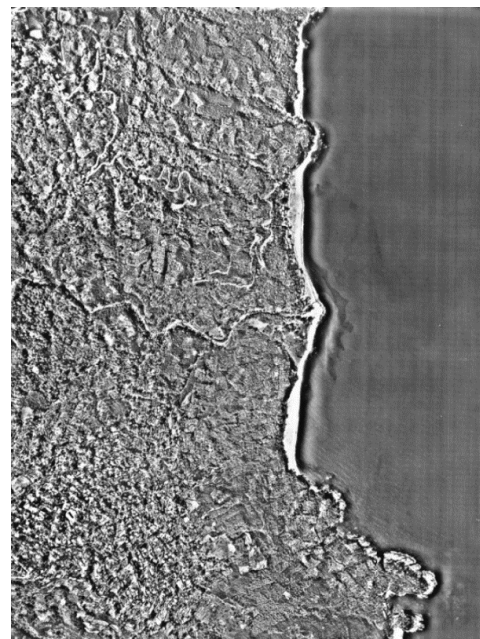
Σύμφωνα με τα στοιχεία του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου Ελλάδος (ΙΝΣΕΤΕ 2019), συνολικά στα νησιά των Β. Σποραδών (Σκιάθος, Σκόπελος και Αλόνησος) λειτουργούν 151 ξενοδοχεία συνολικής δυναμικότητας 10.747 κλινών, εκ των οποίων τα 31 στις υψηλές κατηγορίες (7 πέντε αστέρων και 24 τεσσάρων αστέρων).

Σχετικά με τον ηπειρωτικό παράκτιο τουρισμό το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στις παράκτιες περιοχές του Πηλίου.

Το ιδιαίτερο τοπίο του ανατολικού Πηλίου έχει αποτελέσει το υπόβαθρο για την τουριστική του ανάπτυξη. Το ανατολικό τμήμα του Πηλίου, αν και σχετικά δύσκολα προσβάσιμο, λόγω της ελλιπούς οδικής υποδομής, αναπτύσσεται τουριστικά με μικρότερης κλίμακας καταλύματα. Παρόλα αυτά, η τουριστική ανάπτυξη έχει συμβάλει στην ενίσχυση του δομημένου περιβάλλοντος και την ανεξέλεγκτη ανάπτυξη της εκτός σχεδίου δόμησης. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Άγιου Ιωάννη, που έχει γνωρίσει ιδιαίτερη τουριστική ανάπτυξη. Όπως φαίνεται και στις εικόνες 6 και 7 τα κτίρια αυξήθηκαν και τα ξενοδοχειακά καταλύματα κυριάρχησαν μέχρι το 2020

Εικόνα 6: Υπηρεσίες τουρισμού και δομημένο περιβάλλον στην περιοχή του Αι Γιάννη στο Πήλιο 2020
 Πηγή: google earth

Εικόνα 7: Άγιος Ιωάννης 1960
 Πηγή: ΓΥΣ (Γεωγραφική υπηρεσία στρατού)

Επίσης όπως φαίνεται στην εικόνα 8 έχει αναπτυχθεί σε κοντινή απόσταση από το εγκεκριμένο όριο του οικισμού, η εκτός σχεδίου δόμηση, μέσα στο φυσικό περιβάλλον και σε κοντινή απόσταση από τη θάλασσα.

Ο τουρισμός και σε αυτή την περίπτωση εμφανίζεται εποχικός, με λειτουργία τους καλοκαιρινούς μήνες.

Εικόνα 8: Άγιος Ιωάννης - όριο οικισμού και εκτός σχεδίου δόμηση
 Πηγή: <http://gis.epoleodomia.gov.gr/>

Σχετικά με τον ορεινό τουρισμό, το ενδιαφέρον προσανατολίζεται και πάλι κυρίως στο Πήλιο και το ορεινό του τμήμα. Στα ορεινά του Πηλίου υπάρχουν παραδοσιακοί οικισμοί, που διαμορφώνουν ένα ελκυστικό τουριστικό προϊόν και συγκεντρώνουν μεγάλο αριθμό τουριστών, κυρίως το χειμώνα. Χαρακτηριστικά είναι τα παραδείγματα της Μακρινίτσας και της Πορταριάς, που έχουν αναπτύξει ένα εξελιγμένο δίκτυο υπηρεσιών τουρισμού. Ο ορεινός τουρισμός, αν και παρουσιάζει αυξημένη κινητικότητα το χειμώνα, λειτουργεί όλο το χρόνο. Στην περίπτωση του ορεινού Πηλίου παρατηρείται διαχρονικά η απουσία ανάπτυξης του ορεινού τουρισμού (με τα χαρακτηριστικά ανάπτυξης εναλλακτικών δραστηριοτήτων). Αντ' αυτού αναπτύσσεται με ήπιους ρυθμούς ο τουρισμός αναψυχής, που συνοδεύεται από πληθώρα υπηρεσιών εστίασης.

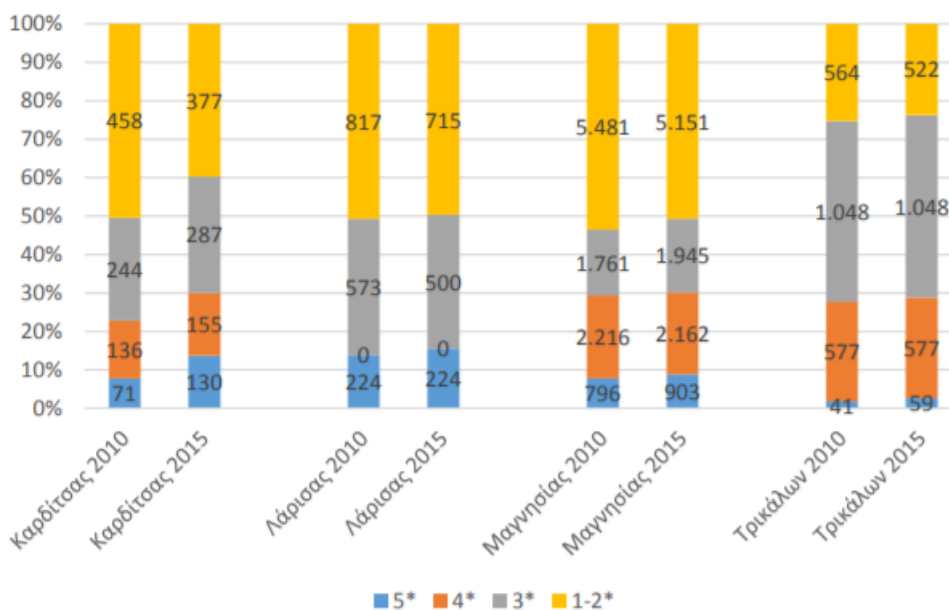
Η περιφερειακή ενότητα Μαγνησίας αποτελεί την πιο τουριστική ενότητα της Θεσσαλίας διαχρονικά, καθώς σε αυτήν συμπεριλαμβάνεται το Πήλιο με το ορεινό και παράκτιο τμήμα της και τα νησιά. Ταυτόχρονα, συγκεντρώνει τα αρνητικά αποτελέσματα από την άναρχη ανάπτυξη του και την μαζικότητα που προωθείται, χωρίς ποιοτικά χαρακτηριστικά και σεβασμό στα ευαίσθητα οικοσυστήματα που εκμεταλλεύεται.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ							
Ξενοδοχειακό δυναμικό 2019							
Περιφερειακή Ενότητα		5*	4*	3*	2*	1*	Σύνολο
Καρδίτσα	Μονάδες	2	7	10	14	2	35
	Δωμάτια	80	228	278	291	64	941
	Κλίνες	178	481	553	528	154	1,894
Λάρισα	Μονάδες	2	2	11	13	11	39
	Δωμάτια	224	77	472	383	250	1,406
	Κλίνες	433	134	905	692	518	2,682
Μαγνησία	Μονάδες	22	95	90	144	54	405
	Δωμάτια	1,124	2,417	2,346	3,283	970	10,140
	Κλίνες	2,295	4,884	4,684	6,360	1,904	20,127
Τρίκαλα	Μονάδες	3	12	30	24	7	76
	Δωμάτια	59	860	887	393	67	2,266
	Κλίνες	132	1,688	1,723	772	175	4,490
Σύνολο	Μονάδες	29	116	141	195	74	555
	Δωμάτια	1,487	3,582	3,983	4,350	1,351	14,753
	Κλίνες	3,038	7,187	7,865	8,352	2,751	29,193

Πίνακας 11: Ξενοδοχειακό δυναμικό 2019, περιφέρεια Θεσσαλίας
Πηγή: ΙΝΣΕΤΕ 2020

Η Π.Ε. Μαγνησίας διαθέτει το 73,4% του δυναμικού της Περιφέρειας, με 405 ξενοδοχειακές μονάδες και 20.127 κλίνες (πίνακας 11) από τις οποίες:

1. Η Ηπειρωτική Μαγνησία διαθέτει το 63,3%, με 266 μονάδες και 9.270 κλίνες.
2. Η Αλόνησος διαθέτει το 4,8%, με 20 μονάδες και 1.295 κλίνες.
3. Η Σκιάθος το 21,4% με 90 μονάδες και 6.786 κλίνες και
4. Τέλος, η Σκόπελος διαθέτει το 10,5%, με 44 μονάδες και 2.623 κλίνες.

Διάγραμμα 8: Εξέλιξη του αριθμού των ξενοδοχειακών δωματίων για τα έτη 2010 και 2015 για την περιφέρεια Θεσσαλίας

Πηγή: Ξενοδοχειακό επιμελητήριο Ελλάδος- SETE Intelligence

Επιπλέον από τα στοιχεία του ξενοδοχειακού επιμελητηρίου Ελλάδος, παρατηρούμε ότι στο σύνολο της Περιφέρειας ο αριθμός των ξενοδοχειακών δωματίων εμφανίζει μικρή μείωση 1,7% στο διάστημα 2010-2015. Συγκεκριμένα, ο αριθμός των ξενοδοχειακών δωματίων των 5* και 3* εμφανίζουν σημαντικές αυξήσεις 16,2% και 4,2% αντίστοιχα. Σε αντίθετη πορεία, τα ξενοδοχειακά δωμάτια των 4* και 1-2* εμφανίζουν μείωση κατά 1,2% και 7,6% αντίστοιχα. Οι διαφοροποιήσεις, που εμφανίζονται στις επιμέρους κατηγορίες, πιθανόν να οφείλονται στην αναβάθμιση των τουριστικών καταλυμάτων σε μεγαλύτερες κατηγορίες (π.χ. 4* σε 5* κλπ.). Η τάση για αύξηση των μεγάλων ξενοδοχειακών επενδύσεων φαίνεται να εδραιώνεται στην Περιφέρεια, ευνοώντας την ανάπτυξη της βιομηχανίας των 5* και resort. Επιπλέον, λειτουργεί αποθαρρυντικά, τόσο για την τοπική οικονομία με τα μικρότερα καταλύματα, που όπως φαίνεται από τους αριθμούς περιορίζονται, όσο και για το περιβάλλον στο οποίο εγκαθίστανται οι μεγάλες εγκαταστάσεις.

5.7 ΑΠΕ

Το ενδιαφέρον των επενδύσεων στις ΑΠΕ στην περιφέρεια Θεσσαλίας προσανατολίζεται στην ηλιακή ενέργεια, καθώς το πεδινό έδαφος της Θεσσαλίας αποτελεί ιδανικό τόπο χωροθέτησης φωτοβολταϊκών συστημάτων για την παραγωγή ενέργειας. Οι ιδανικοί αυτοί τόποι εγκαταστάσεις, όμως, αφορούν τις καλλιεργήσιμες εκτάσεις της περιφέρειας. Συνεπώς τα τελευταία χρόνια η αυξημένη συγκέντρωση φωτοβολταϊκών, κυρίως μεγάλης εμβέλειας, λόγω κέρδους, έχει κατατάξει τις ΑΠΕ σε σημαντική απειλή, με κινδύνους υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Η υποβάθμιση αφορά στη μείωση των καλλιεργήσιμων εκτάσεων, αφού μετατρέπονται σε υποδοχείς τέτοιων εγκαταστάσεων.

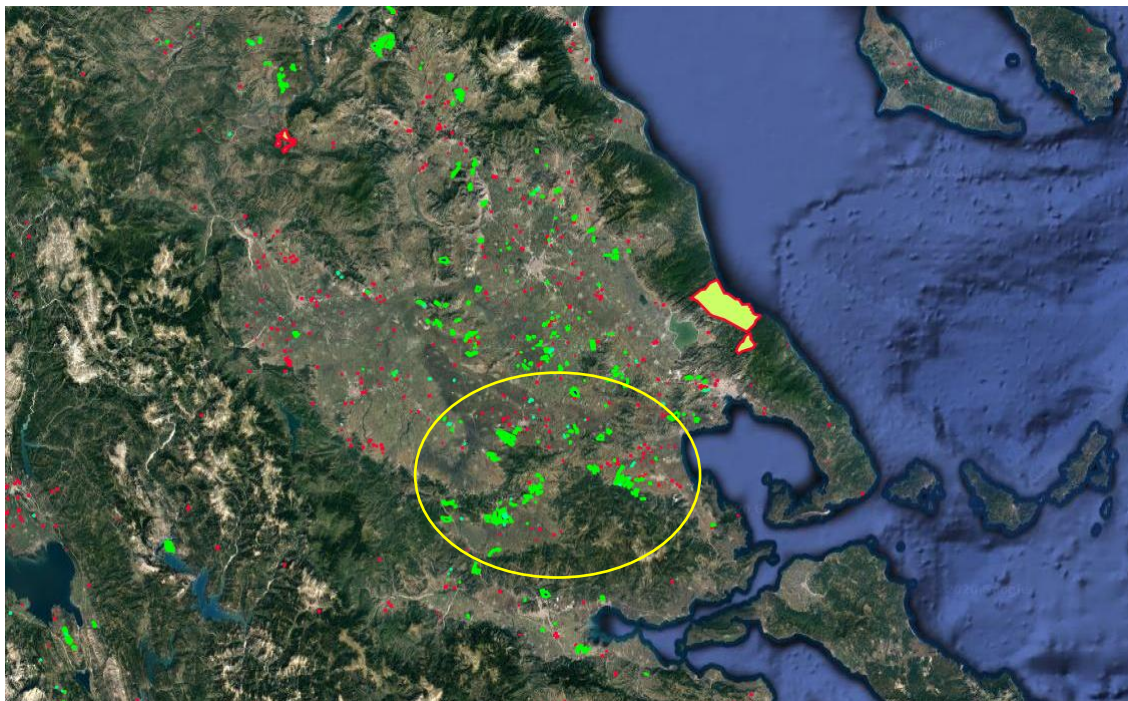

Εικόνες 9, 10: Εγκαταστάσεις φωτοβολταϊκών σε καλλιεργήσιμες εκτάσεις
Πηγή: google earth

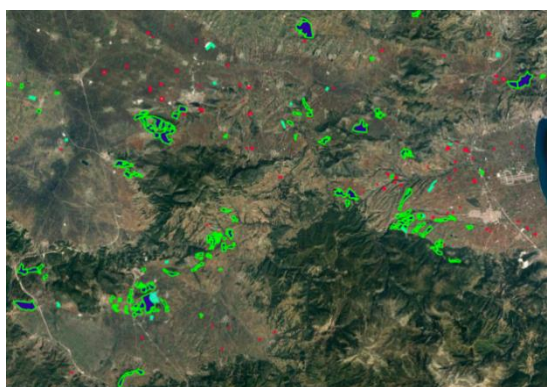
Επισημαίνεται ότι, οι Περιοχές προστασίας της γεωργικής γης πρώτης προτεραιότητας δεν προστατεύονται από τη νομοθεσία. Αντιθέτως το θεσμικό πλαίσιο επιτρέπει Εγκαταστάσεις Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας, σύμφωνα με τις διατάξεις του εγκεκριμένου ΕΠΧΣΑΑ για τις ΑΠΕ (ΦΕΚ 2464/Β'/2008) και τις εκάστοτε ισχύουσες διατάξεις για τις ΑΠΕ. Το ίδιο ισχύει για τις ορεινές περιοχές, που είναι ευνοϊκές για εγκαταστάσεις αιολικής ενέργειας.

Στις εικόνες (11, 12, 13) που ακολουθούν φαίνονται χωρικά οι άδειες που έχουν εγκριθεί στην περιοχή της Θεσσαλίας, καθώς και αυτές που βρίσκονται σε αξιολόγηση. Το μέγεθος των συστημάτων που έχουν εγκριθεί και βρίσκονται σε διαδικασία παραγωγής, όπως προκύπτει είναι χωρικά δυναμικό. Αξιοπρόσεκτη παράλληλα, είναι η εικόνα με τις άδειες που βρίσκονται σε αξιολόγηση, των οποίων ο αριθμός και η ποσότητα είναι ιδιαίτερα μεγάλη και δείχνει την αυξημένη

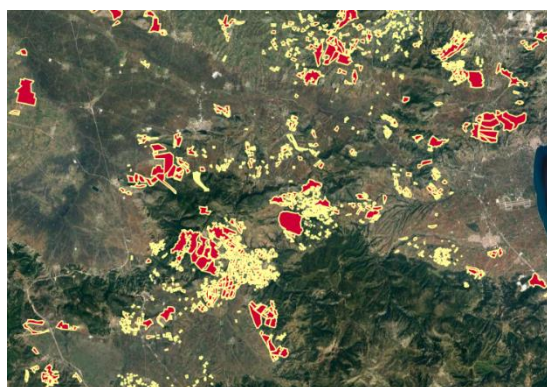
διάθεση για εγκατάσταση συστημάτων ηλιακής ενέργειας στην περιοχή. Το γεγονός αυτό, καταδεικνύει ότι η βιομηχανία εγκατάστασης των φωτοβολταϊκών συστημάτων, στην περιοχή, εδραιώνεται, εκμεταλλευόμενη τη γεωμορφολογία και τα φυσικά χαρακτηριστικά της περιοχής.

Εικόνα 11: Φωτοβολταϊκά συστήματα στη Θεσσαλία
Πηγή: <https://geo.rae.gr/> (Ιανουάριος 2021)

Εικόνα 12: Φωτοβολταϊκά συστήματα με άδεια σε τμήμα της Θεσσαλίας
Πηγή: <https://geo.rae.gr/> (Ιανουάριος 2021)

Εικόνα 13: Φωτοβολταϊκά συστήματα σε αξιολόγηση σε τμήμα της Θεσσαλίας
Πηγή: <https://geo.rae.gr/> (Ιανουάριος 2021)

Μετά τον τελευταίο νομό για το περιβάλλον και τις ΑΠΕ (Ν.4685/2020) που διευκολύνει τις αδειοδοτήσεις, οι αιτήσεις εγκαταστάσεων έχουν αυξηθεί. Συνεπώς η επιβάρυνση του περιβάλλοντος θα συνεχίσει να υφίσταται και να μεγαθύνεται, ενώ ταυτόχρονα σημαντικές καλλιεργήσιμες εκτάσεις θα συνεχίσουν να χάνονται.

6. ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ ΜΕ ΟΡΟΥΣ ΑΕΙΦΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται μια προσέγγιση του αναγκαίου σχεδιασμού του χώρου, στον οποίο κυριαρχεί η αγροτική οικονομία, με την παράλληλη ανάπτυξη των άμεσων και συναρτώμενων προς αυτήν παραγωγικών δραστηριοτήτων και στον οποίο συνυπάρχει δυναμικά ο τριτογενής τομέας.

Η εικόνα της υπαίθρου, από τους ορισμούς που ανωτέρω αναλύθηκαν, προκύπτει ως ένα "συνεχές" (continuum) εκτός του αστικού χώρου, ενώ από την ανάλυση του θεσμικού πλαισίου και των εργαλείων που διαμορφώθηκαν επιβεβαιώνεται και η υπόθεση εργασίας για τη διαχείριση της υπαίθρου ως αποθετήριο χρήσεων.

Μπορεί στο παρελθόν οι περιοχές της υπαίθρου να αντιμετωπίζονταν από τους φορείς χάραξης πολιτικής ως ομοιογενείς περιοχές με ανάλογα εμπόδια και ευκαιρίες για ανάπτυξη, στην πράξη όμως η συγκεκριμένη αντιμετώπιση δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

Οι περιφέρειες της "υπαίθρου" διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους, όσον αφορά στους τρόπους και στις προοπτικές ανάπτυξής τους. Είναι, λοιπόν, αναγκαίο να συνεκτιμώνται οι ιδιαιτερότητες και οι ανάγκες της κάθε περίπτωσης στο σχεδιασμό και προγραμματισμό, προκειμένου να αξιοποιούνται οι προοπτικές τους και να διασφαλίζεται η ολοκληρωμένη ανάπτυξή τους {ESPON, 2006: 28-33}.

6.1 Η κατασπατάληση της υπαίθρου και η ανάγκη για αειφορική διαχείριση

Η χρήση του όρου ύπαιθρος αντί του «αγροτικός χώρος» επισημαίνει την ανάγκη θέασης του χώρου, που ιστορικά κυριαρχούσε η αγροτική ζωή, ως ένα πεδίο όπου υφίστανται πολλαπλές δράσεις, διαφορετικές παραγωγικές δραστηριότητες, ετερογενείς χρήσεις των φυσικών πόρων, διαφορετικές κοινωνικές ομάδες και κοινωνικά στρώματα με αντικρουόμενες αντιλήψεις για την ανάπτυξη του χώρου και ποικίλες προσπάθειες ιδιοποίησης τμημάτων του χώρου αυτού. Με άλλα λόγια, η ύπαιθρος αποτελεί χώρο, όπου συνδυάζεται η γεωργική παραγωγή με την χωρική κατανάλωση και όπου η μια δραστηριότητα δεν διατηρεί την πρωτοκαθεδρία σε σχέση με τις υπόλοιπες.

Από την δεκαετία του 1980 και μετά, η ύπαιθρος δεν αποτελεί πλέον μονοπώλιο της αγροτικής παραγωγής ή των αγροτών. Η σημασία της αγροτικής παραγωγής μειώνεται και νέες μορφές παραγωγής και κατανάλωσης αναδύονται, που έχουν να κάνουν περισσότερο με παροχή υπηρεσιών. Διαμορφώνεται έτσι η λεγόμενη «μετα-παραγωγική» ύπαιθρος (Woods, 2011). Στην κατάσταση αυτή, παρατηρείται μια σταδιακή διείσδυση της πόλης στην

εξοχή, τόσο πραγματικά, με την κατασκευή κατοικιών, όσο και με τη συμβολική εισβολή των αστικών αξιών στην υπαίθρο. Νέες αγροτικές πολιτικές διαμορφώνονται, οι οποίες ελέγχουν την παραγωγή και μεταβάλουν το ρόλο του αγρότη. Συγχρόνως εισχωρούν νέες χρήσεις, που συγκρούονται με την ανάγκη για προστασία του περιβάλλοντος και διατήρησή του πολιτισμικού χαρακτήρα. Οι συγκρούσεις αυτές σχετίζονται, κυρίως, με την εκτεταμένη δόμηση, τον «υπερτουρισμό» και τη βίαιη εισχώρηση των ΑΠΕ.

Είναι γεγονός ότι, ως συνέπεια της «οικονομικής ανάπτυξης» οι περιοχές της υπαίθρου υπόκεινται σε ποικίλες περιβαλλοντικές επιπτώσεις με άμεσες ή/και έμμεσες συνέπειες στην αγροτική ανάπτυξη. Η χρήση γαιών για αστική ανάπτυξη (ισχυρές οικιστικές πιέσεις σε αδόμετες περιοχές που βρίσκονται κυρίως κοντά σε πόλεις, αύξηση των περιοχών α' και β' κατοικίας, κ.ά.) αφενός, οι μεταφορές και η εκτεταμένη εγκατάσταση ΑΠΕ αφετέρου, έχουν αποδειχθεί βασική απειλή για τη γεωργική γη, αλλά και για το φυσικό περιβάλλον γενικότερα. Η απώλεια καλλιεργήσιμων γαιών υψηλής παραγωγικότητας, η καταστροφή βιοτόπων και ο κατακερματισμός οικοσυστημάτων, οι αρνητικές επιδράσεις των νέων δραστηριοτήτων αναψυχής και η ρύπανση του εδάφους, του αέρα και των υδάτων μέσω της επεξεργασίας και εναπόθεσης αποβλήτων, είναι ορισμένες μόνο από τις πιο σημαντικές επιπτώσεις της διαρκούς ανεξέλεγκτης - "αστικής διάχυσης", των ΑΠΕ, της "τουριστικής ανάπτυξης" και του φαινομένου του «μαζικού τουρισμού». Περιοχές, έτσι, με ελκυστικά τοπία - όπως ορεινές και παράκτιες - απειλούνται. Αρνητικές, όμως, επιδράσεις στη «χωρική» και στην «αγροτική ανάπτυξη» έχουν επίσης η εντατικοποίηση, η συγκέντρωση, και η εξειδίκευση της παραγωγής στη γεωργία, αλλά και η ανεξέλεγκτη ανάπτυξη της κτηνοτροφίας (βοσκοτόπων), αφού προκαλούν επιβάρυνση των εδαφών και απειλή για τα φυσικά και πολιτιστικά τοπία.

Αντίστοιχα, η ισχυρή συγκέντρωση των κέντρων λήψης αποφάσεων, στην πρωτεύουσα και κατά δεύτερο λόγο στα μεγάλα αστικά κέντρα, έχει περιθωριοποιήσει ένα σημαντικό μέρος του εθνικού εδάφους. Η διοικητική, κοινωνική και οικονομική περιθωριοποίηση, των αποκαλούμενων «μειονεκτικών» και «προβληματικών» περιοχών της υπαίθρου, έχει δημιουργήσει ποικιλία μορφών αποκλεισμού και φτώχειας, με αποτέλεσμα να αμφισβητηθεί ριζικά η ρυθμιστική ικανότητα του συγκεντρωτικού κράτους, από τα εθνικά προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης από τη δεκαετία του ογδόντα και μετά .

Σε μια χώρα, όπως η Ελλάδα - με σημαντικό αριθμό «αγροτικών περιοχών», προκειμένου να διασφαλισθεί η ανάπτυξη των περιφερειών της, επιβεβλημένη κρίνεται η επαναξιολόγηση της σχέσης "πόλης - υπαίθρου". Η επαναξιολόγηση, όμως, αυτή θα πρέπει, κατά κύριο λόγο, να βασίζεται στην ολοκληρωμένη αντιμετώπιση πόλης - υπαίθρου, ως λειτουργικών χωρικών μονάδων με ποικίλες σχέσεις και αλληλεξαρτήσεις.

Από τον χωρικό σχεδιασμό που έχει πραγματοποιηθεί την τελευταία εικοσαετία φαίνεται ότι, παρά τις επιχειρούμενες προσπάθειες «χωρικής ρύθμισης - ανάπτυξης» που ολοκληρώθηκαν με τη θεσμοθέτηση του Γενικού, των Ειδικών και των Περιφερειακών Πλαισίων Χωροταξικού Σχεδιασμού & Αειφόρου

Ανάπτυξης¹⁶, ο «χώρος της υπαίθρου» εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται στη βάση μιας θεώρησης, που δεν επιτρέπει την ανάδειξη της πολυδιάστατης φύσης του, και του είδους των σχέσεων αλληλεπίδρασής του με τον «αστικό χώρο». Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται, από την υιοθετούμενη μεθοδολογία αξιολόγησης της βαρύτητας των πόλεων της Ελλάδας, με στόχο την ανάδειξη «πόλων ανάπτυξης», όπου δε φαίνεται να διασφαλίζεται η αναγκαία συσχέτιση του δικτύου των οικισμών του «αγροτικού χώρου» με το υπόλοιπο δίκτυο της χώρας¹⁷, αλλά και από την απουσία καθορισμού επιπέδων συσχέτισης αγροτικής δραστηριότητας και άλλων εξίσου σημαντικών λειτουργιών και υποδομών. Διαπιστώνονται, έτσι, στα θεσμοθετημένα Πλαίσια ΧΣΑΑ αδυναμίες στα επίπεδα εννοιολογικής αποσαφήνισης του “αγροτικού” και “αστικού χώρου”, καθώς και στην αναγνώριση των μεταξύ τους σχέσεων, που δε φαίνεται να αντιμετωπίζεται στη βάση μιας συνθετικής θεώρησής τους, ικανής να επιτρέψει τη διαχείριση των “αγροτικών περιοχών” ως “οργανικών” τμημάτων του εθνικού - περιφερειακού χώρου.

Το ζήτημα της ανάπτυξης των “αγροτικών περιοχών” θα μπορούσε να αντιμετωπισθεί μέσω κατάλληλου σχεδιασμού των χρήσεων γης και των κατάλληλων μέτρων περιβαλλοντικής προστασίας. Με αυτό τον τρόπο οι συνέπειες στην ανάπτυξη των “αγροτικών περιοχών” θα μπορούσαν να περιορισθούν με την ανεύρεση λύσεων αειφορικού σχεδιασμού / διαχείρισης της “αστικής ανάπτυξης” και των οικονομικών δραστηριοτήτων. Είναι σημαντικό, λοιπόν, να διερευνώνται -κατά περίπτωση - εναλλακτικές προτάσεις “αγροτικής ανάπτυξης”, που να βασίζονται στην συνεκτίμηση των ποικίλων αναπτυξιακών προοπτικών κάθε περιοχής.

Χρειάζεται συνεπώς, μια νέα πολιτική ή καλύτερα μια νέα δέσμη πολιτικών, βασισμένων σε στρατηγική, για την ανάπτυξη της Υπαίθρου που να αντιστοιχεί στα δεδομένα που προαναφέρθηκαν. Προφανώς αυτή η στρατηγική οφείλει να είναι προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής. Στοιχεία μιας τέτοιας στρατηγικής έχουν ήδη διατυπωθεί σε διάφορα κείμενα διεθνών οργανισμών όπως πχ ο ΟΟΣΑ (OECD, 2007).

Θα ήταν αποτελεσματικό να αναπτυχθεί μια εξαρχής νέα στρατηγική με χωρικό – γεωγραφικό χαρακτήρα, που θα αποσυνδεόταν από τα κλαδικά χαρακτηριστικά της αγροτικής πολιτικής και θα αντιμετώπιζε την Υπαίθρο, ως πεδίο ανάπτυξης πολλών δραστηριοτήτων δηλ. κατασκευής κατοικίας και τουριστικών υποδομών, τουριστικής δραστηριότητας, διαχείρισης φυσικού πλούτου και βεβαίως αγροτικής ή/και βιομηχανικής/βιοτεχνικής δραστηριότητας (Van der Ploeg κ.α., 2000) αξιοποιώντας έτσι την πολυλειτουργικότητα του χώρου της υπαίθρου.

Μέσα στις νέες αυτές εξελίξεις τις διαφοροποιήσεις και τις συνεχείς μεταβολές των δεδομένων της αναπτυξιακής διαδικασίας, δεν αρκεί μόνο να

¹⁶ ΓΠΧΣΑΑ (2008), Ειδικά Πλαίσια ΧΣΑΑ ΑΠΕ (2008), Βιομηχανία (2009), Τουρισμού (2009), ΑΠΕ (2009) και ΠΠΧΣΑΑ (περίοδος θεσμοθέτησης : 2003-2004).

¹⁷ βλ. : Θεοδωρά, Γ., 2006; Θεοδωρά, Γ., Λουκάκης, Π., 2005; Θεοδωρά, Γ., Λουκάκης, Π., 2011.

συνεργάζονται τα επιμέρους αρμόδια Υπουργεία, ώστε να συντονίζονται οι πολιτικές τους στην Ύπαιθρο. Πρέπει να υπάρξει μεγάλος βαθμός αποκέντρωσης στο σχεδιασμό και στην υλοποίηση ολοκληρωμένων σχεδίων βιώσιμης ανάπτυξης και όχι απλή εφαρμογή μεμονωμένων αναπτυξιακών μέτρων.

Η αειφόρος ανάπτυξη σηματοδότησε την αρχή μιας νέας εποχής όπου η οικονομική μεγέθυνση και ο εκσυγχρονισμός θα στηρίζονται πλέον σε πολιτικές που διατηρούν και επεκτείνουν τους φυσικούς και περιβαλλοντικούς πόρους. Αποτελεί γενική συνθήκη ότι αειφόρος ανάπτυξη είναι αυτή, που στόχο της έχει να καλύψει τις σημερινές ανάγκες χωρίς όμως να διακινδυνεύει τη δυνατότητα των επόμενων γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες (Brundtland Report, 1987). Εξ ορισμού, λοιπόν, η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης επιχειρεί να θέσει ως συνθήκη για την οποία αναπτυξιακή δράση τον υπολογισμό των πιθανών περιβαλλοντικών επιπτώσεων. Όμως, όσο και αν είναι δύσκολο να βρει κανείς κάποιες κυβερνήσεις ή δημιουργούς των πολιτικών (policy makers), που να είναι αντίθετοι στην ιδέα της αειφόρου ανάπτυξης, άλλο τόσο δύσκολο είναι για τις ίδιες τις κυβερνήσεις να αποδεχθούν τις πολιτικές επιπτώσεις από την ενεργή προώθηση της ανάπτυξης αυτής.

Ο χωρικός σχεδιασμός στο πλαίσιο της αειφόρου ανάπτυξης αποτελεί την πρακτική εκείνη, που αποσκοπεί στην ισόρροπη ανάπτυξη του χώρου (περιφερειακού, εθνικού ή διεθνικού χώρου). Είναι γεγονός ότι οι διάφορες περιοχές δεν αναπτύσσονται με την ίδια δυναμική, λόγω των διαφορετικών γεωγραφικών, κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών. Υπό το πρίσμα αυτό, ιδιαίτερα σημαντική είναι η σημασία του χωρικού σχεδιασμού και της χωροταξίας, αναφορικά με το συντονισμό και σχεδιασμό στον χώρο της παροχής ισότιμης πρόσβασης σε όλους τους πολίτες σε βασικές υπηρεσίες, εξυπηρετήσεις και υποδομές.

6.2 Τυπολογία ελληνικής υπαίθρου και περιφερειακή ανάπτυξη

Έχει γίνει αποδεκτό τόσο σε θεωρητικό επίπεδο, όσο και στην εφαρμογή ότι, ο χωροταξικός σχεδιασμός είναι αλληλένδετος τόσο στενά με την περιφερειακή ανάπτυξη και τις πολιτικές της, ώστε η μια διαδικασία να προϋποθέτει την άλλη, για να διατυπωθεί ολοκληρωμένος προγραμματισμός και να υλοποιηθεί ο όποιος σχεδιασμός και υλοποίηση προγραμμάτων.

Ο χώρος της υπαίθρου όπως προκύπτει από την ανωτέρω ανάλυση αποτελεί έναν πολύπλοκο χώρο, που έχει χάσει τον παραδοσιακό τρόπο ζωής και την οικονομική εξάρτηση από την αγροτική παραγωγή. Στο χώρο αυτό ενσωματώθηκαν δυναμικά νέες χρήσεις του δευτερογενή και τριτογενή τομέα, που σε αρκετές περιπτώσεις έρχονται σε σύγκρουση με το αίτημα για αειφορική ανάπτυξη και προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος. Παρ' όλα αυτά, οι περιοχές της υπαίθρου επιβεβαιώνουν την ιδιαιτερότητα και μοναδικότητά τους, και καθιστούν αναγκαία την αντιμετώπισή τους, ως "σύνθετοι τόποι εγκατάστασης" σε σχέση με τα οικονομικά, φυσικά και

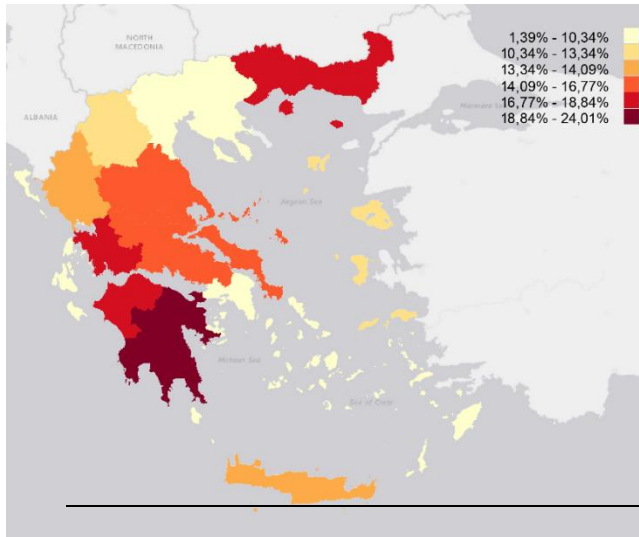
πολιτιστικά χαρακτηριστικά τους. Αυτοί οι τόποι, δεν μπορούν, και δεν πρέπει, να χαρακτηρίζονται με βάση μονοδιάστατα κριτήρια, όπως η πληθυσμιακή πυκνότητα, η γεωργία και οι φυσικοί πόροι. Είναι, συνεπώς, αναγκαία η κατηγοριοποίηση της υπαίθρου με πολλαπλούς παράγοντες, που ενσωματώνουν την σύγχρονη κατάσταση και τις προβληματικές του χώρου.

Όπως προκύπτει, από την επεξεργασία των τυπολογιών, μέσα από το ερευνητικό διαθέσιμο υλικό (χάρτες Corine-Πανόραμα ΕΚΚΕ, ΕΛΣΤΑΤ-χρήσεις γης) και το θεσμικό πλαίσιο, διακρίνονται ως χαρακτηριστικές περιπτώσεις περιοχών της υπαίθρου οι ακόλουθες (πίνακας 12):

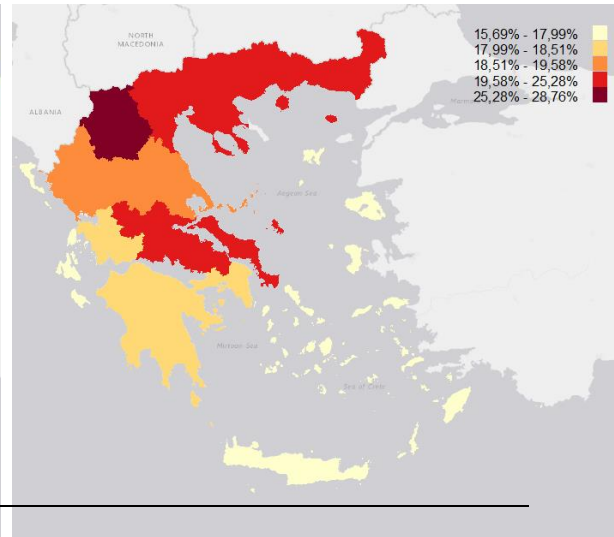
- 1- περιαστικές αγροτικές περιοχές μεσαίου ή μεγάλου αστικού κέντρου
- 2- περιοχές με ημιαστικό κέντρο ως έδρα και αγροτικούς οικισμούς στην περιφέρεια του
- 3- περιοχές με υψηλή εξάρτηση από την γεωργική δραστηριότητα και με ανάπτυξη επικεντρωμένη γύρω από αυτήν ή αγροτικές περιοχές εντατικής γεωργίας- σημαντική απασχόληση στον πρωτογενή τομέα
- 4- μικρό ή μεσαίο νησί με αυξανόμενο τουρισμό και αγροτική ενδοχώρα
- 5- αγροτικές περιοχές περιβαλλοντικά ευαίσθητες ή με προστατευόμενο περιβάλλον ή πολιτιστικό/φυσικό πόρο υψηλής αξίας
- 6- περιοχές με σημαντική απασχόληση στο δευτερογενή τομέα (μεταποίηση, εξόρυξη) με ημιαστικό κέντρο
- 7- ορεινές και ημιορεινές αγροτικές περιοχές με μειονεκτικές διαρθρώσεις

Περιφέρεια	περιαστικές αγροτικές περιοχές μεσαίου ή μεγάλου αστικού κέντρου	περιοχές με ημιαστικό κέντρο και αγροτικούς οικισμούς στην περιφέρεια	περιοχές με σημαντική απασχόληση στον πρωτογενή τομέα	μικρό ή μεσαίο νησί με αυξανόμενο τουρισμό και αγροτική ενδοχώρα	αγροτικές περιοχές με πολιτιστικό/φυσικό /τουριστικό πόρο υψηλής	περιοχές με σημαντική απασχόληση στο δευτερογενή τομέα με	ορεινές και ημιορεινές αγροτικές περιοχές με μειονεκτικές διαρθρώσεις
Ανατ. Μακεδονίας και Θράκης		✓	✓		✓	✓	✓
Κεντρικής Μακεδονίας	✓		✓		✓	✓	
Δυτικής Μακεδονίας		✓				✓	
Ηπείρου		✓			✓		✓
Θεσσαλίας	✓		✓	✓	✓		✓
Δυτικής Ελλάδας		✓	✓		✓		
Στερεάς Ελλάδας		✓	✓				
Αττικής	✓					✓	
Πελοποννήσου	✓		✓		✓		✓
Ιονίων Νήσων				✓	✓		✓
Βορείου Αιγαίου				✓	✓		✓
Νοτίου Αιγαίου				✓	✓		✓
Κρήτης	✓		✓		✓		

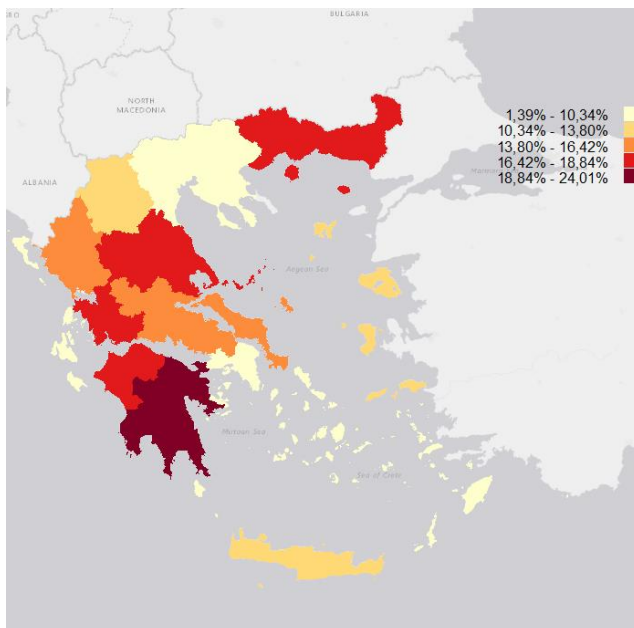
Πίνακας 12: Κατηγοριοποίηση υπαιθρου και αναγνώριση σε επίπεδο περιφέρειας
 Πηγή: ίδια επεξεργασία

Χάρτης 15: Πρωτογενής τομέας-2011
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Χάρτης 16: Δευτερογενής τομέας-2011
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Χάρτης 17: Γεωργία, δασοκομία, αλιεία-2011
Πηγή: ΕΛΣΤΑΤ

Χάρτης 18: Δίκτυο NATURA 2000
Πηγή: <https://www.callisto.gr/>

6.3 Πολυκεντρική και ισόρροπη χωρική ανάπτυξη

Σύμφωνα με το πλαίσιο του ΣΑΚΧ¹⁸ το 1999, οι εδαφικές ανισορροπίες επηρεάζουν τη συνολική ανταγωνιστικότητα της οικονομίας, ενώ η καταπολέμηση τους και η επίτευξη ενός πιο ισόρροπου χωρικά προτύπου οικονομικής ανάπτυξης απαιτεί συντονισμό των αναπτυξιακών πολιτικών.

Το «Σχέδιο Ανάπτυξης του Κοινοτικού Χώρου» παρουσιάζει ένα συγκροτημένο πλαίσιο κατευθύνσεων, στόχων και επιλογών πολιτικής για την επίτευξη της ισόρροπης και βιώσιμης χωρικής ανάπτυξης. Θέτει, καταρχήν, ως πρωταρχικό στόχο την ισόρροπη και βιώσιμη ανάπτυξη του κοινοτικού χώρου, και προτάσσει τους τρεις γενικούς στόχους, την οικονομική και κοινωνική συνοχή, την προστασία των φυσικών πόρων και της πολιτιστικής κληρονομιάς, και την περισσότερο ισόρροπη ανταγωνιστικότητα του χώρου. Οι τρεις αυτοί στόχοι θεωρεί ότι πρέπει να επιδιώκονται ταυτόχρονα σε όλες τις περιφέρειες. Αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να υπάρχει πάντα μια ισορροπία μεταξύ ανταγωνιστικότητας, προστασίας περιβάλλοντος και συνοχής, και ότι κανένας στόχος δεν προηγείται έναντι των άλλων.

Η ανάπτυξη με όρους αειφορίας μπορεί να στηριχτεί στην ενίσχυση των περιοχών, που υφίστανται χρόνια υποβάθμιση και θα ήταν συμβατή με μια πολυκεντρική οργάνωση, που βασίζεται σε μια ισορροπημένη διαχείριση της κοινωνίας, της οικονομίας και του περιβάλλοντος.

Προτείνεται μια κατεύθυνση αποκέντρωσης, που έχει ως βάση τις περιφέρειες για τον προγραμματισμό-σχεδιασμό και την προσέγγιση της χωρικής συνοχής και επιδιώκει:

- Την αναδιάταξη ως προς το διοικητικό πλαίσιο λήψης αποφάσεων στον προγραμματισμό, το σχεδιασμό και τους διατιθέμενους οικονομικούς πόρους. Συνεπαγόμενη εξέλιξη θα πρέπει να αναμένεται στον συνολικό τομέα των υπηρεσιών.
- Τον εκσυγχρονισμό και την αποκατάσταση οριζοντίων σχέσεων μεταξύ των τομέων παραγωγής σε περιφερειακό και υπερτοπικό επίπεδο (αγροτική παραγωγή, μεταποίηση, τουρισμός κ.ά. σε επίπεδο «μικροπεριφερειών προγραμματισμού»).
- την επαναξιολόγηση της σημασίας του διπολικού συστήματος αστικών κέντρων (Αθήνας-Θεσσαλονίκης), με τη μέγιστη εφικτή αποδυνάμωσή τους, την ενίσχυση των περιφερειακών αστικών πόλων ανάπτυξης και πυλών εισόδου-εξόδου της χώρας. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να αναζητηθούν νέες σχέσεις μεταξύ αστικών κέντρων και αυτών με το υπόλοιπο οικιστικό δίκτυο (προοπτική χωρικών αξόνων ανάπτυξης).
- Την ενίσχυση των περιφερειακών τεχνικών-κοινωνικών υποδομών (Υγεία, Πρόνοια, Εκπαίδευση, Μεταφορές, Επικοινωνία, Νέες Τεχνολογίες) με αποκατάσταση οριζοντίων-διαπεριφερειακών σχέσεων.

¹⁸ Σχέδιο ανάπτυξης του κοινοτικού χώρου (ΣΑΚΧ), 1999

- Τη δημιουργία ενδο-διαπεριφερειακών δικτύων πολιτιστικών, περιβαλλοντικών πόλων και περιοχών προστασίας, προβολής και αξιοποίησής τους (π.χ., ορεινών όγκων-παραδοσιακών οικισμών, ορεινών όγκων-παράκτιων περιοχών-διαχείριση υδάτινου δυναμικού).
- Τη διασύνδεση του νησιωτικού χώρου στον μέγιστο δυνατό βαθμό με τους παράκτιους κόμβους συνδυασμένων μεταφορών του ηπειρωτικού χώρου και μεταξύ επιμέρους νησιωτικών συμπλεγμάτων.

Οι περιφέρειες είναι το πεδίο, όπου μπορεί να συγκλίνει ο εκ των κάτω και ο εκ των άνω χωρικός σχεδιασμός και ο προγραμματισμός, και να λυθούν και όποια προβλήματα της διοίκησης.

Επισημαίνεται, συνεπώς, η ανάγκη για αναδιάρθρωση του χωρικού συστήματος με μια ισόρροπη οργάνωση, προς όφελος των υποβαθμισμένων περιοχών. Στο πλαίσιο αυτό, είναι σημαντική η επαναξιολόγηση της διαχείρισης του συστήματος των αστικών κέντρων και ο ρόλος του δίπολου Αθήνας - Θεσσαλονίκης. Πιο συγκεκριμένα, οι στρατηγικές αρχές για την επαναξιολόγηση της χωρικής οργάνωσης με όρους αειφορίας αφορούν:

- Στην αποδυνάμωση του ρόλου των δύο σημαντικών πόλεων Αθήνα και Θεσσαλονίκης και στην ενίσχυση των περιφερειακών αστικών κέντρων, τα οποία δεν έχουν μεγάλο πληθυσμιακό μέγεθος, έχουν όμως μια σημαντική χωρική διάσταση και περιφερειακή επιρροή.
- Στην αναδιάταξη και αποκέντρωση της δημόσιας διοίκησης και του συστήματος υπηρεσιών, γιατί αλλιώς θα αναπαράγεται πάντοτε αυτό το συγκεντρωτικό σύστημα.
- Στην επαναξιολόγηση του ρόλου των αστικών κέντρων και την αποδυνάμωση στο εφικτό των δύο μητροπολιτικών περιοχών.

Είναι σημαντικό να δοθεί στις περιφέρειες η δυνατότητα να συνεργαστούν ανά μεγαλύτερα διαμερίσματα. Είναι σημαντικό να αντιμετωπιστούν ως συστήματα ανάλογα με τα χαρακτηριστικά τους και να αναπτυχθούν αντιστοίχως νέες σχέσεις.

Τέλος πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη σημασία στο φυσικό περιβάλλον. Οι μεγάλοι φυσικοί θησαυροί, όπως και οι μεγάλοι πολιτιστικοί πυρήνες, που διαθέτει η χώρα, πρέπει κι αυτοί να αποτελέσουν ένα πλέγμα.

«Δεν μπορεί να μιλάμε ξέχωρα για Μυκήνες, ξέχωρα για Μυστρά, ξέχωρα για Ολυμπία. Στην Πελοπόννησο πρέπει αυτά να αποτελέσουν ένα σύστημα ανάδειξης του πολιτισμού. [...] Το ίδιο θα μπορούσε κανείς να πει ότι ο Αμβρακικός δεν είναι μια λίμνη η οποία χωρίζεται στα τρία. Είναι ένας φυσικός πόρος της Δυτικής Ελλάδας. Πρέπει να το διαχειριστούμε ως ένα σύστημα μαζί με τους ορεινούς όγκους, μαζί με τους παράκτιους χώρους.»¹⁹

¹⁹ Λουκάκης, Π. (2005), «Οι περιφέρειες ως πεδία σύγκλισης αναπτυξιακού προγραμματισμού και χωρικού σχεδιασμού», στον τιμητικό τόμο Επιστημονικές μελέτες προς τιμήν του Καθηγητού Νίκου Ι. Κόνσολα, Αθήνα, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

6.4 Στρατηγικές αρχές αγροτικής οικονομίας

Η αειφορική αγροτική ανάπτυξη στηρίζεται εννοιολογικά στην «πολυλειτουργικότητα της γεωργίας», που με τη σειρά της έρχεται να υπογραμμίσει τη σημασία τριών κυρίως χαρακτηριστικών λειτουργιών της γεωργίας: την παραγωγή τροφίμων, τη διατήρηση του αγροτικού περιβάλλοντος και του τοπίου και τη συνεισφορά της γεωργίας στη βιωσιμότητα των αγροτικών περιοχών και την ισόρροπη τοπική ανάπτυξη.

Το βασικό πρότυπο σύμφωνα με το οποίο προωθήθηκε η αγροτική ανάπτυξη στην Ευρώπη κατά τη δεκαετία του 1970 βασίστηκε στο εξωγενές αναπτυξιακό πρότυπο. Σύμφωνα με αυτό, η αγροτική ανάπτυξη μεταφέρεται σε συγκεκριμένες περιοχές/περιφέρειες και καθορίζεται εξωγενώς.

Την ίδια περίοδο η πολιτική της ΕΟΚ για τις αγροτικές περιοχές αφορούσε κυρίως στη διαδικασία συγκέντρωσης της γεωργικής γης, που συνδέονταν με τα προγράμματα γεωργικών βελτιώσεων και την ανάπτυξη των υποδομών, που κατευθύνονταν προς τις αγροτικές εκμεταλλεύσεις. Βασικός στόχος ήταν η δημιουργία ανταγωνιστικών μονάδων, που θα μπορούσαν να εκμηχανισθούν, να απορροφήσουν εντατικές τεχνολογίες και να ωθήσουν στη μείωση του γεωργικά απασχολούμενου πληθυσμού. Παρόλα αυτά, αυτά τα μέτρα οδήγησαν σε αύξηση της εξόδου από τη γεωργία, όπως και στην πληθυσμιακή αποψίλωση των αγροτικών περιοχών. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1980 το μοντέλο αυτό έφθασε στα φυσικά του όρια λόγω της συνεχιζόμενης εντατικοποίησης και βιομηχανοποίησης της γεωργίας, που κατέληξε στον κορεσμό της εγχώριας αγοράς, δημιούργησε περιβαλλοντικά προβλήματα και ώθησε στην αύξηση του αγροτικού πληθυσμού, που ήταν δυνατό να απορροφηθεί από τις αστικές περιοχές. Επίσης, τα προβλήματα που σημειώθηκαν στη μεταποίηση και στον τουρισμό, κατά τη δεκαετία του 1980, βοήθησαν στην αναθεώρηση των βασικών υποθέσεων του εξωγενούς μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης. Η βασική κριτική στο μοντέλο αυτό είναι ότι δημιούργησε νέα προβλήματα στις αγροτικές περιοχές. Πιο συγκεκριμένα, το εξωγενές μοντέλο οδήγησε σε:

- Μια «εξαρτημένη ανάπτυξη», λόγω της στήριξης του σε υπέρογκες επιδοτήσεις και αποφάσεις πολιτικής απομακρυσμένων οργανισμών σε σχέση με την ύπαιθρο
- Μια «στρεβλή ανάπτυξη», λόγω της προώθησης μερικών τομέων και μορφών επιχείρησης αγνοώντας πλευρές της αγροτικής ζωής αλλά και κοινωνικές ομάδες
- Μια «καταστροφική ανάπτυξη», λόγω της έμφασης στην παραγωγή και τον περιορισμό της πολιτιστικής και περιβαλλοντικής πολυμορφίας της υπαίθρου
- Μια «υπαγορευμένη ανάπτυξη», λόγω της υπερβολικής στήριξης σε εξωτερικούς ειδικευμένους επιστήμονες, τεχνοκράτες ή/και χωροτάκτες.

Ως αειφόρος αγροτική οικονομία ορίζεται η ικανότητα να καλύπτεται αέναα η ζήτηση για αγροτικά προϊόντα με κοινωνικά αποδεκτό οικονομικό και περιβαλλοντικό κόστος (OECD, 1995). Με αυτόν τον τρόπο, η έννοια της αειφορίας περιλαμβάνει την οικονομική και την περιβαλλοντική διάσταση, αλλά και τη διαπραγμάτευση αυτών των δύο διαστάσεων στο κοινωνικό επίπεδο. Η έννοια της αειφορίας στην αγροτική οικονομία στοχεύει να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη και την περιβαλλοντική προστασία, ενώ αναφέρεται στην ανάγκη της βιωσιμότητας των αγροτικών περιοχών και των αγροτικών κοινοτήτων που είναι ουσιαστικά υπεύθυνες για τη διατήρηση, τόσο της οικονομικής δραστηριότητας, όσο και του περιβάλλοντος (Redcliff, 1993). Η γεωργία συνεπώς, είναι ένας τομέας όπου ο στόχος της αειφορίας έχει άμεση σχέση.

Στη βάση αυτής της λογικής επισημαίνεται, η συσχέτιση της “αγροτικής ανάπτυξης” με την “τοπική ενδογενή ανάπτυξη”, τη “διαχείριση των φυσικών και πολιτιστικών χαρακτηριστικών” και την περιφερειακή ανάπτυξη. Το ενδογενές αναπτυξιακό μοντέλο είναι ένα μοντέλο τοπικής ανάπτυξης, που προκύπτει από τις δυνατότητες που υφίστανται σε τοπικό επίπεδο, για τη δημιουργία απασχόλησης, την πλήρη εκμετάλλευση των τοπικών ανθρώπινων πόρων, την ύπαρξη ενός κατάλληλου θεσμικού πλαισίου, που ευνοεί την οικονομική ανάπτυξη και την ύπαρξη μιας ιστορικής-πολιτιστικής κληρονομιάς (Slee, 1993). Το μοντέλο αυτό συνδέεται με την κατασκευή «αγροτικών βιομηχανικών ζωνών», όπου υπάρχει μια ποικιλία ενδογενών χαρακτηριστικών, όπως τοπικά επιχειρηματικά δίκτυα, ικανότητα των συλλογικών δρώντων υποκειμένων και φορέων να ερμηνεύουν τους θεσμούς με ευρύ πνεύμα και άρα να πετυχαίνουν το συνεχή αναπροσανατολισμό τους στο κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, ισχυρή κοινωνία των πολιτών και κοινωνικό κεφάλαιο (Amin and Thrift, 1995). Παρόλα αυτά, ένας τέτοιος στόχος μπορεί να υλοποιηθεί στο βαθμό που τα τοπικά συλλογικά δρώντα υποκείμενα είναι σε θέση να ανταποκριθούν στην εξωγενή ή εξωτερική ζήτηση για εναλλακτικές γεωργικές ή αγροτικές τμηματικές αγορές και να εκμεταλλευθούν τα «διαρθρωτικά κενά» που υφίστανται στα θεσμοπονημένα και κυρίαρχα κοινωνικοοικονομικά δίκτυα.

Τόσο σε θεωρητικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο ευρωπαϊκών πολιτικών, η προσπάθεια “τοπικής ή ενδογενούς ανάπτυξης” έχει αποκτήσει βαρύνουσα σημασία για την άμβλυνση των ενδοπεριφερειακών κυρίως ανισοτήτων. Η αξιοποίηση τοπικών πόρων και η κινητοποίηση του τοπικού ανθρώπινου δυναμικού, ώστε να αναζωογονηθούν οι καθυστερημένες πρωτίστως περιοχές έχει θεωρηθεί βάση των πολιτικών ενίσχυσης προγραμμάτων “τοπικής ανάπτυξης”.

Στη Ελλάδα έγιναν προσπάθειες σε συνδυασμό, μάλιστα, με παράλληλες πολιτικές, όπως η διοικητική αποκέντρωση, η εφαρμογή κοινοτικών πρωτοβουλιών [π.χ. Leader, Intereg, κ.ά.] και ειδικών προγραμμάτων, όπως το

ΕΑΠΤΑ, [σήμερα Ε.Τ.Π.Α.]²⁰. Εν τούτοις, το αποτέλεσμα δεν ήταν το αναμενόμενο, γιατί δε συνδέθηκαν ευθέως με τα Περιφερειακά Προγράμματα, αλλά και γιατί το υφιστάμενο θεσμικό πλαίσιο δεν επαρκούσε [δηλ. : φορέας εφαρμογής, διαθέσιμοι πόροι, πηγές χρηματοδότησης]. Αντιθέτως ιδιαίτερα στην περίοδο της κρίσης θεσμοθετήθηκαν εργαλεία που επιβάρυναν την τοπική ανάπτυξη.

	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ	ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΙ	ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΟΙ
ΒΑΣΙΚΟΙ ΣΤΟΧΟΙ	Βελτίωση της ασφαλούς γεωργικής παραγωγής	Αναβίωση συλλογικών φορέων του αγροτικού πληθυσμού	Διατήρηση των φυσικών πόρων και των ειδών
	Διατήρηση της γεωργικής δραστηριότητας	Διατήρηση συλλογικών φορέων του αγροτικού πληθυσμού	Αξιοποίηση των κοινωνικοπολιτισμικών αγαθών
	Νέα προϊόντα και συνδεδεμένες δραστηριότητες		Βελτίωση και επέκταση των προστατευόμενων φυσικών περιοχών

Πίνακας 13: Εδαφική γεωργία και αειφορικοί στόχοι για την ανάπτυξη περιοχών της υπαίθρου
Πηγή: ίδια επεξεργασία

Η διαδικασία λήψης αποφάσεων λοιπόν, απαιτεί ένα αποκεντρωμένο και συμμετοχικό σύστημα. Κάτω από το πρότυπο του αειφορικού σχεδιασμού, η γεωργία με την ευρύτερη έννοιά της πρέπει σταδιακά να μετασχηματιστεί σε περισσότερο αειφορικές μορφές:

- Μειώνοντας τις μονοκαλλιέργειες, οι οποίες είναι ευάλωτες τόσο οικονομικά όσο και περιβαλλοντικά,
- Αυξάνοντας το ρόλο των αγροτικών συνεταιρισμών. Οι συνεταιρισμοί πρέπει να αναλάβουν διαδικασίες συσκευασίας, επεξεργασίας και μεταποίησης που θα βελτιώσουν την ποιότητα (Δαουτόπουλος, 2009).
- Με την ίδρυση μικρών οικοτεχνικών μονάδων, για την αναβίωση παραδοσιακών προϊόντων ποιότητας με αυξημένη προστιθέμενη αξία.

²⁰ Τ.Ε.Δ.Κ. νομών Δράμας - Καβάλας - Ξάνθης, σε συνεργασία με Ε.Π.Ι.Π.Α., "Τοπικά Αναπτυξιακά Προγράμματα νέων Καποδιστριακών Δήμων", 1999-2001.

6.5 Στρατηγικές αρχές τουριστικής ανάπτυξης

Ο τουρισμός θεωρείται σήμερα –διεθνώς– μια από τις σημαντικότερες «κοινωνικές και οικονομικές δυνάμεις», αλλά τα οικονομικά οφέλη που μπορούν να προκύψουν από αυτόν ενδεχομένως να σημαίνουν μελλοντικό υποβιβασμό των ανθρώπινων και φυσικών πόρων, γεγονός που δεν πρέπει να αγνοείται από τους κρατικούς αξιωματούχους και από τον επιχειρηματικό κόσμο, που – πάντοτε– αποβλέπουν στη μεγιστοποίηση του συνολικού οικονομικού αποτελέσματος και στην αύξηση των κερδών.

Η αυξανόμενη ανάγκη για πρακτικές πιο φιλικές προς το περιβάλλον στον τομέα του τουρισμού είναι το αποτέλεσμα μιας ολοένα και μεγαλύτερης γνώσης και ανησυχίας σχετικά με τις επιπτώσεις του τουρισμού στην ποιότητα του περιβάλλοντος. (Holden, 2003)

Η ανάπτυξη νέων μορφών τουρισμού απαιτούν σωστά σχεδιασμένες τοπικές πρωτοβουλίες και κινητοποίηση του ανθρώπινου δυναμικού (εκπαίδευση, πληροφόρηση, ευαισθητοποίηση σχετικά με την αξία των πόρων, τη προστασία τους, την ανάδειξή τους), που θα συμβάλει στην πολιτιστική ενεργοποίηση του. (Σπιλάνης, 1995)

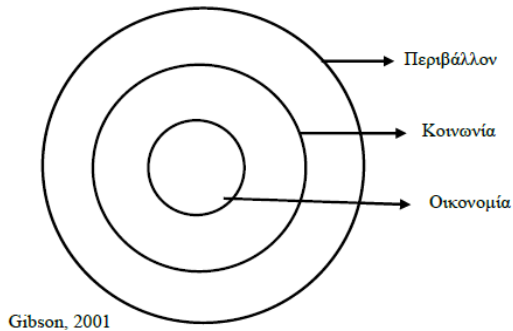
Η τουριστική ανάπτυξη πρέπει να καθοδηγείται από προσεκτική πολιτική προγραμματισμού, τέτοια, που δεν θα στηρίζεται σε ισολογισμούς και κέρδη, αλλά σε ιδεώδη και αρχές, που τα διέπουν πρακτικές, που οδηγούν στην ανθρώπινη ευημερία. Τρεις διαστάσεις τονίζει η επιστημονική προσέγγιση του προβλήματος, «η οποία προσεγγίζει την τουριστική ανάπτυξη όχι μόνο ως οικονομικό, αλλά και ως κοινωνικό-πολιτισμικό φαινόμενο και θα εξέταζε την τουριστική περιοχή ως ένα σύστημα στο οποίο ο τουρισμός λειτουργεί ως φορέας αλλαγών σε πολλά επίπεδα» (Μανωγλου, Τσάρτας, Μάρκου, Παπλιάκου, 1998). Μια υγιής αναπτυξιακή πολιτική μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη των τουριστικών επιχειρήσεων και ταυτόχρονα τη διατήρηση των φυσικών και πολιτιστικών πόρων, που προσελκύουν επισκέπτες.

Ο τουρισμός συσχετίζεται εκ των πραγμάτων: με το κράτος και την κοινωνία, με την περιοχή και τη χώρα, με το σήμερα (στο οποίο ενυπάρχει το παρελθόν) και το αύριο, γι' αυτό και απαιτείται συνεχής εξέταση πολλών δύσκολων ζητημάτων για τον προγραμματισμό της ανάπτυξης του.

Η ποιότητα της αισθητικής για την αρχιτεκτονική οικημάτων και οικισμών, για το τοπίο και το περιβάλλον, για την περιβαλλοντική αναμόρφωση και τη φυσική ομορφιά, για την προστασία και διαφύλαξη της φύσης, για τη διαχείριση-χρήση της γης, για τις οικονομικές στρατηγικές και τη μακροπρόθεσμη ανάπτυξη της οικονομίας, για την απασχόληση, για τις μεταφορές, για τις ενεργειακές πηγές και την ενεργειακή αυτονομία, για τη μόρφωση, για τα πληροφοριακά και ερμηνευτικά συστήματα και άλλα, αποτελεί καθοριστικό παράγοντα για τη διαμόρφωση μιας αναπτυξιακής τουριστικής πολιτικής.

Όπως έχει σημειωθεί από τον Hunter το 1995, και σύμφωνα με τις αρχές του ΣΑΚΧ ο τουρισμός για να θεωρείται βιώσιμος θα πρέπει να ενδιαφέρεται για την

ορθή χρήση των πόρων και του περιβάλλοντος, καθώς και για την ευημερία των κοινοτήτων (Hunter, 1995). Έτσι, στην βιωσιμότητα πλέον παρατηρούνται, τρεις διαστάσεις: η περιβαλλοντική, η κοινωνική και η οικονομική (Kuhlman & Farrington, 2010).

Διάγραμμα 9: Οι τρεις πυλώνες της βιωσιμότητας
Πηγή: ίδια επεξεργασία

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό του βιώσιμου τουρισμού είναι η φέρουσα χωρική ικανότητα, που ορίζεται από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού (WTO), ως: "ο μέγιστος αριθμός ατόμων που μπορούν να επισκεφθούν ταυτόχρονα έναν τουριστικό προορισμό, χωρίς να προκαλέσουν καταστροφή του φυσικού, οικονομικού, κοινωνικο-πολιτιστικού περιβάλλοντος και μια απαράδεκτη μείωση στην ποιότητα της ικανοποίησης των επισκεπτών".

Όλα τα στοιχεία της φέρουσας ικανότητας πρέπει να συνυπολογίζονται και να αποτελούν βάση για την ισόρροπη διαχείριση. Τα στοιχεία αυτά μπορούν να συνοψιστούν σε τρεις κύριες κατηγορίες:

- Περιβάλλον: Περιλαμβάνει τον προσβάσιμο χώρο, το οπτικό αντίκτυπο, το κλίμα, την αισθητική, την ποιότητα διαμονής, τη διαθεσιμότητα των εγκαταστάσεων, την μεταφορά, την ποικιλομορφία, τη μοναδικότητα των ειδών, την ανάγκη για προστασία, την ανθεκτικότητα των οικοσυστημάτων, τον αντίκτυπο της χρήσης των πόρων στην περιοχή, την αστάθεια του περιβάλλοντος, την άγρια ζωή στην περιοχή, την τοπογραφία, τη βλαστική κάλυψη και την ευαισθησία της συμπεριφοράς των ειδών.

- Κοινωνία: Συνοψίζει την επιλογή των επισκεπτών, τις απόψεις των επισκεπτών, την στάση και τη συμπεριφορά τους, τις προσδοκίες και τις προτιμήσεις τους, τις αντιλήψεις τους, την ανταπόκριση στα αυξανόμενα επίπεδα χρήσης των πόρων, τις δραστηριότητες των επισκεπτών, την ικανοποίησή τους, τις τοπικές κοινότητες και τους κατοίκους της περιοχής.

- Οικονομία: Αφορά τις επενδύσεις, τον όγκο των τουριστών, το κόστος των διακοπών, το επίπεδο των οικονομικών ωφελειών, το επίπεδο απόλαυσης των κατοίκων, τους νομικούς περιορισμούς, τα κίνητρα που συμπεριλαμβάνονται στην πολιτική (WTO, 1981). Από την άλλη πλευρά, όπως διατυπώνουν οι Barnett και Carter το 2016, η έλλειψη βιωσιμότητας στον τουρισμό από οικονομική άποψη μπορεί να προκαλέσει κατάχρηση των πόρων, υποτίμηση του τοπικού συναλλάγματος, αύξηση των τιμών και μείωση των θέσεων εργασίας, με

αποτέλεσμα να οδηγηθούν τα άτομα σε κατάσταση φτώχειας και σε υποτίμηση των συνθηκών υγιεινής. Από κοινωνική άποψη, συμπληρώνουν, η έλλειψη βιώσιμου τουρισμού μπορεί να οδηγήσει σε διαφθορά, στον εκτοπισμό των γηγενών, στην απώλεια της ταυτότητας του τόπου, στην εκμετάλλευση των γυναικών και των παιδιών, στην επιδείνωση της οικονομικής ανισότητας, στην έλλειψη δικαιοσύνης και στην εγκληματικότητα (Barnett & Carter, 2016). Σε σχέση με το περιβάλλον, ο Singh το 2005 είχε εντοπίσει τρεις βασικές επιπτώσεις : την αυξημένη πίεση των φυσικών πόρων, την ρύπανση και τις βλάβες στα οικοσυστήματα (Singh, 2005).

6.6 Στρατηγικές αρχές για ΑΠΕ

Η παραγωγή και κατανάλωση ενέργειας αποτελεί καθοριστικό παράγοντα ανάπτυξης και η διαχρονική ζήτησή της ακολουθεί αυξητική τάση. Σαν μέτρο ενάντια στις ρυπογόνες συμβατικές μορφές παραγωγής ενέργειας υιοθετήθηκε η παραγωγή από Ανανεώσιμες Πηγές, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν «κοινής ωφέλειας» και «στρατηγικής σημασίας» για τον ασφαλή ενεργειακό ανεφοδιασμό και την ενεργειακή απεξάρτηση από τρίτες χώρες. Παράλληλα, η Ευρωπαϊκή Ένωση υποχρέωσε τα κράτη μέλη να απελευθερώσουν την αγορά ενέργειας από τα κρατικά μονοπώλια, μετατρέποντας ένα είδος πρώτης ανάγκης σε εμπορεύσιμο αγαθό. Παρόλο που οι ΑΠΕ αποτελούν κεντρικό άξονα μίας ολοκληρωμένης και φιλικής προς το περιβάλλον αναπτυξιακής πολιτικής, η μέχρι τώρα ανάπτυξή τους στην Ελλάδα έχει οδηγήσει σε σχεδιασμούς και έργα μεγάλης κλίμακας, με αμφίβολη περιβαλλοντική συμβατότητα και κοινωνικά οφέλη. Τα τελευταία χρόνια και για λόγους «υπέρτερου δημοσίου συμφέροντος», χαλαρώνει το πλέγμα νομικής προστασίας που προϋπήρχε για τις περιβαλλοντικά ευαίσθητες περιοχές και όπως έχει αναφερθεί καταργούνται αρκετοί περιορισμοί χωροθέτησης των ΑΠΕ, κάνοντας εφικτή την εγκατάσταση αιολικών πάρκων σε δασικές, αναδασωτέες και προστατευόμενες περιοχές, καθώς και φωτοβολταϊκών συστημάτων σε γη υψηλής παραγωγικότητας. Από οικονομικής απόψεως, οι επενδύσεις ΑΠΕ είναι ιδιαίτερα ασφαλείς και κερδοφόρες, καθώς προβλέπεται υποχρεωτική αγορά της παραγόμενης ενέργειας, σε σταθερά υψηλή τιμή.

Σημαντικό ερώτημα αποτελεί ο βαθμός και η ποιότητα συμμετοχής, της τοπικής κοινωνίας με τα όργανα, τους φορείς και τις συλλογικότητές της, στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για ένα τόσο σημαντικό ζήτημα όπως είναι η χωροθέτηση ενός αιολικού πάρκου στην περιοχή τους. Ποιοι συμμετέχουν στη γνωμοδότηση, αλλά και στη διαδικασία αδειοδότησης έργων ΑΠΕ, έτσι ώστε να εγκριθούν μεγάλα έργα με περιβαλλοντικά κριτήρια;

Στην διαδικασία αυτή η ουσιαστική γνωμοδότηση από τοπικούς φορείς (δημοτικοί σύμβουλοι, δασάρχες, κυνηγοί) απουσιάζει, λόγω των ελάχιστου χρόνου διαβούλευσης και του συμβουλευτικού χαρακτήρα τους. Τα ελλείμματα του σχεδιασμού, οι σημειακές προσεγγίσεις, οι χωρικές ανισότητες, το έλλειμμα στα ζητήματα της παραγωγικής βάσης αποτελούν διαχρονικά συνιστώσες του σχεδιασμού στην Ελλάδα (Βαλεριάνου, 2014).

Οι εγκαταστάσεις των ΑΠΕ έχουν εισβάλει δυναμικά στην Ελληνική ύπαιθρο και ο κλάδος των ΑΠΕ συνοδεύεται από μια επιθετική πολιτική αδειοδότησης μεγάλων επενδύσεων. Επιπλέον, μέχρι σήμερα έχει φανεί στην πράξη ο επιβαρυντικός χαρακτήρας των εγκαταστάσεων που προωθούνται σε σχέση με το περιβάλλον.

Η διαχείριση και χωροθέτηση ΑΠΕ, που επιθυμεί να ακολουθεί τις αρχές αειφορίας θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη πρωταρχικά την περιβαλλοντική επιβάρυνση βραχυπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα. Ταυτόχρονα, στην βάση της στρατηγικής για ενίσχυση της τοπικής οικονομίας πρέπει να λαμβάνει υπόψη το γενικότερο σύστημα της περιοχής. Συνεπώς, η διαχείριση των ΑΠΕ ως αποτέλεσμα των προβλημάτων και πιέσεων που παρουσιάζονται και ακολουθώντας τις αρχές αειφορίας πρέπει να αναδιαμορφωθεί υπό νέες στρατηγικές κατευθύνσεις όπως:

- Πολυεπίπεδο και μακροχρόνιο σχεδιασμό που οδηγεί στην ισόρροπη μεταχείριση/αντιμετώπιση περιοχών
- Σχεδιασμός της ενεργειακής πολιτικής λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαιτερότητες της χώρας και όχι ακολουθώντας οριζόντιες ευρωπαϊκές οδηγίες
- Διασύνδεση τομέων με συναφή παραγωγική διάρθρωση και ανάπτυξη νέων μορφών συνεργασίας και συμπληρωματικότητας ώστε να αναδεικνύονται κάθε φορά τα ιδιαίτερα φυσικά, κοινωνικά, πολιτισμικά
- Εξοικονόμηση ενέργειας και ορθολογικότερη χρήση των φυσικών πόρων και όχι υπερπαραγωγή με ιδιαίτερη προσήλωση σε εφαρμογές μεγάλης κλίμακας
- Νομοθεσία που διαμορφώνει έναν προστατευτικό κλοιό για το περιβάλλον
- Δυνατότητα της τοπικής κοινωνίας να συμμετάσχει ενεργά στο σχεδιασμό επενδύσεων που χαρακτηρίζονται «δημόσιας ωφέλειας» και ενδέχεται να αλλοιώσουν το χαρακτήρα της περιοχής
- Συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών στη διαδικασία διαβούλευσης με ικανό χρονικό περιθώριο και συμμετοχή των τοπικών φορέων στη διαδικασία λήψης αποφάσεων με δεσμευτικό χαρακτήρα

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ολοκληρώνοντας την παρούσα διπλωματική εργασία, διατυπώνονται ορισμένα τελικά συμπεράσματα, τα οποία αποτελούν απόρροια της ανάλυσης που έχει προηγηθεί.

Η Ύπαιθρος δεν αποτελεί πλέον ένα γεωγραφικό χώρο ανεξάντλητων «αποθεμάτων» εργατικού δυναμικού και άφθονων φυσικών πόρων, απ' όπου μια εθνική οικονομία μπορεί να αντλεί κατά βούληση ανάλογα με τις ανάγκες της οικονομικής συγκυρίας. Στη σημερινή εποχή η Ύπαιθρος αποτελεί γεωγραφικό χώρο, όπου υπάρχουν πολύτιμοι φυσικοί πόροι που χρειάζονται προστασία, χώρο στον οποίο κατοικούν πολίτες με συγκεκριμένες ανάγκες και διεκδικήσεις, όπου υπάρχουν αγρότες καθώς και μισθωτοί του ιδιωτικού και του δημόσιου τομέα και βέβαια ελεύθεροι επαγγελματίες, επιχειρηματίες, καλλιτέχνες κ.α.

Η ύπαιθρος καθώς έχει μετασηματιστεί και δέχεται επιβαρυντικές πιέσεις, αποζητά διαφορετική αναπτυξιακή διαχείριση και ταυτόχρονα μια πολιτική για την αντιμετώπιση των προβλημάτων, που προκύπτουν στις σχέσεις μεταξύ των δραστηριοτήτων που αναπτύσσονται σε αυτή και των προβλημάτων που δημιουργούνται στις σχέσεις μεταξύ Ύπαιθρου και Πόλης.

Η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης στην πολιτική ανάπτυξης της υπαίθρου αποτελεί ένα σημαντικό συστατικό με πολλές επιπτώσεις στο σχεδιασμό και την εφαρμογή των πολιτικών που αφορούν την ύπαιθρο. Επιπλέον, η ενσωμάτωση της περιβαλλοντικής διάστασης επισημαίνει, τόσο την παραδοχή της ανάγκης για μείωση του περιβαλλοντικού κόστους, όσο και την αναγνώριση των περιβαλλοντικών οφελών, που πηγάζουν από την μακροπρόθεσμη βιωσιμότητα του χώρου.

Η βιώσιμη (αιεφόρος) ανάπτυξη αποτελεί το πλαίσιο για την αναζήτηση της ισορροπίας μεταξύ του οικονομικού, του κοινωνικού και του περιβαλλοντικού πεδίου. Στη συνεχή διαδικασία ανάπτυξης ιδιαίτερο ρόλο διαδραματίζει ο «χωρικός σχεδιασμός» που θεωρείται αλληλένδετος και αναγκαίος με τις παραγωγικές δραστηριότητες, που σήμερα συνθέτουν την αγροτική ανάπτυξη και την οικονομική ανάπτυξη (Γιαννακού, 2007). Ο χωρικός σχεδιασμός μπορεί να στοχεύσει και συμβάλλει στην ανάπτυξη με τρόπο που είναι ταυτόχρονα οικονομικά, κοινωνικά και περιβαλλοντικά βιώσιμος.

Η αναπτυξιακή στρατηγική πρέπει να αρχίζει από την ανάλυση των χωρικών πλεονεκτημάτων της κάθε περιοχής, των συγκριτικών πλεονεκτημάτων και ειδικών δυνατοτήτων της. Σκοπός είναι να δοθούν σε όλα τα μέρη της χώρας ίσες δυνατότητες να αναπτυχθούν με δεδομένο το γεγονός ότι η ανάπτυξη δεν θα είναι ομοιόμορφη, αλλά εξειδικευμένη για κάθε περιοχή και θα ανταποκρίνεται στα πλεονεκτήματά της και στις δυνατότητές της. Στον χωρικό σχεδιασμό πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι χωρικές δυναμικές μέσα από μια συνεκτική και

ολοκληρωμένη στρατηγική. Σε αυτό το πλαίσιο οι θεμελιώδεις άξονες της πολιτικής, που πρέπει να επιτευχθούν ισότιμα σε όλες τις περιφέρειες είναι:

- οικονομική και κοινωνική συνοχή,
- διατήρηση και διαχείριση των φυσικών πόρων και της πολιτιστικής κληρονομιάς,
- περισσότερο ισόρροπη ανταγωνιστικότητα του ευρωπαϊκού χώρου.

Η κυρίαρχη αντίληψη ότι η Ύπαιθρος ταυτίζεται με τον Αγροτικό Τομέα οδηγούσε στην υιοθέτηση μιας στρατηγικής ανάπτυξης με τομεακό – κλαδικό χαρακτήρα και αντικειμενικό στόχο την ανάπτυξη της Γεωργίας.

Η νέα πραγματικότητα, δείχνει ότι η αγροτική πολιτική δεν είναι αρκετή για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα ανάπτυξης της Ύπαιθρου, επειδή η Ύπαιθρος έχει αλλάξει σημαντικά. (OECD, 2006). Τα φαινόμενα που ήδη αναλύθηκαν όπως η ανάπτυξη της δευτέρης κατοικίας, η τουριστική δραστηριότητα και η διαχείριση των φυσικών πόρων σε περιοχές με ιδιαίτερο φυσικό πλούτο, είναι τόσο σημαντικά που αλλάζουν τα δεδομένα.

Χρειάζεται συνεπώς, μια πολιτική ή καλύτερα μια δέσμη πολιτικών, που βασίζονται σε μια στρατηγική για την ανάπτυξη της Ύπαιθρου που αντιστοιχεί στα νέα δεδομένα που προαναφέρθηκαν. Προφανώς αυτή η στρατηγική θα είναι προσαρμοσμένη στις ιδιαιτερότητες κάθε περιοχής ιδιαίτερα σε χώρες με μεγάλες διαφοροποιήσεις, όπως είναι η Ελλάδα.

Θα ήταν αποτελεσματικό, να αναπτυχθεί μια στρατηγική με χωρικό-γεωγραφικό χαρακτήρα που θα αποσυνδεόταν από τα κλαδικά χαρακτηριστικά της αγροτικής πολιτικής και θα αντιμετώπιζε την Ύπαιθρο ως πεδίο ανάπτυξης πολλών δραστηριοτήτων, δηλ. κατασκευής κατοικίας και τουριστικών υποδομών, τουριστικής δραστηριότητας, διαχείρισης φυσικού πλούτου και βεβαίως αγροτικής ή/και βιομηχανικής/βιοτεχνικής δραστηριότητας (Van der Ploeg κ.α., 2000), σεβόμενη τις αρχές της αειφορίας και αξιοποιώντας έτσι την πολυλειτουργικότητα του χώρου.

Τελικά, τα κρίσιμα ζητήματα ρύθμισης, σχεδιασμού και εφαρμογής καθιστούν αναγκαία μια πολύ διαφορετική σύλληψη για την άσκηση πολιτικής στην Ύπαιθρο από την παραδοσιακή αγροτική πολιτική και την πιο σύγχρονη ανεξέλεγκτη εισχώρηση νέων δραστηριοτήτων. Παράλληλα, η ίδια η αγροτική πολιτική χρειάζεται να αποκτήσει νέο περιεχόμενο προσαρμοσμένο στη φυσιογνωμία της Ύπαιθρου, λαμβάνοντας υπόψη και αξιοποιώντας τις ιδιαιτερότητες και τα χαρακτηριστικά κάθε περιοχής.

Εν κατακλείδι, προσπαθώντας να ενταχθεί αυτή η ερευνητική προσπάθεια στις σημερινές συνθήκες, που χαρακτηρίζονται ως συνθήκες κρίσης, επισημαίνεται το γεγονός ότι η εκμετάλλευση των φυσικών πόρων εντείνεται. Παράλληλα, έχει αποδειχθεί ιστορικά ότι, σε περιόδους κρίσης η ενίσχυση πολιτικών που διαμορφώνουν επιζήμιες πιέσεις χωρικά και κοινωνικά βρίσκουν το κατάλληλο έδαφος για να ενισχυθούν. Σε αυτή τη περίπτωση κρίνεται ως ιδιαίτερα σημαντική η συστηματική προσπάθεια για την διαμόρφωση μιας ισορροπημένης μακροπρόθεσμης διαχείρισης, διότι παράλληλα κρίνεται σημαντικά η βιωσιμότητα του μέλλοντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

Αβδελίδη, Κ. (2010), *Η χωρική εξέλιξη 4 μεγάλων ελληνικών πόλεων*, Αθήνα: ΕΚΚΕ, Κείμενα Εργασίας τ.21

Αγγελίδης Μ. (2000), *Χωροταξικός σχεδιασμός και βιώσιμη ανάπτυξη*, Αθήνα: εκδόσεις Συμμετρία

Ανθοπούλου Θ., Μωυσίδης Α. (2001), *Από τον Αγροτικό Χώρο στην Ύπαιθρο Χώρα: Μετασηματισμοί και σύγχρονα δεδομένα του αγροτικού κόσμου στην Ελλάδα*, Πάντειο Πανεπιστήμιο & Κέντρο κοινωνικής μορφολογίας και κοινωνικής πολιτικής, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg

Ανθοπούλου Θ. και Γούσιος Δ. (2007) 'Γεωγραφία της υπαίθρου', Τερκενλή Θ. Ιωσηφίδης Θ., Χωριανοπούλος Ι. (2007), *Ανθρωπογεωγραφία. Άνθρωπος, κοινωνία και χώρος*, Αθήνα: Κριτική

Αραβαντινός Α. (1997), *Πολοδομικός σχεδιασμός. Για μια βιώσιμη ανάπτυξη του αστικού χώρου*, Αθήνα: εκδόσεις Συμμετρία,

Γιαουτζή, Μ. και Στρατηγέα, Α. (2011) *Χωροταξικός σχεδιασμός: Θεωρία και πράξη*, Αθήνα: Κριτική

Γούσιος, Δ. (2003), *Ανάπτυξη αγροτικού χώρου, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.*

Καυκαλός Γ. (2004), *Ζητήματα χωρικής ανάπτυξης*, Αθήνα: Κριτική

Καυκαλός Γ. (1992), *Περιφερειακή ανάπτυξη και χωρική ολοκλήρωση, Θεσσαλονίκη: Παρατηρητής*

Δαμιανάκος Σ. (2002), *Από τον χωρικό στον αγρότη: Η ελληνική αγροτική κοινωνία απέναντι στην παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα: Εξάντας/ΕΚΚΕ

Λαμπριανίδης, Λ., (2001) *Οικονομική γεωγραφία. Στοιχεία θεωρίας και εμπειρικά παραδείγματα*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη

Λαμπριανίδης Λ. (2005), *Η επιχειρηματικότητα στην Ευρωπαϊκή ύπαιθρο. Η περίπτωση της Ελλάδας*, Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη

Λατινόπουλος, Γ. Ποζουκίδου και Ι. Φραγκόπουλος (2015), *Χώρου Ζητήματα: Θεωρίες και Μεθοδολογίες για τον Σχεδιασμό και την Ανάπτυξη*, Έκδοση για τα δέκα χρόνια του Τμήματος Χωροταξίας και Ανάπτυξης ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη: Ζήτη

Μανωλίδης Κ., Καναρέλης Θ. (2009), *Η διεκδίκησή της υπαίθρου, φύση και κοινωνικές πρακτικές στη σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα: Ινδικτος

Μαρξ, Κ. και Έγκελς, Φ. (1977) 'Μορφές ιδιοκτησίας, καταμερισμός της εργασίας και πόλη', στο Γ. Καυκαλάς και Μ. Γιαουτζή (επ.), *Η πόλη στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα*, Αθήνα: Οδυσσέας

Μπεριάτος, Η. (2007) *Η χωροταξία στην Ελλάδα: Γενική θεώρηση. Διδακτικές σημειώσεις*, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Σαρηγιάννης Γ., Σερράος Κ., Οικονόμου Δ. (2004), *Πόλη και χώρος από τον 20ο στον 21ο αιώνα*, Αθήνα: ΕΜΠ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Σύλλογος Ελλήνων Πολεοδόμων και Χωροτακτών

Σημαιοφορίδης Γ. (2005), *Διελύσεις*, Αθήνα: Metropolis Press

Σιούτη Γ. (2006), *Το περιβαλλοντικό σύνταγμα μετά την αναθεώρηση του 2001, στο συλλογικό τόμο: Ξ. Κοντιάδη (επιμ.), Πέντε χρόνια μετά τη συνταγματική αναθεώρηση του 2001*, Αντ. Ν. Σάκκουλας, 2006

Σπουδαστήριο Πολεοδομικών Ερευνών (1997), *Παρόδιες χρήσεις γης στο κύριο οδικό δίκτυο*, Αθήνα: ΕΜΠ

Χαστάογλου Β. (2009), *Θεσσαλία Ιστορία και Πολιτισμός, Περιφέρεια Θεσσαλίας, Περιφερειακό Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Θεσσαλίας (Π.Ε.Π) 2000-2006*, Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Αλέξανδρος

Χριστοφιλόπουλος Δ. (2002), *Πολιτιστικό περιβάλλον, χωρικός σχεδιασμός και βιώσιμη ανάπτυξη*, Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας,

Χριστοφιλόπουλος, Δ. (2007), *Δόμηση εκτός σχεδίου πόλεως*, Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας

Lefebvre, H. (2007) *Δικαίωμα στην πόλη - Χώρος και πολιτική*, Αθήνα: Κουκίδα

Pinol J., Walter F. (2007), *Η σύγχρονη ευρωπαϊκή πόλη*, Αθήνα: Πλέθρον

Sivignon M (1992), *Θεσσαλία - Γεωγραφική Ανάλυση Μιας Ελληνικής Περιφέρειας*, Αθήνα: Μορφωτικό Ινστιτούτο ΑΤΕ

Stevenson D. (2007), *Πόλεις και αστικοί πολιτισμοί*, Αθήνα: Κριτική

Woods M. (2011), *Γεωγραφία της υπαίθρου-Διαδικασίες, αποκρίσεις και εμπειρίες αγροτικής αναδιάρθρωσης*, Αθήνα: Κριτική

ΞΕΝΗ

Bourassa S.C. (1991) *The aesthetics of Landscape*, Belhaven Press, London

Harvey, D. (1985) *Consciousness and the Urban Experience*, Oxford: Blackwell

Hoggart, K., Buller, H. and Black, R. (1995). *Rural Europe: Identity and Change*, London: Arnold

Holden A. (1995), *Tourism : a new perspective*, London: Prentice Hall

Morrison, M. and Sinclair K. (2004), *Wind Energy Technology, Environmental Impacts of, Encyclopaedia of Energy*, vol. 6

Mumford, L. (1961) *The City in History - Its origins, Its transformations, and Its Prospects*, San Diego: Harcourt Brace Jovanovich

OECD (1993), *What Future for Our Countryside?*, Paris.

Tuan Y.F. (1974) *Topophilia: A study of environmental perception, attitudes and values*, Prentice Halls Englewood Cliffs

Van der Ploeg (2000), *Rural Development: From Practices and Policies towards Theory*, Oxford: Blackwell Publishers

Williams R. (1973), *The country and the City*, London: Chatto and Windus

ΑΡΘΡΑ

Ανδρικοπούλου, Ε. (2015), *Η χωροταξία στην Ελλάδα. Εισήγηση στο μάθημα 'Θεωρία Χωρικού Σχεδιασμού. Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

Αυγερινού-Κολώνια Σ. (2001), *Χωρικές δυναμικές του τουρισμού 1961-1991*», Burgel G. και Δεμαθάς Ζ. (επιμ.) στο *Η Ελλάδα μπροστά στην Τρίτη χιλιετία: χώρος, οικονομία, κοινωνία τα τελευταία 40 χρόνια*, ΤΟΠΑ Παντείου και Un.de Paris X., Αθήνα

Βαλεριάνου, Κ. (2014), *Πολεοδομική και χωροταξική «μεταρρύθμιση»: «ανοικτά» ερωτήματα*, Ημερίδα «Χρήσεις γης: Ρύθμιση του χώρου για την ανάπτυξη», ΕΜΠ, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών, Τομέας Πολεοδομίας και Χωροταξίας

Γιαννακού, Α. (2007) «Πλαίσιο Χωρικού Σχεδιασμού και αρχές αιεφόρου ανάπτυξης στον Ευρωπαϊκό και Ελληνικό χώρο: τρέχουσες εξελίξεις». Στο ΤΕΕ - Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, Ζ' Έκτακτος Κύκλος Σεμιναρίων Μικρής Διάρκειας., Θεσσαλονίκη

Ηλιοπούλου Π., Στρατάκης Π. (2008), *Μεταβολές στα χωρικά πρότυπα των αγροτικών περιοχών στην Ελλάδα: τυπολογίες και θέματα πολιτικής*, ΕΠΕΑΕΚ II

Θεοδωρά Γ., Λουκάκης Π., (2005) "Τυπολόγηση των ελληνικών πόλεων με κριτήρια περιφερειακής εμβέλειας", *Αειχώρος*, 4(2): 128-157

Θεοδωρά Γ., Λουκάκης Π. (2006), "Αστική - Αγροτική Ανάπτυξη. Σύγχρονες σχέσεις και αλληλεπιδράσεις", 9ο Πανελλήνιο Συνέδριο Αγροτικής Οικονομίας: Η οικονομία και η κοινωνία μπροστά στις νέες προκλήσεις του παγκόσμιου Αγροτροφικού Συστήματος, Πρακτικά Συνεδρίου, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κατσουλάκος, Ν., Καλιαμπάκος Δ. (2010), *Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας και Ορεινές Περιοχές*, 6ο Διεπιστημονικό Διαπανεπιστημιακό Συνέδριο του Ε.Μ.Π. και του ΜΕ.Κ.Δ.Ε. του Ε.Μ.Π.

Κλαμπατσέα, Ρ. (2012), *Ο σχεδιασμός του χώρου ως μέσο διαχείρισης της κρίσης στην Ελλάδα*, Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου Πολεοδομίας Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος 27-30 Σεπτέμβρη

Κλαμπατσέα Ρ. (2013). Όψεις του σχεδιασμού του αγροτικού χώρου στην Ελλάδα. Ελληνικό Τμήμα της Ευρωπαϊκής και διεθνούς εταιρείας περιφερειακής επιστήμης, ERSA.GR

Λουκάκης Παύλος, Χωρικός σχεδιασμός και αγροτική ανάπτυξη, Νέες τεχνολογίες στη γεωργική παραγωγή και την αγροτική ανάπτυξη, ΤΕΕ, 13-15 Μαΐου, 2005)

Λουκάκης Π., (2004β) "Σύγχρονη ελληνική πόλη. Τάσεις μεταλλαγών στη χωρική διάχυση της αστικοποίησης", στο: Λαγόπουλος Α-Φ (επ.), Η ιστορία της ελληνικής πόλης, Αρχαιολογία & Τέχνες, Ερμής, 413-422

Μανωγλου Ε.- Τσάρτας Π.- Μάρκου Α. – Παπλιάκου Β. (1998), Ο Τουρισμός ως παράγοντας κοινωνικής αλλαγής - Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής Κοινωνιολογίας, ΕΚΚΕ

Μαραβέγιας Ν. (2007), Σε αναζήτηση Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την ύπαιθρο, <http://eep.pspa.uoa.gr/>

Μωυσίδης Α. (2015), Η κοινωνία στον αγροτικό χώρο: από το παρελθόν στο σήμερα, DocPlayer.

Οικονόμου Δ., Πετράκος Γ.,(επ.), (1999), Η Ανάπτυξη των Ελληνικών Πόλεων. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις Αστικής Ανάλυσης και Πολιτικής, Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας/Gutenberg

Σπιλάνης Ι. (1995), Τουρισμός και περιβάλλον στις νησιωτικές περιφέρειες, Συνέδριο Ηράκλειο Κρήτης

Τσακίρης Στυλιανός – Δασκαλάκης Κωνσταντίνος – Λαγκαδινού Ευγενία (2012) Αξιολόγηση, αναθεώρηση και εξειδίκευση περιφερειακού πλαισίου χωροταξικού σχεδιασμού και αιεφόρου ανάπτυξης περιφέρειας Θεσσαλίας, ΕΠΠΕΡ 2007-2013

Χαϊνταρλής, Μ. (2009) «Χρήσεις γης και δίκαιο: Η ανάγκη μιας σύγχρονης θεώρησης». Στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. 2ο Πανελλήνιο Συνέδριο Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Βόλος

ΣΥΝΕΔΡΙΑ

3ο πανελλήνιο συνέδριο χωροταξίας, πολεοδομίας και περιφερειακής ανάπτυξης, Βόλος, 2012

11ο Επιστημονικό συνέδριο αγροτική οικονομία, ύπαιθρος χώρα, περιφερειακή και τοπική ανάπτυξη, Πάτρα 2013

European Commission (2009). Definition of Rural Areas – OECD Methodology. DG AGRI L2. RD Network TWG1 Expert Preparatory Meeting, Brussels

European Spatial Planning Observation Network [ESPON] (2006β) "ESPON ATLAS. Mapping the structure of the European territory"

Eurostat (2011). Urban-Rural Typology. Brussels: European Commission

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ-ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Αυγερινού-Κολώνια Σ. (2013), *Ευνοϊκοί και περιοριστικοί παράγοντες του σχεδιασμού με όρους αειφορίας_Τύποι περιοχών του ελληνικού χώρου. Από τις «υπερναπτυγμένες» αστικές στις «εύθραυστες» περιοχές.*, Μάθημα: Ευνοϊκοί και περιοριστικοί παράγοντες του σχεδιασμού με όρους αειφορίας, ΔΠΜΣ Πολεοδομία-Χωροταξία, Σχολή Αρχιτεκτόνων, Ε.Μ.Π.

Βλάχος Γ. (2020), *Κάποιες σκέψεις για το σχεδιασμό του αγροτικού χώρου*, Μάθημα: Προσεγγίσεις εφαρμοσμένου σχεδιασμού, ΔΠΜΣ Πολεοδομία-Χωροταξία, Σχολή Αρχιτεκτόνων, Ε.Μ.Π.

Ζήφου Μ. (2020), *Μετασχηματισμός της Υπαίθρου: τάσεις, προκλήσεις, προοπτικές*, Μάθημα: Ευνοϊκοί και περιοριστικοί παράγοντες του σχεδιασμού με όρους αειφορίας, ΔΠΜΣ Πολεοδομία-Χωροταξία, Σχολή Αρχιτεκτόνων, Ε.Μ.Π.

Κλαμπατσέα Ε. (2020), *Όψεις του σχεδιασμού του αγροτικού χώρου στην Ελλάδα*, Μάθημα: Ευνοϊκοί και περιοριστικοί παράγοντες του σχεδιασμού με όρους αειφορίας, ΔΠΜΣ Πολεοδομία-Χωροταξία, Σχολή Αρχιτεκτόνων, Ε.Μ.Π.

Κλαμπατσέα Ε. (2020), *Ο αναχρονισμός του Εκσυγχρονισμού της χωροταξικής και πολεοδομικής νομοθεσίας ο νόμος 4759/20*, Μάθημα: Δομημένο Περιβάλλον, ΔΠΜΣ Περιβάλλον και Ανάπτυξη, Σχολή Τοπογράφων, Ε.Μ.Π.

ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

<http://ec.europa.eu/agriculture/>

<https://ec.europa.eu/eurostat/>

<https://panorama.statistics.gr/>

<http://etagro.gr/> (συνέδρια αγροτικής οικονομίας-πρακτικά)

<https://nomosphysis.org.gr/>

<http://www.et.gr/index.php/anazitisi-fek>

<http://portal.tee.gr/portal/page/portal/nomopedia/ie/poxw/tab1>

<http://www.minagric.gr/index.php/el/the-ministry-2/agricultural-policy/koinagrotropolitik>

<https://www.callisto.gr/>

<http://www.agrotikianaptixi.gr>

<https://ypen.gov.gr/>

<https://en.wikipedia.org>

ΝΟΜΟΙ – ΦΕΚ

Νόμος 360/1976 (Φ.Ε.Κ. 151/Α'/22.07.1976) «Περί χωροταξίας και περιβάλλοντος»

Νόμος 446/1976 (Φ.Ε.Κ. 264/Α'/08.10.1976) «Συστάσεως της Δημόσιας Επιχείρησης Πολεοδομήσεων, Οικισμού και Στέγασης»

Νόμος 947/1979 (Φ.Ε.Κ. 169/Α'/26.07.1979) «Περί Οικιστικών Περιοχών»

Νόμος 1337/1983 (Φ.Ε.Κ. 33/Α'/14.03.1983) «Επέκταση των πολεοδομικών σχεδίων, οικιστική ανάπτυξη και σχετικές ρυθμίσεις»

Νόμος 1577/1985 (Φ.Ε.Κ. 210/Α'/18.12.1985) «Γενικός Οικοδομικός Κανονισμός»

Νόμος 1650/1986 (Φ.Ε.Κ. 160/Α'/16.10.1986) «Για την Προστασία του Περιβάλλοντος»

Νόμος 2508/1997 (Φ.Ε.Κ. 124/Α'/13.06.1997) «Βιώσιμη οικιστική ανάπτυξη των πόλεων και οικισμών της χώρας και άλλες διατάξεις»

Νόμος 2539/1997 (Φ.Ε.Κ. 244/Α'/04.12.1997) «Συγκρότηση της Πρωτοβάθμιας Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Καποδίστριας)»

Νόμος 2742/1999 (Φ.Ε.Κ. 207/Α'/07.10.1999) «Χωροταξικός σχεδιασμός και αιφόρος ανάπτυξη»

Νόμος 3852/2010 (Φ.Ε.Κ. 87/Α'/07.06.2010) «Νέα αρχιτεκτονική της αυτοδιοίκησης και της αποκεντρωμένης διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης»

Νόμος 3894/2010 (Φ.Ε.Κ. 204/Α'/02.12.2010) «Επιτάχυνση και διαφάνεια υλοποίησης Στρατηγικών Επενδύσεων»

Ν.3986/2011 (ΦΕΚ Α' 152/1.7.2011) «Επείγοντα Μέτρα Εφαρμογής Μεσοπρόθεσμου Πλαισίου Δημοσιονομικής Στρατηγικής 2012-2015»

Νόμος 4067/2012 (Φ.Ε.Κ. 79/Α'/09.04.2012) «Νέος Οικοδομικός Κανονισμός»

Νόμος 4269/2014 (Φ.Ε.Κ. 142/Α'/28.06.2014) «Χωροταξική και Πολεοδομική Μεταρρύθμιση – Βιώσιμη Ανάπτυξη»

Νόμος 4280/2014 (Φ.Ε.Κ. 159/Α'/08.08.2014) «Περιβαλλοντική αναβάθμιση και ιδιωτική πολεοδόμηση - βιώσιμη ανάπτυξη οικισμών ρυθμίσεις δασικής νομοθεσίας και άλλες διατάξεις»

Ν.4447/2016 (ΦΕΚ Α' 241/23.12.2016) «Χωρικός σχεδιασμός - Βιώσιμη ανάπτυξη και άλλες διατάξεις»

Ν.4685/2020 (ΦΕΚ Α 92/7.5.2020) «Εκσυγχρονισμός περιβαλλοντικής νομοθεσίας, ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία των Οδηγιών 2018/844 και 2019/692 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου και λοιπές διατάξεις»

Ν.4759/2020 (ΦΕΚ Α 245/9.4.2020) «Εκσυγχρονισμός της Χωροταξικής και Πολεοδομικής Νομοθεσίας και άλλες διατάξεις»

Προεδρικό Διάταγμα της 23/10/1928 (Φ.Ε.Κ. 231/Α'/04.11.1928) «Περί καθορισμού των όρων και περιορισμών της εντός και εκτός σχεδίου ζώνης των πόλεων κλπ. του Κράτους ανεγέρσεως οικοδομών»

Π.Δ 1978 (ΦΕΚ Δ 538/17.10.1978) «Περί καθορισμού των όρων και περιορισμών δομήσεως των γηπέδων των κειμένων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφισταμένων προ του έτους 1923 οικισμών»

Π.Δ. 1985 (ΦΕΚ Δ' 270/30.5.1985) «Τροποποίηση των όρων και περιορισμών δόμησης των γηπέδων των κειμένων εκτός των ρυμοτομικών σχεδίων των πόλεων και εκτός των ορίων των νομίμως υφισταμένων προ του έτους 1923 οικισμών»

Νομοθετικό Διάταγμα 17/07/1923 (Φ.Ε.Κ. 228/Α'/16.08.1923) «Περί σχεδίων πόλεων, κωμών και συνοικισμών του Κράτους και οικοδομής αυτών»

Κ.Υ.Α. 28704/4362/2001 (Φ.Ε.Κ. 1575/Β'/28.11.2001) «Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης των Καταστημάτων Κράτησης»

Κ.Υ.Α. 49828/2008 (Φ.Ε.Κ. 2464/Β'/03.12.2008) «Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τις Ανανεώσιμες Πηγές Ενέργειας (ΑΠΕ) και της στρατηγικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτού»

Κ.Υ.Α. 11508/2009 (Φ.Ε.Κ. 151/ΑΑΠΘ/13.04.2009) «Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για την Βιομηχανία και της στρατηγικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτού»

Κ.Υ.Α. 24208/2009 (Φ.Ε.Κ. 1138/Β'/11.06.2009) «Ειδικό Πλαίσιο Χωροταξικού Σχεδιασμού και Αειφόρου Ανάπτυξης για τον Τουρισμό και της στρατηγικής μελέτης περιβαλλοντικών επιπτώσεων αυτού»

Υπουργική Απόφαση 9610/1979 (Φ.Ε.Κ. 1021/Β'/06.11.1979) «Περί χαράξεως Κατευθυντήριων γραμμών της Χωροταξικής Πολιτικής για την οικιστική αποκέντρωση»